

Tanulmányok

Tatabánya történetéből III.

Tanulmányok Tatabánya történetéből III.

Tatabánya Megyei Jogú Város Levéltára
Tatabánya, 2022

Tanulmányok Tatabánya történetéből III.
Tatabányai Levéltári Kiadványok 21.

Sorozatszerkesztő: DR. B. STENGE CSABA
Szerkesztette: DR. B. STENGE CSABA

A kötet megjelenését támogatta:

KULTURÁLIS ÉS INNOVÁCIÓS
MINISZTERIUM

ISSN: 2560-0524

Kiadja:

TATABÁNYA MEGYEI JOGÚ VÁROS LEVÉLTÁRA

Felelős kiadó: DR. B. STENGE CSABA, igazgató

Borítófotó: Pruzsina Mihály sztahanovista frontmesterről,
a Szocialista Munka Hősről 1954-ben készült olajfestmény,
melyet már csak a halála után, 1954 decemberében fejeztek be
(Tatabánya Megyei Jogú Város Levéltára)

Készült 150 példányban, B/5 méretben,
az Alfadat-Press Nyomdaipari Kft.-ben, Tatabányán
Felelős vezető: SASHALMI PÉTER, ügyvezető igazgató

Tartalom

Előszó	7
<i>B. Stenge Csabáné</i> Tatabánya község nemzetőrsége 1918–1919-ben	9
<i>B. Stenge Csaba</i> Tatabányai élmunkások	25
<i>Kovács Gergely</i> Víztermelő bányauzemek szerepe Tatabánya vízellátásában, különös tekintettel az 1964–1974 közötti időszakra	49
<i>Molnárné Somogyi Csilla</i> Mozgáskorlátozottak Komárom-Esztergom Megyei Egyesülete	73
Tatabánya Megyei Jogú Város Levéltára munkatársainak tudományos publikációs jegyzéke (2020–2021) (Összeállította: Tám Erzsébet)	91

Előszó

Tatabánya Megyei Jogú Város Levéltárának ezen kiadványa Tatabánya várossá nyilvánításának 75. évfordulójára jelenik meg, ahogy az induló sorozat, a „Tanulmányok Tatabánya történetéből” első kötete is a várossá nyilvánítás 70. évfordulójához kapcsolódott. Most már az új kiadványsorozat harmadik kötete kerül a kedves olvasók elé, melynek tanulmányait a levéltár munkatársai készítették.

Történelmi léptékekben hetvenöt év rövid idő, egyre gyorsabban változó világunkban azonban ez alatt a periódus alatt is rengeteg fontos történés zajlott le folyamatosan fejlődő és átalakuló városunk életében, így mindig bőven van miből válogatni. Természetesen a bányászat témaköre – melynek Tatabánya várossá emelkedése is köszönhető – kiemelt fontossága miatt ebben a kötetben is jelen van, két tanulmányban is.

Időben a legkorábbi feldolgozás B. Stenge Csabáné munkája, aki egy krízis-időszakban, az első világháborút követő viszonyok között megalakuló és működő tatabányai nemzetőrség történetét mutatja be 1918–1919-ben.

Időrendben a második tanulmányt jómagam írtam a tatabányai élmunkásokról. Ez a tanulmány főleg a bányászat élmunkásait, sztahanovistáit mutatja be a Rákosi-korszakban, külön kiemelve a legelső személyt, aki még a második világháború előtt a Szovjetunióban lett sztahanovista, illetve a legmagasabb állami elismeréseket is elnyerteket (Kossuth-díj, Szocialista Munka Hőse) akik pontos életrajzi adatai most először kerülnek itt leközlésre. Kitekintéssel szóba kerülnek az anyagban a más tevékenységért az adott időszakban kapott tatabányai Kossuth-díjak is.

A következő tanulmányt Kovács Gergely írta, ez a tatabányai bányászat egy kevésbé ismert szegmensével, a ma is működő vízbányászattal foglalkozik. A tanulmány a tatabányai víztermelő bányauzemek létrejöttének hátterét a város vízellátásában játszott korai szerepét, működésüknek első évtizedét mutatja be 1964–1974-ig.

Az utolsó tanulmányt Molnárné Somogyi Csilla jegyzi, aki a Mozgáskorlátozottak Komárom-Esztergom Megyei Egyesületének történetét, tevékenységét mutatja be. A tatabányai bejegyzésű társadalmi szervezetek tevékenységének nyomon követését, működésükkel kapcsolatos iratok gyűjtését kiemelt fontosságú feladatulknak tartjuk, ennek keretein belül született meg ez a tanulmány is.

A kötet végén – immár hagyományosan – egy tudományos bibliográfia is helyet kapott az intézmény munkavállalóinak tudományos publikációs tevékenységéről az előző kötet óta eltelt időszakban, 2020–2021-ben (a korábbi tudományos publikációk listái az ezt megelőző kötetekben találhatók meg).

Tatabánya várossá nyilvánításának 75. évfordulójához kötődően 2022. november 23-án délután a városi múzeumban műhelykonferenciát tartottunk Tatabánya '75 címmel, ahol a kötetbe került négy tanulmánnyal kapcsolatos előadás hangzott el. Az előadásokról felvétel is készült, melyeket a levéltár YouTube csatornájára töltöttünk fel, ott elérhetőek. A csatorna az alábbi linken elérhető:

<https://www.youtube.com/@tatabanyaleveltar>

Lassan egy évtizede, 2013. július 19-én hoztam létre a levéltár YouTube csatornáját, nagyon sok, nálunk nagyságrendekkel nagyobb munkavállalói létszámú közgyűjteményt is sok évvel megelőzve ezzel. Nemcsak magának a csatornának a létrehozásában volt úttörő Tatabánya Megyei Jogú Város Levéltára, de az azt követő aktivitásban is, mivel a csatornára napjainkig 44 különböző felvétel került feltöltésre, ezeken összesen több mint 50.000 megtekintéssel, több mint 14.000 óra megtekintési idővel, a csatornán 234 feliratkozóval. Ezek közgyűjteményi viszonylatban rendkívül jelentős adatok és teljes mértékben alátámasztják a csatorna létrehozásának jogosságát, szükségességét.

Azoknak is érdemes lehet megnézni az előadások felvételeit is, akik ezt a kötetet a kezükbe veszik, mert a felvételeken elhangzottak – természetesen – nem teljesen azonosak a nyomtatásban megjelent verziókkal.

Ami például engem illet: az előadásban többet anekdotáztam és tettem néhány kitekintést, melyek az írott tanulmányba nem kerültek bele, az írott anyagba viszont belekerültek további tényadatok is a tatabányai élmunkásokkal kapcsolatban, melyek az előadásban nem hangzottak el. Így a témák iránt érdeklődők számára feltétlenül érdemes ezt a kötetet is elolvasni, illetve az előadások felvételeit is megtekinteni.

Ezúton is köszönjük a Kulturális és Innovációs Minisztérium támogatását, mely lehetővé tette ezen kötet megjelentetését.

Tatabánya, 2022. december 20.

Dr. B. Stenge Csaba Ph.D.
igazgató

Tatabánya község nemzetőrsége 1918–1919-ben

Bevezetés

A tatabányai városi levéltárban őrzött elődközségi¹ iratok rendkívül hiányosan maradtak fenn, ennek oka leginkább a második világháború okozta pusztítás volt. Éppen ezért nagyon fontos minden olyan iratot elemezni, amely rendelkezésünkre áll, hogy pontosabb képet kapjunk az adott korszakról. Ilyen iratok Tatabánya község 1918–1919-ben működő nemzetőrségének töredékiratai is.²

A nemzetőrség megalakulásának háttere

1918 őszére Magyarországon rendkívül meggyengült a közbiztonság. Ebben szerepet játszott a rendvédelem és a közigazgatás rossz állapota, a lakosság egyre nagyobb részének elégedetlensége a fennálló politikai rendszerrel szemben, az életszínvonal drasztikus csökkenése, a központi hatalmakat sújtó tengeri blokád, az élelmiszerhiány, az államilag irányított hadigazdaság, a folyamatosan növekvő terhek (pl. hadikölcsönök). Az elégedetlenséget csak fokozta az 1917-es oroszországi forradalom hatására elterjedő szélsőbaloldali, illetve az ez ellen fellépő szélsőjobb-oldali (antiszemita) ideológia.³ Ráadásul Linder Béla hadügyminiszter november 1-jén kiadta a fegyverletételi parancsot, majd néhány nappal később az azonnali leszerelésről szóló rendeletet, ami felgyorsította a megvert és kifáradt, hazafelé tartó haderő felbomlását.⁴

Ilyen körülmények között alakult meg 1918. október 23-ról 24-re virradó reggelre a Magyar Nemzeti Tanács, amely az őszirózsás forradalom győzelme után hatalomra került.⁵

A szinte vér nélküli,⁶ nagyobb kilengésektől mentes fővárosi eseményektől eltérően a vidéki megmozdulások gyakran végződtek fosztogatással és erőszakoskodással,

1 Tatabánya város elődközségei: Alsógalla, Felsőgalla, Bánhida és Tatabánya községek.

2 15 db irat és 9 db összeírás, amiben van átfedés is és duplum is.

3 Aradi (2019) 21. o.

4 Hatos (2021) 181. o.

5 Romsics (2005) 113. o.

6 Hárman meghaltak és ötvenöten megsérültek.

amelyeknek több jegyző, haditerménybiztos, csendőrparancsnok és egyéb helyi előljárók estek áldozatul. Az első atrocitásokat még az ellátatlan lakosság kezdeményezte, akikhez azonban már november legelején csatlakoztak a hadműveleti területről részben fegyveresen hazaözoőnlő katonák. Ezek a felkelések politikai követeléseket nem támasztottak, céljuk az éhség és a nyomor enyhítése volt.⁷

A Komáromi Újság is ilyen atrocitásokról számol be, „Zavargások a vármegyében” című cikkében.

„Mindenki, aki csak hatni tud a népre, teljes lelkével azon legyen, hogy türelemre, nyugalomra intse, nehogy a zavargások által szabadságunk most kikelt növénye elhervadjon egészen. A főispáni, alispáni a kr. ügyészégi telefonok folyton csengenek, a falukból különösen a zsidó hitközségek, a jegyzők s általában a közigazgatási tisztviselők kérnek azonnali segítségei az életükre és vagyonukra törő támadók ellen. A kért segítségek amennyire lehet, azonnal útnak indulnak, de gondoskodják minden község polgárőrségről és igyekezzék a rendet saját maga fenntartani. Fegyvereket Komáromban kapnak. Nagyobb zavargások, fosztogatások, gyújtogatások voltak Gútán (Patocs aljegyzőt súlyosan megsebesítették, a boltokat kifosztották), Ógyallán (gyújtogattak, fosztogattak, a közigazgatási tisztviselők az életveszedelem elől bemenekültek; dr. Földes, komáromi tábori lelkész sietett ki a fosztogatók közé és sikerült lecsendesíteni őket), Madáron (Udvardy Gyula ref. lelkész és családjának élete forog kockán), Kurtakeszin, Marcelházán, Dunaradványon, Izsán, Naszvadon, Szentpéteren és a vármegye sok-sok közégéből jelentenek szomorú híreket, a zsidóságnak és a jegyzői karnak legtöbb helyről menekülni kellett. Ma már azonban minden falu megalakította a maga őrseregét. Fegyverrel, lövedékkel, bőven el van látva, nem kell semmitől se tartani. Nyugtassa meg a népet és fogadja e lépést rokonszenvvel, hogy a magyar csendőrség letette a hűség esküt a magyar Nemzeti Tanácsnak, nem a régi, letűnt rendszer szolgálatában áll már, hanem a független Magyarországot szolgálja.”⁸

A nemzetőrség történelmi előzményei

Mi a nemzetőrség? Az 1918-ban felállított nemzetőrség és polgárőrség elődje Magyarországon 1848-ban jött létre. Ez egy spontán szerveződött nemzetőrséget jelentett, amely a polgári forradalom vívmányainak védelmére, valamint az esetleges vagyonegyenlősítő mozgalmak megfékezésére szerveződött meg.⁹ 1914-ben

7 Romsics (2005) 114. o.

8 Komáromi Újság 1918. november 7. XVIII. évf. 47. sz. 5. o.

9 Bartók (2019) 22. o.

pedig hasonló okok miatt „polgári őrségek” felállítására adott utasítást a magyar belügyminiszter szeptember 16-án kiadott 4220. számú körrendeletében.

„A polgári Őrség szolgálatra önként és díjtalanul vállalkozó polgári egyénekből alakul. A polgári őrség tagja csak feddhetetlen jellemű, 18-ik életévét betöltött, józan és erkölcsös életű, testileg és szellemileg egészséges magyar állampolgár férfi lehet. A katonai szolgálatra alkalmasnak látszó 19-22 éves ki nem képzett és az összes A) osztályú népfelkelők rendszerint nem lehetnek a polgári őrség tagjai.”¹⁰

1918 őszén az ország szinte valamennyi településén egyértelművé vált, hogy a háborús összeomlás nyomán felbomlott közrendet helyre kell állítani. A zavargások megfékezésében, a békésebb állapotok megteremtésében, illetve fenntartásában a meggyengült karhatalmi erők mellett a háború elején már életre hívott és ekkor újra megszervezett polgárőrség, valamint az újonnan megalakított nemzetőrség is közreműködött.¹¹

„Katonák! Több mint négy évi dicsőséges küzdelem után Magyarország válságos helyzete és az új világnézet, mely megdönti az erőszak uralmát és a népek békés szövetségét akarja, a felelős magyar kormányt arra az elhatározásra készítette, hogy a további harcot az összes harctereken beszüntesse...Hogy ez az átmenet a mai viszonyokból a nyugodt, békés életre biztosítva legyen, katonatanácsokat és nemzetőrséget szervezünk, amely örködni fog a belend fölött, hogy végre átvehesse mindnyájunk felett kiengesztelő uralmát az Örök béke.”¹² Ezzel a felhívással indult el a nemzetőreg szervezése, újraszervezése.

Komárom vármegyében Asztalos Béla alispán tette közzé az alábbi felhívást: *„Polgártársak! Magyarország és a magyar nép kivívott függetlenségét és szabadságát csak úgy tudja biztosítani, ha a belső rendet fenntartani és megszilárdítani tudja. Ennek biztosítására, ahol még az nem történt meg haladéktalanul polgárőrségek szervezendők. Minden arravaló polgár tartsa hazafias kötelességének a polgárőrségbe belépni s azt működésben támogatni. A polgárőrségnek a közrend és közbiztonság érdekében tett intézkedéseinek és rendeleteinek mindenki engedelmeskedni tartozik. Polgártársak! Most dől el a kérdés, hogy Magyarország és annak népe megérett-e a szabadságra. Szégyent hoz a magyar névre az egész világ előtt, aki most a közrendet megzavarja, a személy- és vagyonbiztonság ellen vét. A haza, a szabadság és a nép árulója az, aki most bármilyen erőszakos cselekedetre, a törvényes rend felforgatására bujtogat, vagy zavargásokban részt vesz. Mindenki engedelmeskedni tartozik*

¹⁰ 4220/1914. sz. belügyminiszteri rendelet. Rendeletek Tára 1914.

¹¹ Gyenesi (2019) 114. o.

¹² Linder Béla (ezredes, a károlyi kormány hadügyminiszter 1918. október 31. – november 9.) 1918. november 2-i proklamációja. Közli: Bánlaky 24. kötet.

*a hatóságoknak a közrend és közbiztonság fenntartása érdekében tett intézkedéseinek. A főszolgabíró hivatalok, a községi jegyzők és elöljáróságok, mint a közrend és a közbiztonság őrei a Nemzeti Tanács védelme alatt állanak...”*¹³

A nemzetőrség fogalma

Az őszirózsás forradalom győzelme után a belügyminisztérium az 5220/1918.M.E. számú körrendeletet adta ki „Magyarország demokratikus függetlensége, belső rendje, lakosságnak személy- és vagyonbiztonsága valamint általában a törvényes rend fenntartásának biztosítására létesítendő szervezetekről.” A rendelet kiadására azért is volt szükség, mert az országszerte megalakuló, újralakuló nemzetőrségek szervezete nem volt egységes. A rendteremtés érdekében nemzetőri kormánybiztost nevezett ki a kormány Fényes László¹⁴ személyében. Ez a rendelet határozta meg a nemzetőrség formáját és feladatait.

A nemzetőrség önként jelentkezőkből áll, akiknek a szolgálati kötelezettsége néhány hónapra terjedhet ki, attól függően, hogy meddig van szükség a tevékenységükre. A nemzetőrségbe „a hadsereg számára visszatartandó, illetőleg ismét bevonultatandó 5 legfiatalabb legénységi évfolyam nem léphet be.”¹⁵ A Komárom vármegyei nemzetőrség a pozsonyi központ alá tartozik. 40 főből álló szakaszokat állítanak fel, amelyeket „tényleges és nem tényleges tisztek” vezetnek. Ennek felállításáért a Nemzetőri Kormánybizottság felelős. A nemzetőrség feladata, „hogy egységeit a veszélyeztetett rend védelmére küldje.” Külön meghatározzák a díjazásukat és, hogy milyen szociális előnyöket élvezhetnek.

A polgárőrség szintén önkéntesekből áll, de csak olyan személyek lehetnek a tagjai, „akik rendes napi munkájuk mellett saját otthonuk közvetlen védelmét szolgálják.” A helyi néptanács és közigazgatási hatóságok szervezhetik meg, de a szolgálat díjazással nem jár. „Katonai egyenruhájuk nem lehet, felszerelésüket a helyi viszonyokhoz és szükségletekhez képest kell meghatározni.”¹⁶

Tehát a legnagyobb különbség a két szervezet között a díjazásban volt, ugyanakkor fontos hangsúlyozni, hogy mindkét szerveződés önkéntes. Viszont az Esz-

13 Komáromi Újság 1918. november 7. XVIII. évf. 45. sz. 5. o.

14 Fényes László (Éradony, 1871. augusztus 10. – New York, 1944. január 30.) gyógyszerésznek, majd mérnöknek tanult, végül újságíró lett. 1917-ben Nyíregyházán képviselővé választották. Pártonkívüli volt, de közel állt a polgári radikálisokhoz és a Károlyi-párthoz. 1918. októberében a Nemzeti Tanács tagja és a nemzetőrség kormánybiztosa lett. 1919 végén nyílt levélben tiltakozott a fehérterror embertelenségei ellen. A húszas évek első felében a Népszava munkatársaként folytatta a Horthy-rendszer leleplezését, emiatt 1926-ban kénytelen volt elhagyni az országot. Élete hátralévő részét emigrációban töltötte.

15 1896–1900 születésűek.

16 5220/1918.M.E. sz. belügyminiszteri rendelet. 1918. november 11. Rendeletek Tára 1918.

tergom és Vidéke című újságban már 1918. november 17-én megjelent a vármegye 438/1918. számú rendelete a polgárőri szolgálat közelebbi elrendeléséről.¹⁷ A Komáromi Újságban közölt cikk szerint pedig: „Mivel a polgári nemzetőrségbe olyan kevesen jelentkeztek, hogy a szolgálat alig tartható fent és a jelentkezőkre nézve súlyos is volt, a Nemzeti Tanács elhatározta, hogy a jelentkezést 30 évtől felfelé kötelezővé teszi.”¹⁸ Természetesen ennek hátterében az egyre súlyosbodó védelmi szükséglet állt, hiszen november elején délen francia és szerb, északnyugaton cseh csapatok szállták meg Magyarország egy részét, és várható volt egy román támadás is.

A megvizsgált forrásokból kiderül, hogy gyakran még az akkori törvényhatóság sem tudta, vagy akarta megkülönböztetni a nemzetőrség és polgárőrség szervezését és gyakran felváltva használta a két fogalmat. A vármegye területén sem volt egységes szervezés, volt, ahol polgárőrséget szerveztek pl. Komáromban¹⁹, Esztergomban pedig újrászervezték a polgárőrséget.²⁰ Tatabánya községben a fennmaradt dokumentumok alapján nemzetőrséget alakítottak, ugyanúgy, mint a közeli Tatán és Tóvárosban, valamint Alsógallán és Felsőgallán is.

A tatabányai nemzetőrség

Azt nem tudjuk, hogy pontosan mikor alakult meg a tatabányai nemzetőrség, legvalószínűbb dátum a november 1. A tatai járás főszolgabírója 1918. november 4-én küldött levelet²¹ „Valamennyi községi és körjegyző Úrnak”, melyben a nemzetőrség azonnali megszervezésére adott utasítást a Nemzeti Tanács megbízásából. Egy, a hadügyminiszternek írt kérvény szerint: „A zavart napokban a rend fenntartására úgy a munkásság, mint a bányagazgatóság²² szükségesnek látta november 1-én a nemzetőrség felállítását.”²³ Tatabánya község néptanács elnökének címzett levélben szerepel, hogy „...a nemzetőrség csakis november 3-val volt felállítható.”²⁴ A tatabányai nemzetőrökről írt kimutatások alapján 1918. november 1-vel kezdődött meg a nemzetőri szolgálat.

17 Esztergom és Vidéke 1918. november 17. XL. évf. 77. sz. 2. o.

18 Komáromi Újság 1918. november 21. XVIII. évf. 47. sz. 6. o.

19 Több korabeli újságcikk is felváltva használja a polgárőrség és a nemzetőrség fogalmakat Komárom esetében. pl. Komáromi Újság 1918. november 21. XVIII. évf. 47. sz. 4. o.

20 Miklós 5. o.

21 TMJVL V/104.2 Tatabánya község iratai 7107/1918. sz. főszolgabírói utasítás. 1918. november 4.

22 A tatabányai medencében 1896-ban kezdte meg a kitermelést a Magyar Általános Kőszénbánya Rt.

23 TMJVL V/104.2 Tatabánya község iratai Tatabánya község eljáróságától a Hadügyminiszternek írt 354/1919. sz. kérvény. 1919. március 8.

24 TMJVL V/104.2 Tatabánya község iratai A komáromi magyar népköztársasági pénzügyigazgatósága 20822/1918. sz. utasítása a tatabányai néptanács elnökének. 1918. december 29.

A tatabányai nemzetőrség első parancsnok Hankó Ernő főhadnagy²⁵ volt. 1918. november 24-től – az összeírások alapján november 20-tól – Péchy Tamás hadnagy lett a nemzetőrség vezetője. Az első kimutatásban 251 név szerepel, az utolsóban pedig 35.²⁶ A drasztikus csökkenésben az is szerepet játszott, hogy később, különböző rendeletekben szabályozták, csökkentették a nemzetőrség létszámát.

Az 1918. november 4-i utasítás szerint „önként jelentkező hazafias elemekből” szerveződik a helyi nemzetőrség, vagyis minden otthon lévő katona és katonatiszt is beléphet, valamint „a testileg alkalmas munkás és polgár” is. A nemzetőrség a vármegye egyik községben sem haladhatja meg a helyi lakosság 5%-át.²⁷ Ez Tatabánya vonatkozásában kb. 415 főt jelenthetett volna. A nemzetőrség célja a közrend, a vagyon és a személyes biztonság fenntartása. A nemzetőrök a már meglévő rendőrséggel és tűzoltósággal kellett egyesíteni és a községek által választott parancsnokságnak voltak alárendelve. Tagjai rendes foglalkozásukat folytathatták, rövid hadgyakorlat után „készségi járőr és őrszolgálatra lesznek megfelelő felváltással kötelezve”. Minden tagnak napi 50 korona fizetés járt, az egyéb kedvezményeikről külön intézkedést említ a levél. A tisztek a „rendes járandóságukon kívül” napi 40 koronát kaptak, minden 40-50 nemzetőr után egy tisztet lehet alkalmazni. A nemzetőröknek fel kellett esküdniük a nép kormányára és 6 hónapnyi kötelezettséget vállalniuk. Azonnali feladatként határozták meg a felsoroltakon kívül, a rongálás, a rablás és a gyűjtogatás megfékezését, ha kell fegyveres erővel is, valamint a nemzetőrség legfőbb teendői közé tartozott „úgy a lakosság, mint a hazatérő katonaság lefegyverzése.”²⁸ Ezzel összefüggésben jelent meg a tatai járás főszolgabírójának 1918. november 7-én kiadott rendeletmódosítása. A pótdíjak csak az alábbi rendszerveknek számíthatók fel: nemzetőrség, nemzetőrségi szolgálatot teljesítő katonai csapatokból alakult osztagok, katonai rendőrségből alakult karhatalmi osztagok, csendőrség, rendőrség, határrendőrség, pénzügyőrség. Ugyanakkor a pótdíjak összegét is csökkentették.²⁹

Komárom vármegye törvényhatósági bizottságának 1918. évi november 7-én tartott rendkívüli közgyűlésén kiadták a „Polgári őrségek alakulása és szervezési szabályzata” nevű határozatot. Ebből kiderült, hogy nemcsak a közbiztonság

25 Tartalékos hadnagy, lovasság.

26 Az 1918. november 20-i összeíráson még közel 140 név szerepel, addig a november végi kimutatás már csak 38 nevet tartalmaz. TMJVL V/104.2 Tatabánya község iratai Kimutatás a nemzetőrségről. 1918. november 1. – 1919. február 10.

27 Tatabánya községnek 1910-ben 8104 fő, 1920-ban pedig 8491 fő volt a lakossága. Tatabánya története 55. o.

28 TMJVL V/104.2 Tatabánya község iratai 7107/1918. sz. főszolgabírói utasítás. 1918. november 4.

29 TMJVL V/104.2 Tatabánya község iratai 7132/1918. sz. főszolgabírói rendelet módosítása. 1918. november 7.

helyreállítása és megőrzése miatt kellett megszervezni a nemzetőrséget,³⁰ hanem elsősorban azért, mert „ez idő szerint a szükséges rendőri és katonai karhatalom rendelkezésre nem áll...”. Ahol már volt nemzetőrség, ott a határozatban megszabott szabályoknak megfelelően át kellett szervezni. A létszámát a járási főszolgabíró határozta meg. Elsőfokon az illető községi előjárásnak voltak alárendelve. „Fontosabb esetekben és ha a körülmények azt megengedik a járási főszolgabíró utasításai kikérendők.” Tagjai be nem vonult katonák és népfelkelők is lehettek. Napidíjukat 15 koronában határozták meg.³¹ A korábban leírt feladatokon kívül a nemzetőrség hatásköre alá tartozott a kóborló hadifoglyokat a legközelebbi katonai csapatparancsnoksághoz vagy a csendőrőrhöz előállítani; a szeszitalok kimérését valamint a záróránál fennálló tilalmakat ellenőrizni, fosztogatások esetén az elrabolt tárgyakat felkutatni és tulajdonosának visszaadni; valamint kötelességük a szomszéd községek polgárőreinek segítséget nyújtani. A szükséges fegyvert és lőszert a vármegye alispánja útján a komáromi térparancsnokságnál kapták meg. A határozat hangsúlyozta, hogy amennyiben valamely községben a polgári őrség működése feleslegessé válik vagy annak működése szabályellenes a vármegye alispánja feloszlathatja.³² Felsőgalla község iktatókönyvben³³ is szerepel a nemzetőrség felállítására és illetékinek tárgyában kiadott rendelet Tatabánya vonatkozásában is.³⁴

Bár, ahogy az egyik utasítás fogalmaz: „a személyi járandóságokból felmerülő költségeket az állam fogja viselni”³⁵, a polgárőrök és a nemzetőrök díjazását is jórészt adományokból akarták finanszírozni. „A polgári őrség díjainak fedezésére elsősorban az illető községben e célra gyűjtött összegek szolgálnak. Később egy megfelelő összeg kiutalásáért a törvényhatósági bizottság felterjesztést intéz a Belügyminiszter úrhoz.”³⁶

30 A rendeletben polgári őrség szerepel, de előfordul még nemzeti őrség is.

31 A tatai járás főszolgabírójától érkezett 1918. november 7-i utasítás szerint: az egyelőre megszabott karhatalmi napidíj tiszteknek 30, legénységnek 20 korona. TMJVL V/104.2 Tatabánya község iratai 7132/1918. sz. főszolgabírói rendelet módosítása. 1918. november 7.

32 TMJVL V/104.2 Tatabánya község iratai Komárom vármegye törvényhatósági bizottságának 510 kgy/11174/ai./1918. sz. határozata a polgári őrségek alakulása és szervezési szabályzatáról. 1918. november 7.

33 Az alsógalli területen kialakult és 1903-ban önálló községé vált Tatabánya (előtte Alsógalla-bányatelep) a felsőgallai körjegyzőséghez tartozott. Tatabánya története 1972 85. o.

34 TMJVL V/103.2 Felsőgalla község iratai 8. kötet Felsőgalla 1918. évi közigazgatási iktatókönyve 3636.sz. bejegyzés 7132/1918. sz. főszolgabírói rendelet a nemzetőrség felállítására és illetékinek tárgyában. 1918. november 9.

35 TMJVL V/104.2 Tatabánya község iratai 7107/1918. sz. főszolgabírói utasítás. 1918. november 4.

36 TMJVL V/104.2 Tatabánya község iratai Komárom vármegye törvényhatósági bizottságának 510 kgy/11174ai./1918. sz. határozat a polgári őrségek alakulása és szervezési szabályzatáról. 1918. november 7.

A Komáromi Újságban jelent meg Asztalos Béla alispán adakozásra buzdító felhívása:

„Adakozzunk! A nemzetőrség és polgárőrség költségeinek részbeni fedezésére most folynak a polgárság adakozásai önkéntes megadóztatás alakjában. Igazán dicséretes és lélekemelő, hogy a legkisebb polgár is milyen szívesen teszi le áldozatát a haza oltárára. Sajnos azonban, hogy még mindig vannak igen tehetős polgártársaink, akik szűkkeblűsködnek és nem vesznek tudomást a haza minden polgárát egyformán terhelő hazafias kötelességekről. Ezúton hívjuk fel tehát mindazokat, akik a pénzügyigazgatóság épületében működő s a Nemzeti Tanács által kiküldött bizottság felhívását megkapták, s annak ez ideig nem feleltek meg, hogy a kiküldött bizottság előtt (Pénzügyigazgatóság I. emelet 12. szám) jelenjenek meg. Felhívjuk e helyütt a vidékről ideiglenesen Komáromba költözött s városunk rendjét és nyugalját élvező polgártársainkat is, hogy a nemzetőrség és polgárőrség céljaira tehetségükhöz mértén adakozzanak! Eddig a fenti célra mintegy 50.000 korona gyűlt össze, a tételenkénti elszámolást legközelebb tesszük közzé.”³⁷

Készültek nyomtatott adománygyűjtő ívek is, amelyek közül egy a tatabányai nemzetőrség iratanyagában is megtalálható. Ebben a vármegye alispánja kéri, hogy minden községi előljáró „...az eredményes gyűjtés körül őszinte és odadó buzgalommal szíveskedjen közreműködni.”³⁸

Ebben a teljesen bizonytalan korszakban a politikát a városokban és különösen a falvakban az utca diktálta. Ennek hatása érződik a nemzetőrsegen is. Az, hogy mennyire szervezetlen volt a nemzetőrség működése, abból is jól látszik, hogy napi szinten foglalkoztak a nemzetőrseggel és adtak ki szigorító intézkedéseket működésével kapcsolatban. Különböző jelentések készültek a nemzetőrsegről; november 11–14. között négy utasítás is napvilágot látott Tatabánya, Alsógalla és Felsőgalla vonatkozásában.³⁹ A községeknek ugyan szükségük volt a fegyveres védelemre ugyanakkor ezek a felfegyverzett, még mindig szervezetlen alakulatok jelentették a problémát is.

Komárom vármegye alispánjától érkezett utasítás szerint a polgárőrség nagyobb létszámban megtartható, ha szükséges, de a napi létszám nem haladhatja

37 Komáromi Újság 1918. december 5. XVIII. évf. 49. sz. 6. o.

38 Adományok a szervezendő Komárom vármegye Mozgó Nemzetőrség fenntartási költségeire. TMJVL V/104.2 Tatabánya község iratai 3665/1918. sz. irat. 1918. november 7.

39 TMJVL V/103.2 Felsőgalla község iratai 8. kötet Felsőgalla 1918. évi közigazgatási iktatókönyve 3657. sz. bejegyzés 520/1918. sz. alispáni utasítás a polgárőrség szervezéséről annak pontos működéséről és kötelezettségéről. 1918. november 11.; 3666. sz. bejegyzés 520/1918. sz. alispáni rendelet a polgárőrség szervezéséről. 1918. november 12.; 3669. sz. bejegyzés 11314/1918. sz. alispáni rendelet a polgárőrsegről. 1918. november 13., 3685.sz. bejegyzés 11314/ai 1918. sz. alispáni rendelet a polgárőrsegről. 1918. november 14.

meg a főszolgabíró által megállapítottat. A polgárőrség csak „a legszigorúbban keresztül vitt katonai fegyelem” mellett működhet, s azok tagjai csak minden tekintetben megbízható s kötelességeiket lelkiismeretesen teljesítő egyének lehetnek. A fegyelem fenntartásáért és a hatósági utasítások betartásáért az őrség parancsnokát tette felelőssé. A hadügyminiszteri rendeletben megállapított díjagnál többet csak az erre a célra gyűjtött vagy a községi pénztár terhére lehet kifizetni. A gyűjtött pénz fel nem használt részét a járási Nemzeti Tanács döntése alapján az egyéb, sürgető problémák és szükségletek megoldására lehet fordítani.⁴⁰ Néhány nappal később már az alábbi utasítást kapta a község: „Tekintettel arra, hogy a nyugalom helyre állt és a nemzetőrség jelenlegi létszáma úgy a községre, mint az államra túlságos terhet ró, azt a legkisebb létszámra csökkentse le.”⁴¹

Különböző újságcikkek jelentek meg a fegyverek és a felszerelés („katonai javak”) beszolgáltatásáról. Az egyik újságcikkben a Nemzeti Tanács felhívja mindazok figyelmét, kik katonai fegyverrel vadásznak, tekintettel a már több ízben megtörtént szerencsétlenségre, hogy az szigorúan tilos, mivel a határban levő munkások életét veszélyezteti. És kötelességévé teszi mindazoknak, kik ilyen fegyverről tudnak és birtokukban van, hogy ezt a nemzetőrségnek bejelentsek, illetve azt beszolgáltassák.⁴² A járás főszolgabíró november 15-i utasítása szerint: „ismételve közzétett felhívások és rendeletek dacára jelentik, hogy a katonák fegyverrel, lőszerrel, teljes felszereléssel érkeznek haza, melyek beszolgáltatását megtagadják, azokat potom áron elvesztegetik.”⁴³ A hazatérő katonáktól egy-egy sapka, zubbony, köpeny, nadrág, egy pár lábbeli és fehéreneműjük kivételével összes kincstári cikket el kell venni. Kivételt képeznek a nemzetőrök, akik egy rendbeli ruhát, felszerelést, fegyverzetüket, lőszerüket szolgálatuk idejére megtarthatják. Azok ellen, akiknél oly kincstári tárgyakat találnak, amelyek jogtalanul jutottak birtokukba a törvény teljes szigorának alkalmazását rendeli el⁴⁴ egy újabb főszolgabírói utasítás.

Annak, hogy több összeírás is megmaradt a tatabányai nemzetőrökről egyik fő oka a pénz. „...olyan községek, akik részt vállaltak a nemzetőrség fenntartásának költségeiből kérvényezhetik ennek megtérítését. A hadügyminisztériumhoz benyújtandó kérvény mellékletét képező kimutatást a jegyzőn és a bírón kívül a néptanács

40 Az 510.kgy/11174.sz. törvényhatósági bizottsági határozat a díjazásáról hatályát veszti. TMJVL V/104.2 Tatabánya község iratai 11134ai./1918. sz. alispáni rendelet. 1918. november 11.

41 TMJVL V/104.2 Tatabánya község iratai 7368/1918. sz. főszolgabírói utasítás, a pénzügyminisztérium, hadügyminisztérium nemzetőri kormánybiztos utasításának másolata. 1918. november 19.

42 Tata-Tóvárosi Híradó 1919. január 28. XL. évf. 4. sz. 3. o.

43 TMJVL V/104.2 Tatabánya község iratai 1292/1918. sz. főszolgabírói utasítás a 2956/1/1918. sz. hadügyminiszteri rendelet másolata. 1918. november 15.

44 TMJVL V/104.2 Tatabánya község iratai 1292/1918. sz. főszolgabírói utasítás a 2956/1/1918. sz. hadügyminiszteri rendelet másolata. 1918. november 15.

elnökével és amennyiben lehetséges a nemzetőrség (volt) parancsnokával is igazoltatni kell.”⁴⁵ Tehát a nemzetőrök fizetésének megtérítésére csak akkor jogosult az illető község, ha megbízottja hiteles névjegyzéket nyújt be.⁴⁶ A beérkezett összesítők alapján a helyi („ottani”) adóhivatal részére küldik ki a nemzetőrök kifizetésére a pénzt. Ezeket az összeírásokat folyamatosan nyújtották be a községek az illetékes hatóságnak.⁴⁷

A megígért díjak kifizetése lassabban történt meg a vártnál, amelyről egy felhívás tanúskodik, melyet Fényes László, a magyar nemzetőrség kormánybiztosa adott ki:

„Kiáltvány az ország összes nemzetőrségéhez! Magyarország hirtelen átalakulása alatt a rendbontók ellen a Nemzeti Tanács és a Hadügyminiszter felhívására a legkülönbébb csapatok alakultak. A különféle nemzetőrök, akik valóban hivatásukat teljesítették, nagy szolgálatot tettek a forradalomnak és a népállam hálaája illeti őket. Szervezetük számba vevése és rendezése most folyik, utasítom az összes nemzetőr alakulásokat, hogy a vármegye néptanács és közigazgatási szervekhez, avagy a vármegyei kormánybiztosokhoz állományukat, munkanapjaikat, teljesítményüket bejelentsek, hogy a fentebb megjelölt hatóságokkal kijelölendő ellenőrző megbízottaim pontos adatokat kaphassanak. A nemzetőrök napidíját november 11-ig bezárólag az ellátáson kívül napi 20 koronával mindenkinek kifizetjük. Onnantól kezdve a szükséghez képest fenntartott állományt napi 10 koronával és ellátással. Minden nemzetőrt kérek, hogy a díjak kifizetésével, türelemmel várjon néhány napig, mert az országban fájdalom sokan okatlanul eldugták pénzüket és ez csak akkor kerül vissza a forgalomba, mikor e hó 16-tól kezdve a kormány részére fokozatosan e nélkül is kellő mennyiségű bankjegy fog rendelkezésre állani. A független magyar államnál mindenki nyugodtan meghagyhatja néhány napig követelését. Ne felejtjük el, hogy a népkormánynak kötelessége a pénz értékének biztosításáról is gondoskodni. A jövő héten már elég bankjegy lesz, addig is vasárnap (17-től) fokozatosan megkapják az adóhivatalok azokat a pénzeket, melyeket a nemzetőr parancsnokságok részére küldünk. Nemzetőrök! Közösítsétek ki becsületes soraitokból a hitvány embereket, kik

45 TMJVL V/104.2 Tatabánya község iratai 271/1919. sz. főszolgabírói utasítás. 1919. január 17.

46 TMJVL V/104.2 Tatabánya község iratai 7368/1918. sz. főszolgabírói utasítás, a pénzügyminisztérium, hadügyminisztérium nemzetőri kormánybiztos utasításának másolata. 1918. november 19.

47 TMJVL V/103.2 Felsőgalla község iratai 9. kötet Felsőgalla 1919. évi közigazgatási iktatókönyve 60. sz. bejegyzés az 19637/1918. sz. főszolgabírói utasítás alapján javított kimutatás a nemzetőrség illetményéről. 1919. január 9.; 360. sz. bejegyzés a nemzetőrség megszervezéséről. 1919. február 6.; 508. sz. bejegyzés. 577/1919. sz. főszolgabírói utasítás a nemzetőrségi költségek kiutalásáról. 1919. február 20.

nemzetőrség nemes cégére alatt zsarolnak és egyéb visszaéléseket követnek el. Az ilyen embereket le kell fegyverezni és jelentést kérek róluk. Becsületes nemzetőrök teljesítsétek kötelességeket odaadással és rendben és nyugodtan várjátok a fizetés legközelebbi napját.”⁴⁸

Ezek az összeírások, kimutatások 1918. november 1. – 1919. február 10. között adnak igazolást a tatabányai nemzetőrök szolgálatáról. Tartalmazzák a nemzetőr nevét, lakhelyét, a szolgálat idejét, összesen teljesített napok számát, a kifizetések egységárát (30 k), összegét, a megtérített összeget (egységár, összeg) és a különbözetet, mint meg nem térített összeget, ez az a tétel, amelyet visszaigényelhetnek a települések az államtól. Összesen 9 db kimutatás maradt meg, amelyek felváltva használják a polgárőrség és nemzetőrség kifejezéseket.⁴⁹ Többször nyújt be a tatabánya község különböző kérvényeket a folyamatosan várt díjazás megtérítése miatt.⁵⁰ A fennmaradt iratok arról tanúskodnak, hogy az 1918. november 1. – 1918. december 22. között készített kimutatást terjesztette be Tatabánya község, ugyanis ez az egy összeírás tartalmazza az összes előjáróság aláírását és a nemzetőrség pecsétjét is.⁵¹ Az is kiderül, hogy Tatabányán „nemzetőri szolgálatot teljesítő egyének 30 Kor. napi díjjal lettek alkalmazva, mint az az első napokban országszerte volt...”⁵² A megvizsgált összesítések alapján a tatabányai nemzetőrök folyamatosan megkapták ezt a napidíjat, annak ellenére, hogy országszerte csökkentették a nemzetőrök díjazását.

48 Komáromi Újság 1918. november 21. XVIII. évf. 47. sz. 3. o.

49 Polgárőrség 1918. november 1–5. 1918. november 30., Polgárőrség 1918. november 6–11. 1918. november 30., Kimutatás a tatabányai polgárőrség 1918. november 11–20. teljesített szolgálatáról 1918. december 3., Polgárőrség 1918. november 20–30. 1918. november 30., Kimutatás tatabányai 1918. november 20–30. szolgálatot teljesítő polgárőrségről 1918. november 21., december 1–10. 1918. december 21., december 11–22. 1918. december 21., Kimutatás a tatabányai nemzetőrség 1918. november 1. – december 22. teljesített szolgálatáról. 1919. március 8., Polgárőrség november 1. – 1919. február 10. 1919. február 18. TMJVL V/104.2 Tatabánya község iratai.

50 TMJVL V/104.2 Tatabánya község iratai főszolgabírói utasítás a helybéli néptanács ellenőrző megjegyzéseivel ellátott kimutatást benyújtására a nemzetőrség állományáról és teljesítményéről. 1918. november 30. és TMJVL V/103.2 Felsőgalla község iratai 8. kötet Felsőgalla 1918. évi közigazgatási iktatókönyve 3867. sz. bejegyzés kimutatás a nemzetőrség állományáról és teljesítményeiről. 1918. december 2.

51 TMJVL V/103.2 Felsőgalla község iratai 8. kötet Felsőgalla 1918. évi közigazgatási iktatókönyve 3757. sz. bejegyzés a nemzetőrségek díjazásának tárgyában. 1918. november 22. A főszolgabírói utasításra Alsógalla és Felsőgalla is elkészítette az összeírásokat és november 26-án illetve november 23-án nyújtották be.

52 TMJVL V/104.2 Tatabánya község iratai Tatabánya község előjáróságától a hadügyminiszternek írt 354/1919. sz. kérvény. 1919. március 8.

1918 decemberében átszervezték a nemzetőrséget.⁵³ A pozsonyi magyar nemzetőri kerületi parancsnokság vezetőjével, Cornides⁵⁴ alezredessel történő megbeszélés alapján a tatai járásban Tata községben engedélyeztek egy mozgó nemzetőrséget, amely értelem szerűen arra a településre vonul, ahol szükséges a nemzetőri jelenlét. Tóváros községben egy helyi nemzetőrség felállítását rendelték el, így tehát a járás többi községében a nemzetőrségeket fel kellett oszlatni.⁵⁵ Ugyanakkor hangsúlyozta a főszolgabírói utasítás, hogy amennyiben a közbiztonság úgy kívánja, a nemzetőrség helyett polgárőrség szervezhető, illetve fenntartható.⁵⁶

1918 karácsonyán Cseke őrmester, a tatabányai csendőrség akkori ügyeletes tisztjének tatabányai jelentése szerint:

„Tegnap délután két óra tájban az összes legénység szolgálati távolléte alatt a tatabányai népőrség négy tagja fegyveresen a laktanyába behatolt feleségem és az őrs főzönőjét leszúrással fenyegetve a laktanya ajtaját ott mindent szolgálati fegyvert stb. átkutattak majd távozásuk után egy papírlapon ultimátumszerűen meghagyták, hogy a népőrség nevében a fegyvereket haladéktalanul szolgáltatassam be oda, kérek intézkedést, én addig amíg ez nem lesz csupán a laktanya őrizetére szorítkozom mert azzal fenyegetőztek hogy nagyobb tömeg gépfegyverekkel fog jönni a laktanya ellen.”⁵⁷

Ezzel összefüggésben 1919. január 1-én személyesen ellátogatott Cornides alezredes Tatabányára és a néptanács elnöke, három tagja és a községi előjárósággal folytatott megbeszélése után az alezredes javasolta az előzőleg felállított nemzetőrség további fenntartását. Az is kiderült, hogy az előzőleg Budapestről idevezényelt népőrség, amíg vissza nem hívják, szintén Tatabányán marad.⁵⁸

1919. január 12-én megjelent egy rövid hír a Tata-Tóvárosi Híradóban a nemzetőrséggel kapcsolatban „Nemzetőri alakulásoknak karhatalmi célokra való alkalmazása” címmel. „A nemzetőri alakulások 1/5–1/6-od része karhatalmi célokra állandóan rendelkezésre áll. A nemzetőri parancsnokoknak tájékozva kell lenniük, hogy mily idő alatt, milyen karhatalmat tudnak elindítani. A járások székhelyein felállított nemzetőrségek karhatalmi alkalmazását annak parancsnoka a helyi közigazgatási hatósággal egyetértően foganatosítja. Városokban a karhatalmi paran-

53 A magyar hadügyminiszter 33.170. eln. karh. sz. rendelete a karhatalmak igénylésének, kirendelésének és kirendelési hatáskörének szabályzásáról. 1918. december 9. Rendeletek Tára

54 Cornides István Gusztáv Adolf Jenő.

55 TMJVL V/103.2. Felsőgalla község iratai 8. kötet Felsőgalla 1918. évi közigazgatási iktatókönyve 3987. sz. bejegyzés a felsőgallai nemzetőrség feloszlásáról. 1918. december 23.

56 TMJVL V/104.2 Tatabánya község iratai 7686/1918. sz. főszolgabírói utasítás. 1918. december 14.

57 A csendőrpáncsnok távirata a bányaászok hangulatáról a telepen lezajló politikai eseményekről. 1918. december 25. Ravasz (1977) 69. o.

58 TMJVL V/104.2 Tatabánya község iratai feljegyzés Cornides alezredes tatabányai látogatásáról. 1919. január 4.

csok a város területén – megyei székhelyeken – a főispán a kormánybiztossal egyetértésben.”⁵⁹ Ez az újság cikk az 1918 karácsonyán kiadott, a nemzetőri alakulásoknak karhatlami alkalmazására vonatkozó rendelet⁶⁰ lényegesebb utasításaira hívja fel a figyelmet.

1919. március 8-i levélben újfent kéri Tatabánya község a nemzetőri szolgálato-
ként kifizetett karhatalmi díjak megtérítését.

„Köztudomású, hogy Tatabánya bányatelepen⁶¹ a Magyar Általános Kőszén-
bánya Részvénytársulatnak tulajdonát képező kőszénbánya van. Az ország
szén szükséglete kielégítése szempontjából rendkívül fontos volt, hogy a szén-
termelés egy pillanatra sem akadjon fent, a termelési eszközök Tatabányán
épségben maradjanak. ..Az izzó forradalmi hangulatban sikerült az üzemek
épségét, az életbiztonságot eredménnyel fenntartani....A 30 korona napi díj-
jal szemben pár napra 20 K. majd 10 K. napi térítési díjat kaptunk az állam
kincstárától a nemzetőrség részére. Az összes kiadásunk 118370 K.-t, megté-
rített összeg 52195 K.-t, s az általunk ráfizetett összeg 66175 K.-t tesz ki. ...
Kérjük, hogy ezen 66175 Kor. összeget Tatabánya részére kiutalványozni mel-
tőztassék, mert nem volna méltányos dolog, hogy az ország érdekeit szolgáló
bányaüzem épségben történő fennmaradására fordított kiadások csak minket
terheljenek.”⁶²

Az 1919. március 21-én megalakult Magyar Tanácsköztársaság nevében Czóbel
Ernő⁶³ adta ki április 1-jén az alábbi rendeletet:

„A volt Fényes-féle nemzetőrség a vörös hadseregbe helyeztetik át. Az áthe-
lyezett nemzetőrök a magyar hadügyi népbiztosság 7353/eln. 6. számú 1919.
március 30-án kelt végrehajtási utasítás szerint toborzandók. A Budapesten
állomásozó nemzetőrök a vörös tengerészdandárhoz osztandók be. A vidéken

59 Tata-Tövérosi Híradó 1919. január 12. XL. évf. 2. sz. 4. o.

60 A magyar hadügyminiszter 33.897. eln. karh. sz. rendelete. 1918. december 26. Rendeletek Tára

61 Alsógalla bányatelep 1902-ben vált önállóvá.

62 TMJVL V/104.2 Tatabánya község iratai Tatabánya község előjáróságától a Hadügyminiszter-
nek írt 354/1919. sz. kérvény. 1919. március 8.

63 Czóbel Ernő (Bp., 1886. október 16. – Bp., 1953. január 17.) tanár; pártmunkás, irodalom- és
párttörténész. A Tanácsköztársaság idején a hadügyi, a külügyi, majd a közoktatásügyi nép-
biztosságon működött. Mint parancsnok 1919. május-júniusban részt vett a Vörös Hadsereg
harcaiban. Ezután kb. 2 hónapig a Tanácsköztársaság bécsi követségét vezette. 1919 augusztu-
sától fogságban volt, 1922-ben a fogolycseré során az Szovjetunióba került. Mint Marx és Eng-
els életének kiváló ismerője, sokat tett műveik tudományos feldolgozásának megszervezése és
népszerűsítése terén. Koholt vádak alapján 9 évig büntetőtáborban volt, 1945 nyarán szaba-
dult. 1947 őszén hazatért. Budapesten, a Szikra Könyvkiadóban haláláig a marxizmus-leniniz-
mus klasszikusainak magyar nyelvű kiadását irányította.

*működők az illetékes dandárparancsnokságnál nyernek beosztást. Az alkalmatlanok és megbízhatatlanok polgári foglalkozásukba elbocsátandók.”*⁶⁴

A Tata-Tóvárosi Híradóban pedig egy rövid hír jelent meg, miszerint a tatabányai vörös népőrség⁶⁵, melybe a helyi csendőrség és rendőrség is beleolvadt örködik a rend és közbiztonság fölött. Parancsnoka Jeszenszky elvtárs.⁶⁶ Az, hogy pontosan melyik napon szűnt meg a tatabányai nemzetőrség szintén bizonytalan. A nemzetőrségre vonatkozóan még április 1-én is találunk bejegyzést,⁶⁷ így valamikor március 21 és április 6. között olvadt be a helyi vörösőrségsbe.

A tatabányai nemzetőrség eddig beazonosított tagjai legtöbbször bányászok vagy napszámosok, tehát egyszerű munkásemberek voltak. Az, hogy milyen társadalmi helyzetű férfiak léptek be a nemzetőrségsbe, mennyire voltak katonailag képzettek, mi volt a foglalkozásuk, családi állapotuk és milyen korúak voltak, további kutatás tárgyát képezi.

64 Doberdói 1925 17. o.

65 A tatabányai vörös őrség 1919. március 31.e előtt alakult meg. Tatabánya története (1977) 72. o.

66 Tata-Tóvárosi Híradó 1919. április. 6. XL. évf. 14. sz. 4. o

67 TMJVL V/103.2. Felsőgalla község iratai 9. kötet 1919. évi közigazgatási iktatókönyv 744. sz. bejegyzés a nemzetőrség illetékeire vonatkozó kormánybiztonsági rendelet végrehajtásának főszolgabírói utasítása. 1919. március 14. és 891. sz. bejegyzés a nemzetőrség pénzének kiutalása tárgyában. 1919. április 1.

Felhasznált források

Levéltári források:

Tatabányai Megyei Jogú Város Levéltára (TMJVL)

V/104.2. Tatabánya község közigazgatási iratok

V/103.2. Felsőgalla község iktatókönyvek

Felhasznált irodalom:

Aradi Gábor: A Tolna megyei nemzetőrség 1918–1919-ben. In: Élet az arcvonal mögött. Tanulmányok Szabó Péter hadtörténész tiszteletére. Szerk.: Kincses Katalin Mária, Illésházi Péter Hadtörténelmi Intézet és Múzeum, 2019. 21–45. o. https://m.militaria.hu/uploads/files/93950100_1586942728.pdf Letöltés: 2022.11.15. (Aradi 2019)

Bánlaky József: A magyar nemzet hadtörténelme. 24. kötet A Magyarországi 1918/1919. évi forradalmi mozgalmak és a vörös háború története. <https://mek.oszk.hu/09400/09477/html/0024/2746.html> Letöltés: 2022.11.15. (Bánlaky 24. kötet)

Bartók Béla: A polgárőrség Egerben 1918–1919-ben. In: 1918: Vég és Kezdet Szerkesztette: Gál Máté – Péterffy Gergely Régióink története I. Eger, 2019 21–41. o. http://publikacio.uni-eszterhazy.hu/5320/1/21_41_Bart%C3%B3k.pdf Letöltés: 2022. november 15. (Bartók 2019)

Doberdói Breit József: A Magyarországi 1918/1919. évi forradalmi mozgalmak és a vörös háború története. II. kötet A proletárdiktatúra kikiáltásától a románok támadásáig. Magy. Kir. Hadtörténelmi Levéltár, 1925. http://real-eod.mtak.hu/5317/7/Hadtortenet_0714_magyarorszagi_1918-19_evi_forradalmi_mozgalmak_2_539.pdf Letöltés ideje: 2022.11.15. (Doberdói 1925)

Esztergom és Vidéke

https://library.hungaricana.hu/hu/view/Esztergom_es_Videke_1918/?p=g=185&layout=s Letöltés: 2022.11.15.

Gyenesi József: A kecskeméti nemzetőrség 1918–1919-ben. In: Forrás 2019. 11. sz. 114–125. o. <http://www.forrasfolyoirat.hu/upload/articles/2589/gyenesei.pdf> Letöltés: 2022.11.15. (Gyenesi 2019)

Hadtörténeti Intézet és Múzeum

<https://militaria.hu/rang/cd/1917/talal-index.php?talalev=1917&talalkod=370>
(Letöltés: 2022.11.15.)

Hatos Pál: Rend és rendetlenség 1918–1919-ben. Magyar Rendészet 2021/1.

169–202. DOI: 10.32577/mr.2021.1.12 Letöltés: 2022.11.15. (Hatos 2021)

Komáromi Újság

https://www.jmvk-komarom.hu/wp-content/uploads/2020/09/ku1918_45.pdf
Letöltés ideje: 2022.11.15.

Magyar Életrajzi Lexikon

<https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-7428D/f-7547C/fenyas-laszlo-755E8/> Letöltés: 2022.11.15.

Miklós Tamás: Polgárőrség Esztergomban az első világháború idején, <http://docplayer.hu/1276563-Polgarorseg-esztergomban-az-elso-vilaghaboru-idejen.html> Letöltés: 2022.11.15. (Miklós)

Ötven év 1896–1946. Bányanyitástól az államosításig. I. kötet Tatabánya Város Tanácsa VB Művelődési Osztálya Tatabánya, 1977. (Ötven év 1977)

Rendeletek Tára

https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_RT_1914/?pg=2470&layout=s&query=polg%C3%A1r%C5%91rs%C3%A9g Letöltés: 2022.11.15.

Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században Osiris Kiadó Budapest, 2005. (Romsics 2005)

Tatabánya története. Helytörténeti tanulmányok I. kötet. Szerk: Tatabánya, Tatabányai Városi Tanács Végrehajtó Bizottsága, 1972. I. köt. (Tatabánya története 1972)

Tata-Tóvárosi Híradó

https://drive.google.com/drive/folders/1Dkka9cy7ZHHbga_BMTSBtXt2VMiBIuP Letöltés ideje:

B. Stenge Csaba

Tatabányai élmunkások

Bevezetés

A tanulmány egy már régen a feledés homályába merült tatabányai csoport legismertebb, illetve – különböző okokból – leginkább említésre méltó tagjaival foglalkozik, az élmunkásokkal (a magyar élmunkás és az itthon is meghonosított szovjet sztahanovista kifejezés lényegileg ugyanazt jelenti). A címválasztás nem véletlen: azért lett „tatabányai élmunkások” a cím és nem „élmunkások Tatabányán”, mivel a legelső, általam számon tartott és tatabányainak tekintett élmunkás nem itt lett sztahanovista, hanem a Szovjetunióban, már a mozgalom megindulásakor.

A tanulmányban röviden bemutatásra kerülnek a legtöbb esetben igazán soha meg nem ismert életutak, valamint ennek részeként a tatabányai élmunkások eddig ismeretlen, alapvető életrajzi adatai is megtalálhatóak a szövegben. Azt is fontosnak tartom itt a bevezetőben kihangsúlyozni, hogy a tatabányai bányászat kiemelt élmunkásai keményen dolgozó bányászemberek voltak. Az, hogy a pártállami propaganda sokszor különféle trükközésekkel rátett egy – vagy több – lapáttal a teljesítményükre, nem az ő döntésük volt, mivel ez egy felülről, pártvonalról irányított mozgalom volt.

Az élmunkások (sztahanovisták)

Az élmunkások (sztahanovisták) a szocialista munkaverseny résztvevői voltak, akik a termelés növelését, a tervgazdasági határidők hamarabb történő elérését, megrovidítését a munkateljesítmények fokozásával (teljesítményfokozáson túl előre vállalásokkal is), újítások bevezetésével, a munkafegyelem erősítésével és a termelés minőségének javításával, a hatékonyság növelésével, mások versenyre kihívásával, a munka észszerűbb megszervezésével, a tapasztalatok átadásával, a gépek teljesebb kihasználásával és a fejlettebb munkamódszerek kihasználásával igyekeztek elérni. Fontos elérendő cél volt a termelési költségek leszorítása is.

Az élmunkás (sztahanovista) mozgalom kezdetei

Az első szovjet ötéves terv (1928–1932) megvalósításakor olyan nehézségek jelentkeztek, amelyek megkérdőjelezték a sztálini gazdaságpolitika hatékonyságát. A második ötéves terv kidolgozásakor ezért nagyobb figyelmet próbáltak szentelni a harmonikus fejlődésnek, a realisabb gazdasági célkitűzések kialakításának. Sztálin azonban már 1932 februárjában világossá tette, hogy a második ötéves terv csak minimálprogram, melyet mindenképpen túl kell teljesíteni. Ebben a tervtúlteljesítésben szántak nagy szerepet a munkaversenyeknek.¹

A szovjet propaganda mindig igyekezett kihangsúlyozni azt, hogy a – valóban felülről irányított – munkaverseny-mozgalom alulról indult, a munkások kezdeményezték. Az első kiemelt élmunkások – és a munkaverseny névadója is – a szénbányászatból érkeztek, mivel a szén kiemelt fontosságú nyersanyag volt az ipar számára.

A kiválasztott névadó egy Alekszej Grigorjevics Sztahanov nevű vájár lett a Donyeck-medencéből, aki 1935. augusztus 31-én egy műszak alatt a 7 tonnás norma helyett 102 tonna szenet termelt.² (Rekordjait viszonylag hamar megdöntötték: 1936 februárjában egy Nyikita Alekszejevics Izotov nevű vájár 607 tonnát termelt egy műszakban, ami a norma 87-szerese volt – róla már 1932-ben írt a Pravda és már az izotovizmus kifejezést is használták, de végül Sztahanovról nevezték el a mozgalmat).³

Fontos tényező volt az élmunkás (sztahanovista) mozgalomban részt vevők premizálása is, a munkaversenyekben élen járók kiemelt anyagi juttatásokban részesítése, lakhatási körülményeik javítása, hogy ezzel is vonzóbbá tegyék a mozgalmat. A politikai propagandával átszőtt munkaverseny mozgalomról Sztálin a szovjet sztahanovisták első értekezletén azt mondta, hogy a mozgalom jelentősége abban áll, hogy *„előkészíti a szocializmusból a kommunizmusba, mint a fejlődés eddig ismert legmagasabb fokába való átmenet előfeltételeit. Előkészíti a munkáosz-tály kulturális és technikai színvonalának olyan magas fokra történő emelését, amely lehetővé teszi a szellemi és testi munka közti ellentétek eltüntetését és a fogyasztási cikkek olyan bőségét, minek következtében a társadalomnak megvan a lehetősége arra, hogy ezeket a cikkeket tagjai szükségleteinek megfelelően ossza szét.”*⁴ Ehelyett a hosszadalmas és bonyolult magyarázat helyett természetesen a korabeli szovjet propaganda itt is talált megfelelően egyszerű és tömör sztálini mondást a sztaha-

1 Horváth-Majtényi-Tóth (1998) 29. o.

2 Alekszej Sztahanovról (1906–1977) és a szovjet sztahanovistákról lásd: https://en.wikipedia.org/wiki/Stakhanovite_movement (letöltés ideje 2022. július 4.)

3 Nyikita Izotovról (1902–1951) lásd: https://en.wikipedia.org/wiki/Nikita_Izotov (letöltés ideje 2022. július 4.)

4 Nádor (1946) 155. o.

novista mozgalomhoz kapcsolódó, a munkások életkörülményeit javító intézkedésekre: „az élet megjavult, az élet vidámabb lett.”⁵

Az első tatabányai élmunkás

Az első tatabányai élmunkásnak jómagam Golub Rudolfot⁶ tekintem, aki kiemelkedő jelentőségű munkásmozgalmi személy volt, 1943–44-ben a Központi Bányászbizottság vezetője. Ő Tatabányán nőtt fel és volt bányász 1912–23 között (az időszak végén a VI. akna vájárja volt), majd Franciaországban (Dechy, 1923–32), ezt követően a Szovjetunióban (1932–38) dolgozott, innen tért haza Tatabányára és 1938-tól 1944-ig ismét Tatabányán dolgozott vájárként a VIII., majd a síkvölgyi aknán. Tatabányát ő mindig is lakhelyének, otthonának tekintette (leszármazottai máig itt élnek). Golub Rudolf a Szovjetunióban Nyugat-Szibéria déli részén, a kuznyeckai szénmedencében dolgozott – melynek nagyipari méretű kitermelése akkortájt indult –, Anzsero-Szudzszenszkben. Itt egy két és fél éves technikumot is elvégzett, majd aknáshelyettes lett. Szorgalma és szakértelme révén már 1935-ben megkapta a sztahanovista címet, a legelsők között, illetve néhány más elismerést is. Jó munkája elismerésül a fényképe is sokáig kint volt az üzemi kultúrház falán. Özvegye visszaemlékezése szerint amikor elhagyták a Szovjetuniót – erre azért került sor 1938 májusában, mert 1937-ben felszólították őket, hogy kérjék a honosítást, mert csak az maradhat a Szovjetunióban, aki állampolgár, de Golub Rudolf erre nem volt hajlandó – a határon minden szovjet pártvontakozású iratot és kiűztetést le kellett adniuk (így a sztahanovista jelvényt és oklevelet is).⁷

Golub Rudolf élete nagyon tragikusan ért véget. 1944 őszén már illegalitásban tevékenykedett, végül 1944. október 30-án tartóztatták le Budapesten. Egy a német Sicherheitspolizei⁸ budapesti kirendeltsége által összeállított transzporttal 1944. november 14-én érkezett a dachauai koncentrációs táborba. Onnan 1944. november 24-én indították el egy transzporttal a Natzweiler-Struthofi koncentrációs táborba, annak Schömbergbe lévő altáborába (a Natzweiler-Struthofi koncentrációs táborban főleg az európai náciellenes ellenállókát szállították és különösen kegyetlen volt a velük szemben tanúsított bánásmód). Az elzászi Natzweiler-Struthof tábort 1944. november 23-án elérték és felszabadították a szövetségesek,

5 Uo.

6 Golub Rudolfról (Arló, 1901. október 24. – Dachau v. Schömberg, 1944. november vége?) a legteljesebb publikált életrajz Hegedűs (1976) 168–183. o.

7 MNL KEML XXXV/1. 195. doboz özv. Golub Rudolfné személyi anyaga, Hegedűs (1976) 174. o.

8 A Sicherheitspolizei (SiPo), a nemzetiszocialista Németország, a Harmadik Birodalom biztonsági rendőrsége volt. 1939-ben beolvasztották a Birodalmi Biztonsági Főhivatal (Reichssicherheitshauptamt, RSHA) keretei közé, de a kifejezést a háború végéig használták az RSHA egyes alosztályaira.

a Baden-Württembergben lévő Schömberg azonban ekkor még német kézben volt. A november 24-ei transzport indítását követően a koncentrációs táborokról fennmaradt feljegyzésekben nincs több adat Golub Rudolfról: sem arról, hogy valóban elérte-e Schömberget, vagy esetleg visszairányították-e a szállítmányt Dachaubá, vagy más helyre.⁹ Golub Rudolf soha nem tért haza: feltehetően még 1944. november végén meggyilkolták a német koncentrációs táborrendszerben.

Itt jelezném ismét a nyelvtani különbséget a címadásban: azért adtam a „tatabányai élmunkások” címet ennek a tanulmánynak és nem az „élmunkások Tatabányán”-t, hogy Golub Rudolf, mint első tatabányai – és egyben az egyik legelső magyar – élmunkás is szerepelhessen benne. Hiszen ő tatabányaiként, de nem Tatabányán kapta akkor a sztahanovista címet, amikor Magyarországon erről még nem is hallottak és senkinek eszébe nem jutott volna, hogy másfél évtizeddel később Magyarországon is lesznek sztahanovisták.

Az élmunkás (sztahanovista) mozgalom Magyarországon

A második világháborút követően, a romokban heverő ország újjáépítéséhez, az ipari termelés felfuttatásához nagyon sok munkára és nyersanyagra volt szükség, így az egyre komolyabb befolyással bíró Magyar Kommunista Párt által szovjet mintára meghirdetett munkaversenyekre sem kellett már sokat várni (ezek kezdetre gyakorlatilag újjáépítési verseny volt). Ekkor jelent meg a rohammunka kifejezés a minél gyorsabban elvégzett helyreállító munkálatokkal kapcsolatban. A szén az ipar, illetve a hétköznapi élet (fűtés) szükségletei miatt kiemelkedő fontosságú nyersanyag volt, így a munkaverseny-mozgalom egyik fő letéteményese és megindítója Magyarországon is a bányászat lett. A szénbányászat – MKP javaslatára történő – 1946-os államosítását¹⁰ követően a „fentről” irányított mozgalmakat, így a munkaversenyt is immár könnyű volt bevezetni a bányászatban.

Az ehhez kötődő „széncsata” kifejezés – az általam talált adatok szerint – első ízben a szociáldemokrata Bán Antal iparügyi miniszter 1945. november 20-ai esti, a bányászoktól a széntermelés fokozását kérő rádióbeszédében hangzott el, majd az ezen beszéden alapuló újságcikkben 1945. november 22-én jelent meg írásban a Szabad Népből.¹¹

9 Arolsen Archives ITS Digital Archive, 1.1.6.1/9899564, 9914572. Daily Arrivals at Concentration Camp Dachau, Transport lists/Departures from CC Dachau.

10 Lásd erről részleteiben a szénbányászat államosításáról szóló 1946. évi XIII. törvénycikket: <https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=94600013.TV&targetdate=&printTitle=1946.%20%C3%A9vi%20XIII.%20%C3%B6rv%C3%A9nycik&dbnum=77&referer=1000ev> (letöltés ideje: 2022. augusztus 8.).

11 Burgonyát, petróleumot kapnak a bányászok. In: Szabad Nép 1945. november 22. 2. o.

Maga az országos munkaversenyekhez kötődő élmunkás mozgalom magyarországi hivatalos beindítása az 1848-as forradalom és szabadságharc centenáriumához kötődően, 1948-ban kezdődött, melyet közvetlenül megelőzőtt március végén a 100 dolgozónál többet foglalkoztató vállalatok államosítása is (ekkor, a centenárium apropóján alapították a Kossuth-díjat is, melyről még szó esik a későbbiekben). 1948-ban bevezették az élmunkás jelvények adományozását is.

A kommunista propaganda fő lapja, a Szabad Nép korábban sztahanovista módszerekkel dolgozó magyar élmunkásokról írt, 1949. november végén, decemberben, a Sztálin 70. születésnapjára szervezett munkaversenyek, felajánlások vonatkozásában kezdte használni a magyar élmunkásokra is a sztahanovista kifejezést az akkori helyesírás szerint „sztahanovista” alakban. (A legelső általam talált alkalom 1949. november 25. volt.)¹² Hivatalosan 1950 januárjában nevezték át a mozgalmat Magyarországon sztahanovista mozgalommá. 1950. február 25–26-án már megrendezték a magyar sztahanovisták első országos tanácskozását is.¹³

Ekkortól adományozták élmunkás helyett a sztahanovista jelvényeket is.

Mozgalmak megindítása is gyakori volt a munkaversenyek idején és ezek általában „felülről” jött utasítások nyomán indultak meg, de a propaganda mindig azt mutatta, hogy ezek alulról jövő kezdeményezések. Az élmunkások előszerezéssel adtak meg céldátumokat bizonyos kiemelkedő teljesítményekhez kötődően. Ezek lehetnek nemzeti ünnepek, politikai vezetők születésnapjai, egyéb, fontosnak nyilvánított dátumok (pl. az 1947. augusztus 1-én kezdődő hároméves terv¹⁴ kezdőnapjának okán 1948. augusztus 1., ill. az első ötéves terv előrehozott teljesítési dátumai, kongresszusok időpontjai). Az állampárthoz való kötődés – párttagság ideje, aktivitás az MKP, majd MDP berkein belül – is szerepet játszott abban, hogy egy adott élmunkást mennyire emeltek ki.

A sztahanovista mozgalomban a propagandisztikus rekordhajszolás sok problémát szült. Pióker Ignác gyalus, az ország talán legismertebb sztahanovistája két lábal a földön tudott maradni. (1953-ban Rákosi azon ajánlatát is elutasította, hogy gyárigazgatónak nevezzék ki, mivel a hat elemijével nem tartotta magát erre alkalmasnak.) 1979-ben, amikor már könnyen lehetett kritikus megjegyzéseket következmények nélkül megfogalmazni a mozgalom erőltetett mivoltával kapcsolatban, akkor Pióker elmondta, hogy ő először nem is akart sztahanovista lenni, mert félt, hogy a nagy teljesítmények miatt utcára kerülnek a társai és hogy elvész a minőség.

12 Nem kell illetménytöbbletadót fizetniök a csúcseredményeket elérő dolgozóknak. In: Szabad Nép 1949. november 25. 3. o.

13 Szabad Nép 1950. február 26. 1. o., ill. <https://filmhiradokononline.hu/watch.php?id=10275> (letöltés ideje: 2022. szeptember 2.)

14 Lásd erről részleteiben a hároméves gazdasági tervről szóló 1947. évi XVII. törvénycikket: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=94700017.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D42> (letöltés ideje 2022. augusztus 8.)

Megemlítette például, hogy 1949 decemberében Sztálin-műszakot tartottak (Sztálin december 18-ai születésnapja tiszteletére). Mindent előkészítettek, kiválogatták a munkadarabokat és 1400 százalékot teljesített, de szavai szerint amit csinált, úgy nézett ki, mint a mélyszántás, életében nem gyalult olyan csúnyán. Hozzátette azt is, hogy *„jogos ellenszenv is kísérte a sztahanovista-mozgalmat, mert sok sztárt, krekket nevelt, válogatott melókkal, fekete segítséggel futtatták őket.”*¹⁵

Érdekesképpen kiemelhető még, hogy a szocialista munkaverseny-mozgalommal párhuzamosan 1947 februárjában az Ipari Termelési Tanács indított egy „Többtermelés” című lapot is, mely 1956 októberéig élt.

Az 1956-os forradalom és szabadságharc után a Kádár-rezsim a munkaversenyek terén is próbált egy kevésbé az egyénekre és a sok esetben propagandisztikus célból kihegyezett csúcsteljesítményekre épülő munkaverseny-rendszert bevezetni. Ez lett 1958-tól a szocialista brigád mozgalom, ahol a brigádok, kollektívák teljesítménye volt a mérce, nem egyéneké és a propagandisztikus extrém rekordok hajszolása is lekerült a napirendről. A különféle feszültségek és problémák az extrém teljesítményű élmunkásokkal kapcsolatos, 1956 utáni – illetve részben már ez előtti – újságcikkekben is megjelentek már a napi sajtóban (lásd ezt később Varga Barnabásnál és Tajkov Andrásnál).

Magyarországon 1948 és 1950 között 16 200 élmunkásjelvényt, 1950–53 között 115 ezer sztahanovista oklevelet osztottak ki. 1953-tól a sztahanovista cím helyét fokozatosan átvette a Kiváló Dolgozó kitüntetés, míg a sztahanovista titulus használatát 1956-ban meg is szűnt. Magyarországon több mint 100 ezer dolgozó kapott élmunkás, vagy sztahanovista kitüntetést.¹⁶

A Kossuth-díj és Tatabánya

A Kossuth-díj volt a pártállami időszak legmagasabb állami elismerései közül az egyetlen, amely a rendszerváltoztatás után is fennmaradt. Kezdetben bármilyen kimagasló tevékenységet jutalmazhattak vele, 1963-tól csak kulturális és művészeti tevékenységért adják, a tudományos tevékenységért – ill. a pártállami időszakban kiemelkedő egyéni munkáért – az Állami Díj, 1990-től Széchenyi-díj adományozható. 1948-ban, a díj alapításának és első adományozásának évében már ismeretek el vele dorogi és ormosbányai vájárokat, 1949-ben volt egy pécsi vájár is, aki megkapta.¹⁷ 1950-től történtek tatabányaiaknak is adományozások. Tatabányáról

¹⁵ Pütkösti (1979) 20–22. o.

¹⁶ Horváth-Majtényi-Tóth (1998) 30. o.

¹⁷ 1948-ban Dorogról Pallagi János és Nándor, valamint Sági József, Ormosbányáról pedig Orozsi János és Varga Balázs vájárokat, 1949-ben Pécsről Sudár Ferenc vájár kapott Kossuth-díjat. Lásd erről Kossuth-díjasok (1988) 55–56. és 60. o., ill. 86. o.

12 fő kapta meg a díjat, ebből egy fő kétszer, ez összesen tehát 13 díj. 8 – később részletezett – személy kapta meg közülük a bányászatból, köztük 4 fő fizikai dolgozó (Varga, Lugosi, Tajkov, Mészáros) és 4 vezető (Kóta, Regősi, Kálmán, Gál). Ami a többieket illeti, a bányászokon kívül még a következő személyek kaptak Kossuth-díjat a tárgydíjakban Tatabányáról.

Kónya Lajos (1914–1972) költő volt az egyetlen, aki kétszer nyerte el a Kossuth-díjat Tatabányáról. Először 1950-ben, „a szocialista építés lendületét kifejező verseiért”,¹⁸ majd másodszor 1953-ban, hivatalosan a „Bányáslámpák” című verseskötetért.¹⁹ (Jómagam azonban élek a gyanúperrel, hogy Kónya a második Kossuth-díját valójában inkább a Rákosi 60. születésnapjára írt kötetbe küldött két verséért kapta, különösképpen az „Egy pohár bor” címűért.)²⁰

1951-ben Csorba István, a Bánhidai Erőmű kazánfűtője kapta meg a Kossuth-díj ezüst fokozatát. Az indoklás szerint ő volt a szakma legjobb dolgozója és az ő kezdeményezésére indult meg a kazánfűtők egyéni szénmegtakarítási mozgalma. Munkája nagymértékben hozzájárult ahhoz, hogy a Bánhidai Erőmű az 1950. évben 2 175 000 forint értékű szén takarított meg.²¹

1952-ben dr. Szabó Zoltán tüdőgyógyász, a Komárom Megyei Tüdőgondozó Intézet (Tatabánya) igazgató főorvosa kapta meg a Kossuth-díj ezüst fokozat az üzemi tüdőszűrések és a betegellenőrzés példás megszervezése terén szerzett érdemeiért.²²

1953-ban Mayer Károly, a Tatabányai Cement- és Mészművek termelési osztály-vezetője kapta meg a Kossuth-díj bronz fokozatát az 1952-ben kezdeményezett 700, majd 710 órás kemenceforgási mozgalom megindításáért, amely mozgalom országos jellegűvé vált. A mozgalomhoz csatlakoztak az összes cementgyári égetők.²³

Visszakanyarodva a bányászathoz, a négy, Kossuth-díjjal elismert tatabányai bányászati vezető a következő volt.

1951-ben dr. Kóta József (1906–1979) a Bányabiztonsági és Robbantástechnikai Kutatóintézet igazgatója kapta meg a Kossuth-díj arany fokozatát a késleltetett bányászati robbantás elméletének kidolgozásáért és gyakorlati kikísérletezéséért.²⁴

18 Kossuth-díjasok (1988) 106. o.

19 Kossuth-díjasok (1988) 185. o.

20 A szerző ezzel kapcsolatos véleményét részleteiben lásd a Tatabánya '75 konferencián a tatabányai élmunkásokról tartott előadásában, mely szignifikánsan eltér ezen írott változattól, a téma iránt érdeklődőknek feltétlenül érdemes megnézniük azt is: <https://www.youtube.com/watch?v=FB7Co5w8Bu4> (letöltés ideje 2022. december 21.)

21 Kossuth-díjasok (1988) 124. o.

22 Kossuth-díjasok (1988) 161. o. A Kossuth-díjas orvos emlékei. In: Dolgozók lapja 1988. április 23. 6. o.

23 Kossuth-díjasok (1988) 187. o.

24 Kossuth-díjasok (1988) 130. o. Kóta Józsefről lásd bővebben B. Stenge (2011) és Stuber (1998).

1954-ben Regősi Ádám (1900–1969) a Tatabányai Szénbányászati Tröszt VI. aknájának üzemvezetője (bányamester) kapta meg a Kossuth-díj bronz fokozatát a legöregebb még termelő, komoly víz- és tűzveszélyes VI. akna vezetésében, a munka gépesítésében, és az új fejtési módok alkalmazása terén elért kiemelkedő eredményeiért.²⁵

1956-ban Kálmán György (1922–2000) bányamérnök, a Tatabányai Szénbányászati Tröszt üzemvezetője, majd termelési igazgatója a Kossuth-díj III. fokozatát kapta meg a Tatabányai Szénbányászati Tröszt termelésének irányításában kifejtett kiemelkedő munkásságáért és újításaiért (ő 1956-ban Ausztráliába emigrált, de két év múlva hazatért).²⁶

Az 1956–63 közötti időszakban Tatabányáról már csak egy fő kapta meg a Kossuth-díjat, 1961-ben a bányászati csúcsvezető mérnök-közgazdász végzettségű trösztigazgató: dr. Gál István (1917–1979). Ő a Kossuth-díj II. fokozatát az indoklás szerint a szénvagyon növelése és feltárása, valamint a széndúsítás és az iszapolási eljárás korszerűsítése terén végzett nagy értékű munkásságáért kapta meg.²⁷

A négy, fizikai munkát végző tatabányai bányász, aki Kossuth-díjat kapott, időrendi sorrendben a következő négy személy volt.

Varga Barnabás

Az első Kossuth-díjas tatabányai élmunkás Varga Barnabás, a XIV. akna vájára volt, aki 1950-ben a Kossuth díj ezüst fokozatát kapta meg az indoklás szerint a sztahnovista munkamódszereivel elért állandóan magas teljesítményéért.²⁸

A tatabányai élmunkások közül – Tajkov András után – Varga Barnabás szerepelt második legtöbb alkalommal a korszak propagandájában. A Szabad Nép 9 alkalommal említette 1948–53 között a munkaversennyel kapcsolatos tudósításaiban.²⁹

Varga Barnabás 1916. április 2-án született Medveshidegkúton (ma Studená, Szlovákia). Édesapja – aki korábban bányász volt – megrokkant az első világháborúban és a háborús sebesülése következtében néhány évvel később elhunyt, így a család a kenyérkereső halálával nagyon nehéz anyagi helyzetbe került, ráadásul kisebbségi létbe is, mivel szülőfaluja Csehszlovákiához került. Varga Barnabás mindössze hat elemit tudott elvégezni. Gyermekkorában libapásztor volt. Tizenkét évesen kezdett el dolgozni a füleki zománcgyárban, 16 éves korától dolgozott

²⁵ Kossuth-díjasok (1988) 216. o.

²⁶ Kossuth-díjasok (1988) 262. o.

²⁷ Kossuth-díjasok (1988) 344. o.

²⁸ Kossuth-díjasok (1988) 113. o.

²⁹ Tóth (2008) 271. o. 13. sz. lábjegyzet.

bányában Csákányházán.³⁰ Az első bécsi döntést követően, 1940-ben települt át Tatabányára és kezdett a helyi szénbányászatban dolgozni, a XIV. aknaüzemben. 1945-ben, az elsőők között lépett be az MKP-ba, a párt helyi szervezésében is részt vett, az első üzemi bizottságnak is tagja volt. 1949-ben mellette dolgozott csillésként a később szintén Kossuth-díjas Tajkov András. Vargát a Bányamunkás folyóirat 1950 márciusában mint „az ország legjobb fejtési vájárját” jellemezte.³¹ 1950 novemberében a Magyar Békekongresszuson is felszólalt.³² Varga Barnabásról 1951-ben még egy 54 oldalas könyvecske is jelent meg a Népszava kiadónál, ahol egy „munka hősei” könyvsorozat indult, ennek részeként jelent meg a kötet „Varga Barnabás Kossuth-díjas vájár” címmel. A kötet szerzője, Ember György regényes formában mutatta be Varga Barnabás életútját, munkamódszereit 1951-ig.³³ 1952-ben Varga Barnabás bekerült még az általános iskola negyedik osztályos tanulójának szánt olvasókönyvbe is, ahol a Rákosi Mátyással történt találkozása szerepel a kor propagandájának megfelelő erősen idealizált formában.³⁴ Ezt követően propagandisztikus okokból beiskolázták a Gazdasági-Műszaki Akadémiára, ahol azonban a hat elemi végzett vájár nem tudta felvenni a versenyt az érettségizettekkel és a második évben eltanácsolták az intézményből, ami természetesen az önérzetén hatalmas sebet ejtett. Visszakerülve a XIV. aknaüzembe körzetaknásszá tették meg, ahonnan egy évvel később – indoklás nélkül – leváltották, ami újra megsebezte az önérzetét. Rövid időre megtették iszapmesternek, majd – miután egy lőmesteri tanfolyamot is elvégzett – a lőmesteri beosztás következett, de visszakérte magát csapathoz. Az üzemvezetőség és közte folyamatos volt a feszültség – pl. kétszobás lakást kért, megígérték neki, de aztán másnak adták –, végül 1956 nyarán megírta az MDP-ből való kilépési kérelmét is, amit ugyan nem fogadtak el, de 1956 után az újjáalakuló MSZMP-be egy darabig nem lépett be (valószínűleg 1961-ben lett az MSZMP tagja). 1960-ban az aknaüzemtől való távozását is komolyan fontolóra vette (de aztán maradt ott).³⁵

1956 után lett még többször kiváló dolgozó és a Magyar Munka Érdemrend arany fokozatát is megkapta. A hatvanas években, miután egészségi állapota már nem engedte ezt meg, a fizikai munka helyett középkáderi beosztást kapott az aknaüzemében, 1966-tól pártvezetőségi tag is volt a XIV. aknaüzemben.³⁶

30 Béke és Szabadság 1950/7. 6. o., Magyar Nemzet 1950. december 3. 7. o.

31 Bányamunkás 1950. március 18. 4. o.

32 Kis Újság 1950. november 7. 1. o.

33 Lásd Ember (1951).

34 Kéri-Varga (2006) 559. o.

35 Kovács (1960) 4. o.

36 MNL KEML XXXV/2. MSZMP Tatabánya Városi Bizottsága, munkásmozgalmi iratok 97. doboz.

Kusz János, egy másik ismert élmunkás egy Moldova Györgynek adott riportban megjegyezte, hogy élmunkás vetélytársai közül egyedül Varga Barnabást nem szerette, de hogy miért, azt nem részletezte. A riportból úgy tűnik, azért, mert sérelmezte, hogy ő maga nem kapta meg a Kossuth-díjat – amire állítása szerint többször is felterjesztették – annak ellenére, hogy Vargánál állítása szerint 23 százalékkal többet teljesített, de ő maga nem volt párttag.³⁷

1970-ben Varga Barnabás is megkapta a Felszabadulási Jubileumi Emlékérmet, melyet április 4-én adományoztak a korabeli indoklás szerint „hazánk felszabadulásának 25. évfordulójára”. Varga Barnabás Tatabányán hunyt el 1997. március 25-én.

Lugosi Ferenc

A második Kossuth-díjas tatabányai élmunkás bányász Lugosi Ferenc, a VIII. aknaüzem kétszeres sztahanovista vájára volt, aki 1951-ben kapta meg a Kossuth-díj ezüst fokozatát. Az indoklás szerint 1950. évi tervteljesítése 172,5 százalék volt.³⁸

Ő tősgyökeres tatabányai volt, 1910. július 28-án született Felsőgallán, bányász családban (azonos nevű édesapja fia születésekor már bányamunkás volt). Eredeti családnevük Lobenwein volt, erről a Lugosira történő névmagyarosításra 1937-ben került sor.³⁹

A nehézipari minisztérium 1950 őszén, a Nagy Októberi Szocialista Forradalom 33. évfordulója alkalmából kijelölte „A szakma legjobb dolgozóit” a bányaiparban, az építőanyagiparban, a vegyiparban és az ásványolajiparban. Itt a fejtési vájárok között 2. helyre sorolták Lugosi Ferencet.⁴⁰

A már idősebb, nagy tapasztalattal bíró bányász brigádvezetőként munkamódszereinek átadásában is jeleskedett. A Kossuth-díj 1951-es elnyerése után sem szerepelt sokat a médiában, interjúkat sem adott, a díjjal járó rivaldafény feltehetően kifejezetten zavarta őt. Éppen ezért róla tudható a legkevesebb a tatabányai Kossuth-díjas bányászok közül.

1956 után lőmester lett, de a szerény, rendkívül szűkszavú Lugosit nem tudták megszólaltatni a korabeli sajtó képviselői később sem.

Lugosi a Bányai Dolgozók Szakszervezetében is töltött be funkciót, már 1953-ban részt vett a XVIII. szakszervezeti kongresszuson, 1960-ban a központi vezetőség tagjává is megválasztották.⁴¹

37 Moldova (1969) 11. o.

38 131. o., Bányamunkás 1951. március 31. 1. o., Dolgozók lapja 1953. november 4. 1. o.

39 TMJVL XXXIII/1c. Felsőgalla állami születési anyakönyvi másodpéldánya, 1910/405. fsz. bejegyzés, 1937/95. sz. utóbejegyzés.

40 Friss Újság 1950. november 5. 6. o.

41 Népszava 1953. február 15. 6. o., Bányamunkás 1960. november, 5. o.

Lugosi Ferenc viszonylag korán, a 66. életének betöltése előtt, 1976. január 1-én hunyt el Tatabányán (korai halálában minden bizonnyal jelentős szerepelt játszott a folyamatos, megerőltető földalatti munkája is).⁴²

Azt, hogy milyen hamar elfelejtették az egykor ünnepektől élmunkásokat jól jelzi, hogy a korabeli megyei napilap, a *Dolgozók lapja* egy szóval sem említette Lugosi elhunytát, emlékezett meg életútjáról, tevékenységéről.

Tajkov András

A harmadik tatabányai Kossuth-díjas élmunkás bányász Tajkov András, a XIV-es akna vájára volt. Ő 1953-ban kapta meg a Kossuth-díj bronz fokozatát. Az indoklás szerint 1948 óta állandóan 100 százalékon felül teljesített. 1952-ben átlagos teljesítménye 203 százalék volt. Ötéves tervét 1952-ben augusztus hóban befejezte, a sztahanovista munkamódszer átadásában élen járt.⁴³

A tatabányai élmunkások közül messze Tajkov András szerepelt legtöbbet a korszak propagandájában. A *Szabad Nép* 31 alkalommal említette 1948–53 között a munkaversennyel kapcsolatos tudósításaiban (országosan a 7. legtöbbször szereplő élmunkás volt).⁴⁴ Emellett a korabeli filmhíradókban is messze ő szerepelt legtöbbször a tatabányai Kossuth-díjas bányászok közül (hat alkalommal, míg Varga Barnabás egyszer, a többiek egyszer sem). Az első alkalom, amikor Tajkov András filmhíradóban szerepelt, az az 1950. november 26-ai országos bányászértekezlet felvétele volt, melyen ő 6:52–7:04-ig látható (ugyanezen a felvételen látható Varga Barnabás is 1:58-tól 2:42-ig).⁴⁵

Tajkov András 1913. június 25-én született Tótkomlóson, édesapja ezt követően költözött Tatabányára, ahol a MÁK Rt-nél dolgozott kőművesként. Családját később hozta magával. Tajkov András 1928. október 8-án kezdett dolgozni a tatabányai téglagyárban a kőművesek mellett, majd még 1928-ban ment át a VI–XI. aknai gépüzemhez, ahol először a csillesor mellett volt csatlós inas („kuplis”). 1936-ban ment át az újonnan felépült II. sz. erőműhöz (Bánhida) fűtőnek. 1948 őszéig itt dolgozott, ezután ment a párt felhívására a bányába a XIV. aknába, földalatti munkára.⁴⁶

Természetesen csillésként kezdett, de ügyességére, szorgalmára hamar felfigyeltek. 1949 februárjában Varga Barnabás vájár csapatába osztották be. Hamarosan letette a vájárvizsgát és külön fejtést kapott. Még 1949-ben élmunkás jelvényt

42 TMJVL XXXIII/1e. Tatabánya állami halotti anyakönyve 1976/10. fsz. bejegyzés.

43 Kossuth-díjasok (1988) 192. o.

44 Tóth (2008) 271. o. 13. sz. lábjegyzet.

45 <https://filmhiradokononline.hu/watch.php?id=10444> (letöltés ideje 2022. július 8.)

46 Ladányi (1983) 3. o.

szerzett. Egyre többet szerepelt a sajtóban (a kiemelt figyelem egyik oka valószínűleg az volt, hogy frissen érkezett a földalatti munkára és a propaganda az ő példájával igyekezett a toborzást még sikeresebbé tenni azt sugallva, hogy nem kell évtizedes tapasztalat, szorgalmas munkával hamar élmunkás lehet bárki a szénbányászatban). 1950. március 28-án megkapta a Magyar Munka Érdemrend bronz fokozatát (amelyre még csillésként terjesztették fel), egy hónap múlva megkapta az első sztahanovista oklevelét. 1950. november 6-án megkapta az első sztahanovista jelvényét, majd november 24-én megkapta a Magyar Munka Érdemrend arany fokozatát.

Rákosi Máttyás 60. születésnapjára (1952. március 9.) Póczos János fiatal sztahanovista vájártársával egy műszak, 8 óra alatt 182 csille szemet termelt, ami a norma 1005 százaléka volt, így megdöntötték Muszka Imre csepeli esztergályos 1000 százalékos rekordját.⁴⁷

Ezt követően fél évig a Szovjetunióban – a Kaukázusban – volt tanulmányúton a szovjet munkamódszerek tanulmányozására. Hazatérve egy szovjet fejtőgépet, egy Donbász-kombájnt kért, amelyet meg is kapott Rákositól (a bányászati szaklap 1952. májusi híre szerint Magyarországon a Donbász-kombájnokkal a borsodi terv-tárában kezdték a kísérletezést).⁴⁸ 1953-ban, a Kossuth-díja adományozását követően visszaemlékezése szerint Rákosi külügyi akadémiára akarta küldeni, „*ahol 13 hónapig csak enni kell és udvariasan viselkedni*”, de ő nem akarta elhagyni a bányát.⁴⁹

Az 1953-ban megjelent A bányák hősei című kiadvány az alábbiakban jellemzi: „*Tajkov András a tatabányai XIV. akna fejtési vájárja, a szakma legjobbj. Élmunkás jelvénnel, sztahanovista oklevéllel, s kétízben sztahanovista jelvénnel tüntették ki. A Munka Érdemrend bronz- és aranyfokozatának, valamint a Népköztársasági Érdemérem tulajdonosa. Páratlan teljesítményeinek titka, hogy a munkaidőt tökéletesen kihasználja. Legújabbban a Donbász-kombájn felhasználásával ér el kiváló eredményeket.*”⁵⁰

1954 őszén a helyi lapban jelent meg egy szokatlanul kritikus hangvételű írás vele kapcsolatban, ahol a bányászatban előforduló, teljesítménnyel kapcsolatos trükközésekről is szó esik, így érdemes hosszabban idézni belőle.

„*Tajkov András mindig kapott jó munkahelyet. Még éjjel is felkeresték munkahelyén. Először terhes volt a sok látogató, mert nem hagyták dolgozni, de aztán megszokta. Már hiányzott volna, ha nem jönnek. De ehhez elsőnek kellett lenni. És ő első akart maradni. Az elsőséget azonban önmagában a jó munka-*

47 Béke és Szabadság 1952/12. sz. 5. o.

48 Hazai hírek. Bányászati Lapok 1952. május 20. 279. o.

49 Ladányi (1983) 3. o.

50 A bányák hősei (1953) oldalszám nélkül (a kiadvány oldalszámozás nélkül jelent meg).

hely nem biztosítja. Ezért gyakran két-három órával előbb leszállt a bányába. A 10-11 órai munkát 8 órában számolták el. Így növekedett a százalék, s vele a prémium. Már nem volt elég a 200-250 százalék. 500-at, sőt 600-at akart elérni. Nagy termelőnapokon el is érte. Az ő munkahelyén lapátolt az igazgató, a DISZ titkár, az ÜB elnök, sőt egyszer-másszor még a párttitkár is. Természetesen az ő teljesítményüket is Tajkovnak számolták el. Az újságok megírták a nagy eredményeket, de az üzem dolgozói szétvitték a hírét, s mindenki tudta, hogyan születtek meg ezek. Igazságtalannak tartották, de Tajkovnak senki se szólt. Ő pedig csak az újságokat látta. Nem figyelmeztették. (...) A XIV-es akna nehézségekkel küzdött. Nem tudott megfelelő munkahelyet adni Tajkov elvtársnak. Ő pedig sértve érezte magát. Az üzem nehézségeit észre sem vette. Az elsőségét, termelési eredményeit látta veszélyben. – Ha nem adnak megfelelő munkahelyet – mondta – elmegyek oda, ahol adnak.

El is ment. Egész csapatát átvitte a VIII-as aknába. Szándékát nem közölte az üzemvezetőséggel. Azok jelentették a szabálytalanságot, de a tröszt utasította az üzemvezetőséget, hogy intézzék el az áthelyezést. Az új munkahelyen nem tudott megszokni, s egy hónap múlva, anélkül, hogy erről bárkitől engedélyt kért volna, visszament a XIV-es aknába. A tröszt újból elintézte s az üzemiek még csak meg sem bírálták érte. Jól dolgozott. Továbbra is nagy eredményeket ért el, de úgy érezte, hogy többre is képes. Csak a XIV-es aknán ezt nem értik meg. A XII-es akna abban az időben alaposan lemaradt. Párttitkára, Tajkov Sándor, András öccse volt. Tajkov András a rendes munkaidejét ledolgozta a XIV-es aknán, utána átváltott a XII-es aknába pótműszakra. (Hogy engedhették ezt meg a XII-es akna vezetői?) A XIV-es aknaiak nem túrték. Szóvá tették, Tajkov elvtárs ezért egész csapatát átvitte a XII-esbe. Tehette. A XII-es aknán munkakönyv nélkül felvették. A 13-as csapatszámot kapta. Nagy felajánlásokat tett. A pártkongresszusig 150 vagon terven felül. Itt volt az ideje, hogy újból »kiugorjon«. Öccse, a párttitkár mögéje állt a törekvésében. – A 13-as csapatnak jó munkahelyet kell biztosítani. Nagy felajánlást tett – követelte az üzemvezetőségtől. Azok pedig szó nélkül teljesítettek mindent. Lefejtették a löporos kamra pilléreit is. Pedig nem lett volna szabad. De máshol nem tudtak már »megfelelő« munkahelyet biztosítani.

Külön fahordót kért magának. Kapott. Aztán külön lömestert. Coss Lajos lömester csak az ő fejtésén robbantott. Petrik János és Simaglió Mária⁵¹ csilések csak neki dolgoztak. Ha a párttitkár lement a bányába, egy-két embert

51 Egy nemzetközi munkaügyi egyezmény – melyet természetesen sok ország nem cikkelyezett be – már 1935-ben betiltotta a nők bányában, föld alatt végzendő fizikai munkáját. A második világháború végén a Magyarországról a Szovjetunióba kényszerszolgálatra hurcolt nők is dolgoztak földalatti bányákban fizikai munkán, majd ez a Rákosi-érában Magyarországon is bevezetésre került (a Rákosi-kort követően ez a gyakorlat megszűnt).

biztosan a 13-as csapatra utasított. Emelkedett Tajkov András százaléka. Senki nem érte őt utol. Az »idegen« munkaezők termelését is neki számolták el. Keresete elérte a havi 7000 forintot. A pártkongresszusig kirakta a terven felül ígért 150 vagon szenet.

Most a VII-es aknában dolgozik Tajkov András. Öreg a bánya. Nincsenek nagy termelési munkahelyei. De itt is ki akart tűnni. Fejtése homokalatti művelésben haladt. Gondos biztosítást kíván az ilyen munkahely. De ő csak a termelésre gondolt. 40 csillét rakott ácsolás nélkül. Összement a fejtése.

Megkerestem Tajkov Andrást. Mondja el, mi igaz abból, hogy elmegy Tata-bányáról? – Igaz – felelte. – Ha nem adnak olyan munkahelyet, amelyet kértem, el is megyek Komlóra. Igaz, hogy Hajnal elvtárs, a területi mérnök mondta, áthelyez itt a XI-esbe. Ezt mondta: Nem magának való ez a kis fejtés. Majd szerzek egy jó helyet. A képességének megfelelőt. Elkecseregetten néz maga elé. – Vállaltam, hogy a második ötéves tervemet az év végéig befejezem. Most nem tudom, mi lesz a vállalásommal... – De hiszen a XII-es aknában, ahonnan eljött, volt jó munkahelye – próbálkozom. – Kifogyott. Megmondták, hogy egy jó ideig, míg a feltárások mennek, nem is lesz. – Hát nem mondta, hogy segít a feltárásokban? Hogy gyorsabban végezzenek vele. – Hová gondol? A feltárásokban, az elővájásokban nincs elég csille. Hogy teljesítsem akkor, amit vállaltam? Tudom, hogy ott is kell valakinek dolgozni, de az ne én legyek... Én többet tudok adni... Nem vagyok én még »nyugdíjas«...

Hogy engedhették meg, hogy Tajkov András idáig jusson? – A többtermelés érdekében elnéztük a hibáit – mondja Patkós Péter, a XIV-es akna bánya-mestere. – Erején felüli felajánlásokat tett, segítettünk teljesíteni. Ha megpróbáltunk neki szólni, akkor felsőbb helyről fejünkhöz vágták, hogy le akarjuk járatni Tajkov Andrást.

A XII-es aknán az ÜB elnök ezt mondja: »Nem mertünk neki szólni. Vezetőségi tag volt, de ritkán jelent meg a vezetőségi ülésen. Azt mondta, dolgozni, meg értekezletre járni [egyszerre] nem lehet. Nem is próbáltuk megkövetelni tőle.« Így beszél Kőhalmi Sándor, a XIV-es akna párttitkára is. Hajnal József területi mérnök pedig azt mondja, hogy azért akarja áthelyezni a XI-esbe, mert el akar menni Tatabányáról. A XI-es aknaiak azonban nem akarják Tajkov Andrást odavenni.

Tajkov András nem érti, mi történik körülötte. Az fáj neki, hogy a 150 vagon terven felüli szénről nem írtak az újságok. Nem is értheti.

Tajkov András szemét bekötötték az elmúlt évek sikerei. Magát szerető embert faragtak belőle. A pártbizottságok, a minisztérium, az ügyvezetőség, a munkatársai, akik jogtalan követeléseikor melléje álltak. Az üzemi párt-szervezetek eltűrték, hogy nem tanul, nem képezi magát politikailag, a szak-szervezet, hogy szakmailag. Most pedig mindenki hagyáná, hogy menjen. A hi-

bákat kijavítani azonban nem segítenek. Őszintén, komolyan, emberileg még nem beszélt vele senki. Csak dicsérték. Legfeljebb a háta mögött mondták: nem értenek vele egyet. Patkós Péter bányamester azt mondta róla: »Óriási akaratereje van. Rendkívül szorgalmas. Én ma is visszavinném a bányába, ha jelentkezne.«

A felelősség nem Tajkov Andrásé, hanem azoké, akik ilyenné nevelték. Hová megy Tajkov András? Hová tart? A megoldás nem Komló. A megoldás itt van Tatabányán. Sok segítséggel de másfajta, elvtársi, baráti segítséggel. Tajkov András újból az a szerény, kitartó munkása lehet bányájának, büszke-sége városának, megyéjének, mint kezdetben volt.»⁵²

Tajkov András ezt követően is maradt Tatabányán és a XII-es akna közelében lévő, a kor szellemének megfelelően elnevezett Élmunkás soron lakott, a VII-es telep szélén. 1955-ben le tudta cserélni motorját és tudott vásárolni egy BMW motorkerékpárt – állítólag Rákosi intézte ezt el neki –, melyből természetesen csak ez az egy darab volt Tatabányán (lettek is emiatt további irigyei). Egy az 1957-es bányásznapról készült filmhíradóban látható, hogy 1957 szeptemberében Tajkovnak már saját személyautója is volt – a filmkockák tanúsága szerint egy Škoda Spartak –, amivel a pártállami propaganda ismét az ő példáján keresztül igyekezett azt hangsúlyozni, hogy a kiemelkedő munkával kiemelkedő bérezés és életszínvonal is jár, hiszen a személygépkocsi akkoriban még igen ritka volt Magyarországon. (1957 végén mindössze 12.728 személyautó volt forgalomban az országban és ebből is csak 3980 volt magánszemély tulajdonában.)⁵³ 1959-ig Tajkov András még kétszer lett kiváló dolgozó. Ebben az évben azonban – amikor már az 1956-ban megnyílt XII/a („Vadorzó”) aknában dolgozott, pártvonalon is volt konfliktusa. 1959. február 10-én a feleségét kizárták az MSZMP-ből (a fő indok a pártmunkával kapcsolatos passzivitás és a tagdíjfizetéssel kapcsolatos elmaradás volt, de azt is megemlítették, hogy a lányának nagy pompával rendezett templomi esküvőt). Tajkov András az eljárást sérelmezte és az egyik legbefolyásosabb helyi kommunistát, Goda Jánost csibésznek és csirkefogónak nevezte, őt sejtve a kizárás kezdeményezése mögött. A pártfegyelmi iratokból kiderül, hogy Goda és Tajkov között volt feszültség már korábbról. Úgy tűnik, Goda irigykedett Tajkovra a premizálása és a BMW motorkerékpárja miatt (pedig Goda mindig rendkívül jól fizető állásokat, prémiumokat, elismeréseket kapott pártvonalról, ezt jól jelzi az is, hogy 1973-as nyugdíjba vonulásakor a nyugdíját 10.250 Ft-ban állapították meg, ami csillagászati összeg volt akkoriban, a magyar átlagkereset 1973-ban 2629 Ft volt, míg a magyar

⁵² Kovács (1954) 4–5. o.

⁵³ <https://filmhiradokononline.hu/watch.php?id=13541> Tajkov autója 1:48 és 1:58 között látható (letöltés ideje 2022. augusztus 12.), a gépjárműadatokról lásd: <https://tesztelok.hu/ennyi-auto-volt-forgalomban-magyarorszagon-a-hetvenes-evек-elejen/> (letöltés ideje 2022. augusztus 12.)

átlagnyugdíj 1990-ben is csak 6683 Ft volt).⁵⁴ Tajkov Andrást végül 1959. április 21-én a Godára tett megjegyzései okán, pártszerűtlen magatartás miatt dorgálás pártbüntetésben részesítették.⁵⁵

Varga Barnabáshoz hasonlóan ő is 1945-ös MKP tagként megkapta 1970-ben a Felszabadulási Jubileumi Emlékérmét. 1973-ban – öt évvel a bányászok nyugdíj-korhatárán túl – ment nyugdíjba. A folyamatos, megfeszített fizikai munka nála is megtette a negatív hatását. Idős korára sok egészségügyi problémával küszködött, kétszer volt agyvérzése is.⁵⁶

Tajkov András 1985. június 23-án hunyt el Tatabányán.

Mészáros József

A negyedik tatabányai Kossuth-díjas élmunkás bányász Mészáros József volt, a VI. akna vájára. Ő 1954-ben kapta a Kossuth-díj bronz fokozatát az indoklás szerint a „Nevelj új bányászt!” mozgalom megindításáért, amely mozgalom sok új és képzett munkaerőt adott a bányászatnak. (Regösi Ádámmal, a VI-os akna már említett üzemvezetőjével egyszerre tüntették ki a Kossuth-díjjal.)⁵⁷ Mivel az övé igen gyakori név volt, érdemes megjegyezni, hogy volt Mészáros József nevű sztahanovista kőbányász (bazaltbányában) és volt ilyen nevű sztahanovista kőműves is.

Mészáros József 1920. január 2-án született a Veszprém vármegyei Nemesszalókon. A háború előtt érkezett Tatabányára, a bányászat jelentette stabil kenyérkereset miatt. 1936. október 5-én került felvételre a MÁK Rt-nél takarítófiúként.⁵⁸ Később a ranglétrát végigjárva vájár lett.

1953. április 4-én kitüntették a Szocialista Munkáért Érdeméremmel, ez év novemberében már biztosan háromszoros sztahanovista volt. Az 1954-es Kossuth-díját követően 1955 januárjában megkapta a Szocialista Munka Hőse címet és ezzel egyidejűleg a Magyar Népköztársaság Érdemrendjét is. 1958-ban kiváló dolgozó is lett.

A végig a VI-os aknán dolgozó Mészárossal 1960. augusztus 15-én a földalatti munkája vonatkozásában végzetes baleset történt. Egy teli csille a forgatólemezen megcsúszott és a sín mellé gurult. Egyedül próbálta egy emelőfával helyrebillen-

54 MNL KEML XXXV/1. 195. doboz Goda János személyi anyaga. Az 1973-as átlagkeresetről lásd https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_hosszu/h_qlio01.html, az 1990-es átlagnyugdíjról lásd https://www.ksh.hu/docs/hun/xtabla/nyugdij/tablny11_03.html (letöltés ideje 2022. augusztus 15.)

55 MNL KEML XXXV/2. Tatabánya városi pártfegyelmi iratok 135. doboz 1959. Tajkov András ügye.

56 Ladányi (1983) 3. o.

57 Kossuth-díjasok (1988) 214. o.

58 TMJVL XXIX/1. MÁK Rt. Munkástörzskönyv 711/1936. sz. bejegyzés.

teni, ami végül sikerült, de közben úgy megerőltette magát, hogy – az egyébként is egyre romló látású Mészáros – gyakorlatilag megvakult az erőfeszítéstől. Bár kétszer műtötték a szemét, de a látását nem sikerült helyreállítani, így ez jelentette bányász pályafutása végét.⁵⁹

Mészáros József 1988. június 4-én hunyt el Tatabányán.

A Szocialista Munka Hőse

A Szocialista Munka Hőse 1953-ban alapított kitüntetés volt, a Magyar Népköztársaság kitüntetései közül viselési sorrend alapján ez volt a legmagasabb (első helyre sorolt). A kitüntetés a szovjet megfelelőjének szolgai másolása volt külalakjában is (ugyanolyan szalagsáv, először teljesen vörös, majd 1954-től kis nemzeti színű mező a vörös közepén; ugyanolyan arany ötágú csillag, a szovjetben sarló és kalapács, a magyarban kalapács és búzakarász volt). Szórványosan 1988-ig adományozták, összesen 107 személy kapta meg, egy fő, Kádár János háromszor. 1956 előtt 67 adományozásra került sor.⁶⁰

A Szocialista Munka Hőse címet a vele járó Magyar Népköztársasági Érdemrenddel együtt 1953. október 24-én adományozták először tizenegy főnek, köztük olyan közismert sztahanovistáknak, mint a Borsodi Szénbányászati Tröszt alberttelepi Kossuth-díjas frontmesterének, Loy Árpádnak, vagy az Egyesült Izzó Kossuth-díjas gyalusának, Pióker Ignácnak. Az első tizenegy Szocialista Munka Hőse között is volt egy tatabányai bányász: a tatabányai XII. akna sztahanovista frontmestere, Pruzsina Mihály (ő a korabeli sajtóban néha tévesen Fruzsina Mihályként szerepelt).⁶¹

Az indoklás szerint *„Kiváló munkát végez, beosztottjait és váltótársait is rendszeresen oktatja. Brigádjában nem tűr fegyelmezetlenséget. A frontbrigádok országos versenyében a Pruzsina-brigád állandóan az elsők között halad. Az év eddigi részében a brigád átlagosan 139,5 százalékra teljesítette tervét.”*⁶²

Pruzsina Mihály

Pruzsina Mihály 1915. március 16-án született Bánhidán.⁶³ Édesapja bányász volt, a VI. akna vájára, aki 1914 végén eltűnt az orosz harctéren, sosem tért haza, így

⁵⁹ Kovács (1961) 4. o.

⁶⁰ <https://kituntetesek.hu/szocialista-munka-hose/> (letöltés ideje 2022. június 8.)

⁶¹ Dolgozók lapja 1953. október 31. 1. o., Szabad Nép 1953. október 25. 1. o.

⁶² Uo.

⁶³ TMJVL XXXIII/1.b. Bánhida állami születési anyakönyvi másodpéldánya, 1915/36. fsz. bejegyzés.

fia már nem ismerhette személyesen.⁶⁴ A család nehéz anyagi helyzete miatt hamar munkába kellett állnia. 21 éves koráig alkalmi munkákat végzett, akkor, 1936. január 30-án vették fel állandóra a XII-es aknára csapatcsillésnek, ahol haláláig dolgozott, később már vágárként (1938. október 4-én rövid időre bevonult a Csehszlovákiával szembeni mozgósítások idején, de már 1938. december 22-én újra visszakerült a bányába).⁶⁵ 1950 augusztusában kapta meg a sztahanovista oklevelét, majd novemberben a jelvényt. Néhány héttel később a Munka Érdemrend arany fokozatával tüntették ki. 1950. november 24-én a Magyar Népköztársasági Érdemérem ezüst, míg 1951. augusztus 1-én az arany fokozatát kapta meg. Megkapta az Érdemes Bányász jelvényt is. Nemsokára frontmester lett, 1953 október 24-én lett a Szocialista Munka Hőse és a Magyar Népköztársaság Érdemrendjét is megkapta. 1954. október 13-án az üzem kiváló dolgozója címet nyerte el.⁶⁶

Egy bő héttel a halála előtt még részt vett a Hazafias Népfront első, alakuló országos kongresszusán, mint az országos tanács tagja.⁶⁷

Pruzsina Mihály 1954. október 31-én reggel fél ötkor a XII. akna déli bányamezőjében a 14. számú ereszke 3. osztójában bányamolás következtében halt meg (egy munkatársát, Csaplár Jánost is félig betemette a lehulló kőtömeg, de mivel ő a csille mellett állt és az nagyrészt megvédte, ő néhány zúzódással megúsza).⁶⁸

Pruzsina Mihályt 1954. november 3-ai délután temették el a tatabányai ötélepi temetőben. Temetésén családja, szűkebb munkatársai és a helyi bányászat vezetésén túl jelen volt pl. Czottner Sándor, az MDP Központi Vezetőségének tagja, szénbányászati miniszter, Blaha Béla, a Bányaiipari Dolgozók Szakszervezetének elnöke, illetve a talán legismertebb élmunkás, a vele együtt a legelső között a Szocialista Munka Hőse címmel kitüntetett Pióker Ignác is.⁶⁹

1954 májusában Tatán egy vágáriskola (a 311. sz. szakmunkásképző intézet) is felvette Pruzsina Mihály nevét, ugyanekkor Tatabányán a 314. sz. ipari szakmunkásképző intézet Golub Rudolf nevét vette fel. Tatabányán mindkettejükről egy-egy utca is el lett nevezve, de az intézmények és az utcák is átnevezésre kerültek a későbbiekben (az intézmények a számuk alapján bárki számára beazonosít-

64 B. Stenge (2019) 210. o.

65 TMJVL XXIX/1..Munkástörzskönyvek 31/1936. és 2376/1938. sz. bejegyzések.

66 Eredeti adományozó okiratok alapján, illetve Dolgozók lapja 1954. november 6. 2. o. A szerző ezúton is köszöni Pruzsina Mihály Gizella lányának az anyag összeállításához nyújtott segítségét és édesapja levéltárnak adományozott irathagyatékát (a személyi fond jelenleg kialakítás alatt áll).

67 Tolnai Napló 1954. október 24. 1. o.

68 Munkatársai emlékeznek Pruzsina Mihályra. In: Népszava 1954. november 3., 2. o., Befejeződött a vizsgálat a tatabányai XII-es aknában történt szerencsétlenség ügyében. In: Magyar Nemzet 1956. november 6. 3. o.

69 Néplap 1954. november 4. 3. o.

hatóak, a Pruzsina Mihályról elnevezett utca az Óvárosban ma a Molnár utca, míg a Golub Rudolfról elnevezett utca Bánhidán ma a Rudolf utca nevet viseli).

Ahogy arról itt a tanulmányban is szó esik, Pruzsina Mihály után 1956-ig két további tatabányai élmunkás bányász is megkapta még ezt az elismerést (Mészáros József és Tomán József). Mint az korábban már említésre került, a Szocialista Munka Hőse kitüntetés az élmunkás-mozgalom lecsengése után is adományozták, szinte a rendszerváltoztatásig (1988-ig). Később, az 1956-ot követő időszakban is kapta meg ezt az elismerést tatabányai bányász: Veszprémi István, a XI/a. akna (Kelet II. Bányauzem) brigádvezető vájaraként 1975-ben.⁷⁰

A többi élmunkás

1953-ban, a szocialista munkaverseny-mozgalom csúcspontján jelent is meg egy reprezentatív kiadvány a bányászat élmunkásairól, „A bányák hősei” címmel.⁷¹

Ebben szerepel az addigi tatabányai Kossuth-díjasok közül – Kóta József mellett – külön oldalakon Varga Barnabás és Tajkov András is. A kötet a végén – nem tudni, milyen válogatási elv alapján – sztahanovistákat listáz a bányászatból. Közük 46 fő volt tatabányai sztahanovista bányász, közülük négy kétszeres sztahanovista (az előrébb külön, név szerint kiemelt Varga Barnabással és a szintén kétszeres sztahanovista Tajkov Andrással együtt 48 főt). Közük egy-egy csapatcsillás, bányakovács, művezető, lőmester és bányamérnök volt, a többiek mind vájárok. Közük van egyébként – a szerkesztők nyilvánvaló hibájaként – Lugosi Ferenc is, akit csak jelvényes sztahanovistaként említenek, pedig 1951-ben megkapta már a Kossuth-díjat és ott van Mészáros József is (ekkor még szintén „csak” jelvényes sztahanovistaként, hiszen ő a kötet megjelenését követő évben kapta meg a Kossuth-díját).

A kötetben említett kétszeres tatabányai sztahanovisták közül egy főt emelnék ki név szerint: a XVI. akna pályafutása során tizenegy elismerést elnyerő frontmesterét, a brennbergi német bányászdzinasztiából származó Kult Metoldot (1907–1985), akiről a sajtóban később tévesen az is megjelent, hogy 1951-ben Kossuth-díjat kapott (véltetően csak felterjesztették a díjra, de azt biztosan nem kapta meg).⁷²

Természetesen a teljesség igénye nélkül rajtuk kívül még négy fő tatabányai élmunkást említenék meg, akik a korabeli sajtóban is sokat szerepeltek, de a kötetben nem listázták őket. Egyikük Tomán József, a X. akna 12 kitüntetését elnyerő, többszörös sztahanovista vájára, aki 1956-ban megkapta a Szocialista Munka Hőse címet is (a Magyar Népköztársaság Érdemrendjével együtt). Egy másik Borsi

70 Veszprémi István pályafutásáról lásd bővebben Hajnal (1978) 237–244. o., Fodor Zs. (1996) 11. o.

71 A bányák hősei (1953)

72 A díj téves említéséről lásd Franka (2020) 10. o.

József, a VIII. akna vájára, Lugosi Ferenc tanítványa volt, aki az 1953-ban alapított Szocialista Munkáért Érdemérmét is megkapta. Megemlítendő még Handler János, a XI. akna 13 elismerést kiérdemelt többszörös sztahanovista frontmestere.

Akit utoljára hagytam, az egy 1956-os helyi forradalmi vezető volt, Lados István többszörös sztahanovista vájár, aki négyszer szerepelt a Szabad Nép 1948–53 közötti, munkaversennyel kapcsolatos írásaiban is és aki annak odakerülésekor Tajkov Andrással, annak vájártársaként dolgozott a XII-es aknán.

Lados István

Lados István Baglyasalján (ma Salgótarján része), bányász családban született 1916. február 13-án. Mielőtt Tatabányára került, fiatalon napszámos volt, majd építkezéseken segédmunkás. 1935. október 7-én kezdett csapatcsillésként a MÁK Rt.-nél a XII-es aknán (később segédvájár, a háború végére vájár lett).⁷³

Országosan sokkal ismertebb – és kitüntetésekkel – elismertebb élmunkás lehetett volna, ha simulékonyabb természetű, jobban igyekezett volna idomulni a pártállami rendszerhez – ami sokaknak „bejött” –, ugyanis nemcsak 1956-ban helyezkedett velük szembe. Jól mutatja ezt párttagságának ügye: 1945-ben belépett ugyan az MKP-be, de már a következő évben kizárták, mert Pusztavámon egy másik személyt megkéselni szándékozó – feltehetően ittas – párttitkárt megakadályozott cselekményében (Lados ekkor rövid ideig aknamélyítőként dolgozott Pusztavámon). 1949 legvégén visszavették az MDP-be, de 1952-ben tagdíjnemfizetés miatt ismét megszűnt a párttagsága (néhány irigye meggyanúsította, hogy a politikából akar megélni, ezen pedig ő nagyon megsértődött).⁷⁴

Pedig már hamar bekerült az országos hírekbe teljesítményeivel. Az MTI belföldi hírek például 1949. november 28-án az alábbiakat írta róla (ez a hír a másnapi nagy országos napilapokban is szerepelt): „A tatabányai VIII-as aknában Lados István vájár hétfőn a délelőtti műszakban 72 csille szenet termelt. Termelése ezalatt a műszak alatt összesen 460,8 mázsát tett ki és ezzel normáját ezer százalékra teljesítette. A termelt szén mennyiségét tekintve 40 százalékkal múlta felül az eddigi legmagasabb alberttelepi teljesítményt.”⁷⁵

Ő maga így beszélt munkájáról: „Munkámat úgy végeztem, hogy sztahanovista oklevelet, majd Tatabánya második vájárja címet kaptam, majd a VIII. akna első vájárja lettem. Később élmunkás, kiváló bányász, a szakma kiváló dolgozója, a Népköztársaság munka érdemérem arany fokozatát kaptam meg. Volt úgy, hogy napi

73 TMJVL XXIX/1. Munkástörzskönyvek 531/1935. fsz bejegyzés

74 B. Stenge (2017) 199–200. o.

75 MTI Külföldi-Belföldi Hírek, 1949. november 28.

*átlag termelésem 30 csille volt. Minden munkaversenyben benne voltam. Az 1957. évi munkaversenyt is én szerveztem meg.”*⁷⁶

Legmagasabb elismeréseként 1955. februárjában az Elnöki Tanácstól megkapta a Munka Érdemrendet (ekkor ez egyfokozatú volt, a háromfokozatú rendszerben nyilvánvalóan a Munka Érdemrend arany fokozatának felelt volna meg, rajta kívül ezt az elismerést ekkor csak a várpalotai szénbányászai tröszt igazgatója és a tatabányai tröszt főmérnöke kapta meg, fizikai munkás nem). Jutalomból a bányahidai Erőmű-tavon öreg fából új stéget és horgászállást is építettek neki.⁷⁷

Amikor 1956 decemberében a tatabányai VI-os – illetve részben a VII-es – telep lakossága fellázadt a kádári restauráció fő helyi erőszakszervezete, a helyi karhatalom ellen, az ellenállás élére Lados István került, akinek a kiváló munkája és teljesítménye miatt tekintélye volt bányásztársai előtt. VI-os telepet komoly fegyveres harccal, szovjet csapaterősítések, köztük harckocsik bevetésével tudták csak elfoglalni a karhatalom erői 1956. december 10-ről 11-ére virradó éjjel.

A VI-os telepi ellenállók elleni monstre, 25 vádlottat felvonultató per elsőrendű vádlottja Lados István lett, az ellenállás fő szervezője. De a per harmadrendű vádlottja, Turcsányi József csapatvezető vájár is többszörösen kitüntetett élmunkás volt, kétszeres sztahanovista, a Szakma Kiváló Dolgozója, akinek a keze alól további 14-16 sztahanovista került ki.⁷⁸

Lados István tízéves börtönbüntetést kapott a per végén, amely természetesen teljesen megtörte. Az 1963-as amnesztiával szabadult, de szabadulása után is sok megaláztatásnak volt kitéve. Lados István végül 1972. június 1-én hunyt el Tatabányán.⁷⁹

A perrel kapcsolatban azonban meg kell jegyezni, hogy a Kádár-rezsim számára rendkívül kellemetlen volt a tatabányai bányászok fellázadása. Az állami propaganda előszeretettel súlykolta azt utólag, hogy az 1956-os forradalomban a börtönökből szabadult elítéltek és lumpen elemek játszották a vezető szerepet (a börtönökből szabadultaknál természetesen a köztörvényes elítélteket hangsúlyozták, holott nagyon sok volt köztük a politikai elítélt, KÖMI rab). Az, hogy a pártállam által a dolgozók tömegei számára példaképként állított élmunkás bányászok lázadtak fel a rendszer ellen, nem passzolt ehhez a narratívához és nem tudták megmagyarázni ideológiailag sem.

⁷⁶ B. Stenge (2017) 199. o.

⁷⁷ Magyar Közlöny 1955. február 6. 12. sz. 55. o., Dolgozók lapja 1955. május 4. 3. o.

⁷⁸ B. Stenge (2017) 216. o.

⁷⁹ A családjától származó adatok alapján, melyekért ezúton is szeretném a köszönetemet kifejezni Zsuzsa lányának.

Felhasznált források

Kiadatlan források:

Arolsen Archives, ITS Digital Archive

A Dachau-i koncentrációs táborra vonatkozó 1944-es feljegyzések (transzportok érkezése, indulása)

Magyar Nemzeti Levéltár Komárom-Esztergom Megyei Levéltára (MNL KEML):

XXXV/1. MSZMP Személyi anyagok

XXXV/2. MSZMP Tatabánya Városi Bizottsága, munkásmozgalmi iratok

XXXV/2. MSZMP Tatabánya városi pártfegyelmi iratok

Tatabánya Megyei Jogú Város Levéltára (TMJVL):

XXIX/1. MÁK Rt. Munkástörzskönyvek

XXXIII/1. Állami (születési és halotti) anyakönyvi másodpéldányok

Felhasznált irodalom:

A bányák hősei. Budapest, Bányaipari Dolgozók Szakszervezete, 1953. 48 o.

B. Stenge Csaba: Kóta József bányamérnök katonai karrierje In: Ravasz Éva (szerk.) Férfiportrék a XX. századból. Tatabánya, Tatabánya Megyei Jogú Város Levéltára, 2011. 71–82. o. (B. Stenge 2011)

B. Stenge Csaba: Tatabánya hősi halottai az első világháborúban. In: B. Stenge Csaba (szerk.): Tatabánya az első világháborúban. Tatabánya, Tatabánya Megyei Jogú Város Levéltára, 2019. 229 o. (B. Stenge 2019)

B. Stenge Csaba (szerk.): A megtorlás Tatabányán. Az 1956-os forradalom és szabadságharc leverését követő főbb tatabányai perek. Tatabánya, Tatabánya Megyei Jogú Város Levéltára, 2017. 451 o. (B. Stenge 2017)

Ember György: Varga Barnabás Kossuth-díjas vájár. Budapest, Népszava kiadó, 1951

Fodor Zs. Barnabás: A hittől az infarktuszig In: Bányamunkás 1996/7. 11. o.

Franka Tibor: Cölöpökön lebegő nyomorúság. In: Szabad Föld 2020. november 13. 10. o.

- Hajnal László Gábor: Jó szerencsét! In: Új Forrás 1978/2. 237–244. o.
- Hegedűs Sándor: Golub Rudolf. In: Párttörténeti Közlemények 1976/2. 168–183. o.
- Horváth Sándor-Majtényi György-Tóth Eszter Zsófia: Élmunkások és sztahnovisták. Munkaverseny a Szovjetunióban és Magyarországon. In: História 1998/8. 277–280. o. (Horváth-Majtényi-Tóth 1998)
- Kéri Katalin-Varga Attila: Acélos szoszó és 25 méter vörös szőnyeg. In: Educatio 2006/3. 553–565. o.
- Kossuth-díjasok és Állami díjasok almanachja 1948–1985. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1988.
- Kovács Klára: A tüskéket ki kell húzni. In: Dolgozók lapja 1960. augusztus 17. 4. o.
- Kovács Klára: Hová megy Tajkov András? In: Dolgozók Lapja 1954. október 30. 4–5. o.
- Kovács Klára: Sötétségben. In: Dolgozók lapja 1961. december 20. 4. o.
- Moldova György: Kusz János vájár. In: Új Írás 1969/10. 5–14. o.
- Nádor Tamás: A szovjetipar története. In: Híd 1946/1. 152–156. o.
- Pütkösti Árpád: Márványaink. In: Filmvilág 1979/20. sz. 20–22. o.
- Stuber György: Kóta József bányamérnök élete és munkássága. Tatabánya, Bányász Hagyományokért Alapítvány, 1998.
- Tóth Eszter Zsófia: Nők férfias terepeken és férfi foglalkozásokban. A „férfias” és a „nőies” munka világa a szocialista időszakban. In: Sic Itur as Astra 2008/58. 269–282. o. (Tóth 2008)

Online források:

- Dr. B. Stenge Csaba: Tatabányai élmunkások (előadás 2022. november 23-án): <https://www.youtube.com/watch?v=FB7Co5w8Bu4> (letöltés ideje 2022. december 21.)

A Szocialista Minka Hőse kitüntetés:

<https://kituntetesek.hu/szocialista-munka-hose/> (letöltés ideje 2022. június 8.)

Országos Bányászértekezlet 1950. november 26.: <https://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=10444> (letöltés ideje 2022. július 8.)

Jó szerencsét! (1957-es bányásznap): <https://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=13541> (letöltés ideje 2022. augusztus 12.)

Magyar Sztahanovisták I. Országos Tanácskozása 1950. február 25–26-án: <https://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=10275> (letöltés ideje: 2022. szeptember 2.)

Ennyi autó volt forgalomban Magyarországon a hetvenes évek elején: <https://tesztelok.hu/ennyi-auto-volt-forgalomban-magyarorszagon-a-hetvenes-evек-elejen/> (letöltés ideje 2022. augusztus 12.)

Gazdaságilag aktívak, bruttó átlagkereset, reálkereset (1960–): https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_hosszu/h_qli001.html (letöltés ideje 2022. augusztus 15.)

Nyugdíjak, nyugdíjszerű ellátások Magyarországon: https://www.ksh.hu/docs/hun/xtabla/nyugdij/tablny11_03.html (letöltés ideje 2022. augusztus 15.)

1947. évi XVII. törvénycikk a hároméves tervről: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=94700017.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D42> (letöltés ideje 2022. augusztus 8.)

1946. évi XIII. törvénycikk a szénbányászat államosításáról: <https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=94600013.TV&targetdate=&printTitle=1946.%20%C3%A9vi%20XIII.%20%C3%B6rv%C3%A9nycikk&dbnum=77&referer=1000ev> (letöltés ideje: 2022. augusztus 8.).

Sztahanovista mozgalom: https://en.wikipedia.org/wiki/Stakhanovite_movement (letöltés ideje 2022. július 4.)

Nyikita Izotov:

https://en.wikipedia.org/wiki/Nikita_Izotov (letöltés ideje 2022. július 4.)

Víztermelő bányáüzemek szerepe Tatabánya vízellátásában, különös tekintettel az 1964–1974 közötti időszakra

Bevezetés

Tatabánya ipari érdekessége az a két víztermelő bányáüzem, ami napjainkban az ÉDV Zrt. keretein belül Tatabánya és egy komplex vízgazdálkodási rendszer részeként a környék településeinek vízellátásáért felel. Ugyanakkor ugyanez a két üzem az utolsó hírmondója az egykor szénre épült város bányászati múltjának. Közölük az egyik, a XIV/a vízakna jövőre ünnepli fennállásának 60. évfordulóját.

Ennek a különleges vízműrendszernek a történetével behatóbban még nem foglalkoztak. Antalóczy Albert a város 25 éves fennállása tiszteletére 1972-ben készült Tatabánya története második kötetében főleg a vízellátás távolabbi múltjával foglalkozott, az akkoriban még csak kiépülő víztermelő bányáüzemekkel kevésbé. Emellett a téma szempontjából még érdekes az 1967-es Bányavizeink hasznosítása ankét kötetbe rendezett változata is. Ezeken túl főként levéltári forrásokra lehet támaszkodni, amik szétszórta, több intézmény őrizetében találhatóak (Tatabánya Megyei Jogú Város Levéltára, Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Magyar Nemzeti Levéltár Komárom-Esztergom Megyei Levéltára, Országos Környezetvédelmi és Vízügyi Levéltár). Az iratanyag teljes mértékű feldolgozása túlfeszítené egy tanulmány kereteit, ezért a továbbiakban a víztermelő bányáüzemek létrejöttének háttéréről és működésük korai időszakáról igyekszem az alábbiakban átfogó képet nyújtani.

A karsztvíz szerepe a tatabányai szénbányászatban

A Dunántúli szénbányák (Dorog, Tatabánya, Közép-Dunántúl) különösen vízveszélyesnek számítottak a mészkő és dolomit alkotta terület magas karsztvíztartalma miatt. 1966-ban az országos vízemelés 67%-a itt történt. Ugyanakkor a széntermelésben is kedvező helyet foglaltak el ezek a bányák, az ország éves széntértékesítésének 55%-át ugyanez a három bánya adta. Ezen belül a széntermelés 11%-át a tatabányai-medence szolgáltatta, míg a fajlagos vízmennyiség $16 \text{ m}^3/\text{t}$ volt, ami bőven meghaladta az országos átlagot ($7 \text{ m}^3/\text{t}$), egyedül a Dorogi-szénmedencében volt ennél nagyobb ($25 \text{ m}^3/\text{t}$). Az 1960–1965 közötti időszakban 1,6-szorosára nőtt a fajlagos vízemelés. Az 1966. évi 200 Ft/t és 60 Ft/mkcal fajlagos értékesítés

egészből Tatabánya 85Ft/t és 21 Ft/mkcal-al vett részt.¹ A bányavízvédelem területén is növekvő feladatokkal számoltak, így Tatabányán is 120 m³/p vízemeléssel számoltak a jövőben. Ennek ellenére a szénértékesítés területén is 30-60%-os eredménynövekedést vártak a vízveszélyes területeken.²

A bányavízvédelem egyszerre passzív, preventív és aktív, hiszen a bányászat sok esetben a fennmaradása érdekében és az egyre mélyebb rétegek kitermelésével kénytelen volt áttérni a kezdeti passzív védelemről áttérni a preventívre, illetve ezzel összekapcsolódva az aktívra, mely során vízaknák segítségével megcsapolják a karsztvizet a telep biztonságos kifejtése érdekében. 1967-ben Tatabánya egyike volt azoknak a területeknek, ahol aktív vízvédelemre volt szükség.³

Megállapították, hogy a XIV. és XV/c aknákon már nem volt elegendő a passzív és preventív vízvédelem, ezért ezen a két helyen a medencében elkezdték kiépíteni az aktív vízvédelmet.

A bányavidék a Vértes-hegység és a Gerecse-Pilisi karsztterület találkozásánál helyezkedik el. Így alapvetően ennek a kettőnek a vízutánpótlása volt hatással a bányászatra. 1966-ban ez az alábbiak szerint alakult.

Karsztterület	Fajlagos vízutánpótlás (lit/sec.km ²)	Vízutánpótlás az egész területen (m ³ /perc)
Vértes hegység	6,2	57
Gerecse-Pilisi karsztterület	7,4	50

1. táblázat: A Vértes és a Gerecse karsztvíz utánpótlása

A Dunántúli Középhegység karbonátos kőzetei, különösen a triász kori fő-karsztvíztározók egymással hidrológiai kommunikációban vannak, így, ha az egyik területen mesterséges megcsapolással nagyméretű depressziót hajtanak végre, az máshol is érezteti hatását a karsztvízterületen belül, de akár a szomszédos területből is fogyaszthat. Így például a karsztvízszint évek óta csökkent a Vértes-hegység nagyrészen a csapadékviszonyok ellenére is, szemben más, elzártabb területekkel (Balatonfelvidék, Bakonybél). Mint az alábbi táblázatban is látható, a tatabányai bányaművelés hatására már 10–15 km távolságban (Óbarok, Tata) is 10 métert csökkent 10 év alatt a vízszint az előírt megfigyelések alapján. A csökkenés negatívan érintette Tata vízellátását, amit egy bővíző forrásra alapoztak, azon-

¹ Tóth (1967) 106–108. o.

² Uo. 112. o.

³ Uo. 113–114. o.

ban a termelés hatására megszűnt a forrás túlfolyása, így a karsztvizet nagy anyagi ráfordítással mélyebben kellett megcsapolni.⁴

Ugyanakkor látták, hogy megoldást jelenthet a kiemelt bányavíz bekapcsolása a vízgazdálkodásba és a regionális vízművekbe. A víztermelés a széntermelés megszűnte után is folytatódhatna.

Észlelés helye	Év	Karsztvízszint m. A. f.	1967. évi karszt- vízszint m. A. f.
Óbarok	1959	137	127
Tatai Pokol-forrás	1959	141	129
Vértesszőlős	1954	140	128

2. táblázat: A karsztvíz szintváltozása a tatabányai-medencében

A tatabányai-szénmedence vízellátása 1967-ig

Az 1890-es évek előtt ásott kutak voltak a medence elődközségeiben, Alsógallán és Bánhidán pedig sok bélhurutos és járványos megbetegedés volt a fertőzött vizek miatt. A vízvezetékek kiépítését 1899-ben kezdték meg, amihez közikifolyókon a kiépülő bányatelep is csatlakozott. A szénbányászat során az aknában felgyülemelő víz hasznosítása már ekkor felmerült, amit nagyobb mennyiségben a III. és IX. üzemekből tudtak kiemelni, naponta 300-380 m³ jó minőségű vízzel. A 20. század elején 62 nyilvános kút, 14 tűzcsap és 41 magánház volt a hálózaton.

A III. akna vízhozamának csökkenésével és a lakosság folyamatos növekedésével (8000 fő) Bánhida határában is mélyítették egy kutat egy forrás mellett 166 m tengerszint feletti magasságban napi 75-84 köbméter vízhozammal. VI. és VII. telepek 1907 utáni kiépülésével és a lelőhelyek hozamának csökkenésével már a bányászkolóniák ellátása sem volt elegendő, így a VI. aknából származó triász kori mészkőből fakadó vizet kezdték kitermelni 2300/3000 liter/perc hozammal, ami az összes telep ellátását tudta biztosítani. Ennek ellenére is szükségessé vált, hogy 1900 és 1910 között egy új vízműtelepet építsen a MÁK Rt. Felsőgalla határában a Nagy-Keselő hegy nyugati oldalában 172,87 m magasan, 40,37 mélységgel, 2,8 m átmérővel. A hálózat a hegyben 3 méter hosszan agyagon, a többi szakaszon mészkövön halad, a vízszintmagasság pedig 139,5 méter volt. Víznyerés céljából az akna keleti részéből egy keresztvágatot készítettek a triász kori mészkőbe, a repedésekre merőlegesen. A vágat 400 m² átmérője víztartály is volt. A szivattyúkamrába 2 db 1,8 m² teljesítményű és 120 m nyomómagasságú centrifugál szivattyút építettek be. A triász-kori mészkőből fakadás miatt rendkívül tiszta, fertőzés nélküli volt az innen kikerülő víz. A szükséges vízmennyiség 1800 liter/perc volt, ebből 1300 l/p

⁴ Kessler (1967) 85-91. o.

lakossági felhasználásra, 500 l/p pedig gépüzemi célokra ment. A lakossági víz-szükségletet 20.000 fővel számolva 60 literben határozták meg. Kiépítése 3,2 m³ vizet szolgáltatott percenként.

A kiépülés mértékét jól mutatja, hogy míg 1910-ben 12 km vízhálózat volt a falvakban, 1920-ban már 47 km. Felsőgalla képviselőtestülete 1925 novemberében döntött 5-6 millió korona költséggel vízvezeték további építéséről, amit Komárom Vármegye 1926 februárjában hagyott jóvá. Tatabánya község 1925. december 15-én kötött szerződést a bányavállalattal az új községháza vízellátására. Az 1938. december 22-i képviselőtestületi ülésen pedig szabályrendeletet alkotottak a községi víz-üzem kezelésére és üzemben tartására esztergomi minta lapján. A víz köbméterét 18 fillérért vásárolta és 30 fillérért adta el a község, amit 40-re emelt fel. Az előfizetők száma 290 volt, a MÁK Rt. pedig 52000 m³ vizet adott el a településnek. 1939-ben tovább növekedett a kolóniák vízhálózata, 1942-ben pedig a X. akna is bekapcsolódott a vízellátásba.

A másik két községben kevésbé fejlődött a vízellátottság ezekben az években. Alsógallán ugyan 1925. május 9.-én új közkút létesítéséről döntöttek a Homokföldraknál, 1940-ben azonban már egy zöld kereszt kút létesítése vált szükségessé az egészséges ivóvízzel való ellátás érdekében, amihez 1000 pengővel járult hozzá a falu vezetősége. Bánhidán pedig 1939 szeptemberében a községi jegyző nem merte vállalni a rossz ivóvíz egészségügyi következményeit, és a bánya sem tudta biztosítani, ezért fúróvállalattal való tárgyalás engedélyét kérte.

1929	640200 m ³
1930	1280300 m ³
1935	1199100 m ³
1940	1016700 m ³
1945	1402900 m ³

3. táblázat: Az ivóvíztermelés mennyiségének változása 1929–1945 között

A Magyar Általános Kőszénbánya Rt. és utódszervezete a Magyar Állami Szénbányák Vállalat 1951-ig szolgáltatotta az egyesülő bányászváros vízellátását, a vízmű pedig a szénbányák igényeihez mérten alakult. 1945 után is fontos kérdés volt a vízminőség biztosítása és növelése az egyre növekvő városban. Az új városrészek és Alsógalla esetében lassan haladt a vezetéképítés. 1951 decemberében alakult meg a Víz- és Csatornamű Vállalat, ami a szénbányák vízüzemének és városi víz-üzemek egész tevékenységét átvette 71 fővel, 82,3 km vezetékkel, 1005 bekötéssel, 316 lakossági bekötéssel. A következő évben 1 millió 767 ezer m³ víz került termelésre. Jelentős összegeket költöttek a lelőhelyek kapacitásbővítésére, hozamuk

biztonságosabbá tételére, hálózat bővítésére, új helyek bekapcsolására, csőtörések megszüntetésére, karbantartásra. 1952–53-ban további 24 km új hálózat épült.

A karsztvíz mennyiségnek negatív változása miatt 1954-ben a Város- és Község-gazdálkodási Minisztérium felvetette a karsztvízbázis feladását tatai források, vagy a Duna vízének bevonásával. A város végrehajtó bizottsága 1954. május 13-i ülésén az előbbi mellett döntött, bár megvalósítására nem került sor.

1957-ben 110,3 km hosszú vízvezeték volt, 401 db közkúttal, 1931 db bekötéssel, 882 db vízmérővel. A napi átlagfogyasztás 80 liter volt. A fürdőszobák növekedésével nőtt a vízfogyasztás, ez különösen nyári szárazság idején volt problémás.⁵

Vízbetörések a bányaiüzemekben

Víztisztító tározók: az 1960-as években víztisztító ülepítő medencék létesültek a XII. akna alatti Dubnik-patakon (I. és II. ülepítő), a Galla-patak mellett, a XIV. akna alatt, a Síkvölgyi-patak mellett a Palahányó Üzemnél, a Baross Gábor úton a VI. akna mellett, és VII. sikló mellett szintén a Palahányó Üzem részére több is és további fejlesztést írtak elő.⁶

A szénmedence szerkezetileg három nagy szerkezeti egységre osztható fel, a keleti szerkezeti egységre, a tektonikai árokra a medence közepén és a nyugati sásbércre. A medence közepétől eltekintve a védőréteg nem kellő vastagságú, ezért a peremi aknákon gyakori a vízbetörés. A kiemelt vízmennyiség különösen az 1938-as Síkvölgyi-aknán, az 1938-as XIV-es aknán, a VI-os akna keleti bányamezeinek vízfakasztásainál, és XV/b aknánál nőtt meg.

A legtöbb a XIV-es aknán történt, ahol 76 vízfakadást észleltek. Ezek közül 22 db szolgáltatott 500 l/p feletti vízhozamot, az egyedi maximális vízhozam 10 m³/p volt.⁷

1961-ben a XIV-es akna termelését komolyan visszavetették a vízbetörések, különösen az október eleji, ami a délkeleti II. lépcső gépesített mező jobb szárnyának teljes leállítását okozta. Az üzem nem volt felkészülve ekkora méretű vízbetörésre így több mint kétszeresére kellett növelni a szivattyúkapacitást. Ráadásul teleproppanás is bekövetkezett, így új csövezés és vízvágat kihajtás is szükségessé vált. A legjobb szenelők kiestek munkából, mivel az anyagmentéssel kellett foglalkozniuk, zsomp bővítésre és vízvágat hajtására kellett befogni őket, ráadásul a működő zsomp is megtelt iszappal. Így a 40 vagonos széntermelés 10 vagonra esett vissza.

5 Antalóczy (1972) 285–288. o.

6 MNL OL XXIX/107 p. Tatabányai Szénbányák Vállalat rendezetlen iratok 20. doboz. Tatabányai Szénbányászati Tröszt Igazgatói utasítások 49/1967. sz. Víztisztító tározók üzemeltetése.

7 Becker (1967) 33. o.

A helyreállítás során sok elővájást (légvágot, favágot) kellett elvégezni lövési tilalom mellett, ami jelentősen nehezítette a munkát. A fakadt víz ennek ellenére sem csökkent és több bányarész (golgotai, 7-es siklói) kiesett a művelésből. Mindezek miatt jelentősen megnőtt az év végén az üzem költségeinek túllépése korszerű biztosítási anyagok, áram és nem folyamatos anyagok (kábel, cső stb.) területén.⁸

1963-ban karsztvízmegfigyelő állomást létesítettek a bányaüzem függőleges aknapilléreben, hogy a sikeres megműveléshez szükséges megfigyeléseket és vizsgálatokat elvégezhessek. III. típusú nyitotttíves TH. biztosítással lett kihatva robbantási tilalom mellett. Ezzel akarták megoldani a régi északi sikló iszapolását is.⁹

1966 május 27-én 3 óra 3 perckor 5 m³/p vízbetörés történt a XIV. bányaüzem-hez tartozó VI-os ipari vízaknánál, ami 10 m³/p-ben állandósult jelentős károkat és terven felüli munkákat okozva.¹⁰ 1967. január 12-én újabb vízbetörés történt, ami után anyagi mentés, új vízmentesítő telep létesítése, a zsompok takarítása, vízvágot mélyítése,¹¹ a vízmentesítő berendezések működéséhez szállító légvágot fenntartása, valamint új vízmérési rendszer kialakítása vált szükségessé. Emellett egyes vágatokat fel kellett adni, az állóeszközökben pedig értékcsökkenés következett be. A vízemelés energiájának szempontjából VI-os ipari vízaknát teljes egészében, részben pedig a XIV. akna központi vízmentesítő telepét és a XIV/a víztelepítő aknát is igénybe vették.¹²

A Síkvölgyi-aknán 62 vízbetörés volt, amiből 24 szolgáltatott 500 l/p feletti vízhozamot, a legnagyobb vízbetörés hozama pedig 25 m³/p volt. Az akna 1964. november 26-án víz alá került, miután percenként 20 m³ víz tört be és az összes fakadó víz 33 m³/p fölé került. Ezért a kimerülő üzem feladása mellett döntött a vállalat vezetősége.¹³

A XV/b aknán 3 betörés történt, amiből kettő egyenként 18-20 m³/p mennyiséget adott, az elmúlt években pedig 39 m³/p vizet emeltek ki.¹⁴ A XV/b bányaüzem északkeleti mezőjének a lefejtése során merült fel, hogy egy 3 m széles és 1,5 m mély patak veszélyezteti a lefejtést, ami Síkvölgyi-akna vizét vezette az Öreg-tóba.

8 MNL OL XXIX/107 j Tatabányai Szénbányák Vállalat Termelési Főmérnök iratai. 24. doboz. Jegyzőkönyv. 1961. december 13.

9 MNL OL XXIX/107 j Tatabányai Szénbányák Vállalat Termelési Főmérnök iratai. 24. doboz. Karsztvízmegfigyelő állomás létesítése. 1962. augusztus 28.

10 MNL OL XXIX/107 j Tatabányai Szénbányák Vállalat Termelési Főmérnök iratai. 25. doboz. 1966 május 27-én kapott vízbetörés által okozott kár. 1966. június 18.

11 MNL OL XXIX/107 j Tatabányai Szénbányák Vállalat Termelési Főmérnök iratai. 25. doboz. ÉK-i vízvágot bővítése. 1966. július 29.

12 MNL OL XXIX/107 j Tatabányai Szénbányák Vállalat Termelési Főmérnök iratai. 25. doboz. Feljegyzés a VI-os ipari vízaknai bányamezőben történt vízbetörések elszámolásáról.

13 Becker (1967) 33. o.

14 Uo. 34. o.

Emellett a mészkő védőrétege sem kellő vastagságú, így magas a karsztvízbetörés kockázata, amit a keleti mező kihajtás alatt álló vízmentesítő telepére vezettek át.¹⁵ A 207-es siklói mező szintén közepesen vízveszélyes területnek számított 2,2 m³/perc és 1,5 m³/perc mennyiségű vízfakadásokkal, ahonnan az akna légvágatán keresztül csőben egy délkeleti vízvágatba folyt.

III/a aknán is történt nagyobb vízbetörés, ami 20 m³/p hozamot ért el. A cementálás érdekében víz alá engedték, azonban a sikeres cementálás után a víz leszívásakor az iszapolt homokdugó nem bírta a nyomást, és 74 méter leszívás után újabb vízbetörés történt és így elöntve hagyták.

Ezen az üzemeken kívül a XV/c aknában egy 5 m³/p vízbetörés történt egy talpfúrason keresztül, a XV/a aknában egy 4,5 m³/p-es homokos vízbetörés, a VII-aknában pedig 1,8 m³/p-s a nagy vető mentén. Emellett a VIII., X., XI. aknák esetében is történtek kisebb vízbetörések.¹⁶

A bányavíz hasznosítása az 1960-as évek első felében

A legnagyobb vízmennyiség a XIV. aknában volt, ahonnan havi átlagban 46-47 m³/p, vagyis 66-68000 m³ került kiemelésre. Ebből 15-20 m³/p a függőaknán keresztül került ki, amiből perceként 500-600 litert iszapolásra használt a vállalat, a maradék pedig elfolyt a Galla-patakba. A lejtőaknán keresztül 10 m³/p mennyiséget az I. Erőmű használt fel, a régi VI-os ipari aknán keresztül pedig 15 m³/p felhasználás nélkül elfolyt. Ezen kívül egy régi vízbetörés helyén fúrólyukon keresztül 3,7 m³/p tiszta ivóvizet emelt ki a vállalat, amit a városi vízműnek adtak át.

A második legnagyobb vízmennyiség a XV/b aknában volt, ahonnan 39 m³ vizet emeltek ki percenként. Itt a feküben és mészkőben alakítottak ki egy vízemelőtelepet és a zsompijából egy fúrólyukon keresztül nyomták ki a lecsapolandó vizet. A jó minőségű, tiszta ivóvíz egy része (3,1 m³/p) a vízműhöz került, a másik része, egy észak-keleti vízbetörés vizével együtt a függő aknán keresztül a bánhidai erőmű hűtőtavába folyt. Emellett egy déli betörésből emeltek még ki ivóvíz minőségű vizet 15-16 m³/p (23 m³/nap) mennyiségben, ami azonban nem lett még hasznosítva.

A VI-os aknán 14-15 m³/p az átlagosan emelt vízmennyiség, amiből 10 m³/p lett hasznosítva I. Erőmű hűtővizének pótlására, valamint a Palahányóüzem részére a bányameddőből történő szén kimosására.

Ehhez az aknához tartozik a Sasbérci-akna, ami egy vízbetörés vizének mészkőben történő hidrodepurátor általi megcsapolására lett mélyítve 1963-ban, így

15 MNL OL XXIX/107 j Tatabányai Szénbányák Vállalat Termelési Főmérnök iratai. 24. doboz. Bányamező leművelési terv. 1963 december 22.

16 Becker (1967) 34. o.

függetlenül az ivóvizet adó vízfakadást az eredeti aknától. A nagymértékű megcsapolás miatti depresszió miatt azonban az eredetileg $7,5 \text{ m}^3/\text{p}$ vízhozam $2,5 \text{ m}^3/\text{p}$ -re csökkent. Emellett magas volt a kiemelt víz kénhidrogén és vasbaktérium tartalma. Ezért 1968. január 2-án beszüntette a működését. A vízemelése ezalatt az idő alatt az alábbiak szerint alakult:¹⁷

1963	2501 ezer m^3
1964	1747 ezer m^3
1965	1294 ezer m^3
1966	1322 ezer m^3
1967	1272 ezer m^3
Összesen	8140 ezer m^3

4. táblázat: A Sasbérci vízakna éves vízemelési mennyiségei 1963–1967 között.

A VII-es akna $1,8 \text{ m}^3/\text{p}$ vízbetörésének vizét külön kiemelve kompresszorok hűtésére használták, nyáron pedig felmelegítve a strandmedencék töltésére. A VIII–XII/a–XV/b aknák is használtak fel bányavizet kompresszoraik hűtésére, egyenként $0,6$ – $0,8 \text{ m}^3/\text{p}$ mennyiségben, a Síkvölgyi-akna vizét pedig a Homoküzem használta fel. Ezen felül visszaforgatással üzemként iszaptömedékelésre 100 – 600 l/p vízmennyiséget, $2,7 \text{ m}^3/\text{p}$ mennyiségben.

Alább a Tatabányai Szénbányák 1966. évi vízgazdálkodásáról látható egy áttekintő táblázat:

Kiemelt összes víz	$123,9 \text{ m}^3/\text{p}$	178 ezer m^3/nap
Ivóvíz céljára hasznosított	$9,2 \text{ m}^3/\text{p}$	13 ezer m^3/nap
Ipari célra hasznosított	$24,5 \text{ m}^3/\text{p}$	35 ezer m^3/nap
Iszaptömedékelésre felhasznált	$2,7 \text{ m}^3/\text{p}$	4 ezer m^3/nap
Szabadon elfolyik	$87,5 \text{ m}^3/\text{p}$	126 m^3/nap

5. táblázat A Tatabányai Szénbányák 1967 I. negyedévi vízgazdálkodása

A VI-os és XIV-es akna vize a Galla-patakon, a VII., VIII., X., XI., XII., XIV/a és XV. aknákból a Dubnik-patakon keresztül folyt el a fel nem használt víz. A bányai erőmű hűtőtavába került egy csatornán keresztül a XV/b akna vize, valamint a Síkvölgyi-patakon keresztül XV/c-jé is. A Síkvölgyi-aknából kiemelt víz pedig

17 TMJVL XXIX/1.5 Tatabányai Szénbányák Vállalat Bányaföldtani és Geológiai Osztály 17. doboz. Adatszolgáltatás. 1974. május 29.

a Homoküzemből kikerülve az Által-eret táplálta. Végeredményben az összes bányavíz idekerült, majd a tatai Öreg-tavon keresztül a Dunába.¹⁸

A kiemelt víz nagy része ipari felhasználásra alkalmas volt, kisebb mennyiséget kellett még deríteni a felhasználás előtt. A bányavizek hasznosítása rendkívül kedvező, a 124 m³/p átlagosított mennyiségből a Tatabányai Erőmű, Bánhidai Erőmű, Palamosó, Alumíniumfeldolgozó, mészüzem, szovjet turbó és más üzemek összesen 35-40 m³/p vizet használtak, a lakosságnak 10 m³/p vizet adtak át, jelentős részt pedig a bányaüzemek vittek el tömedékelésre.

Ugyanakkor jelentős volt a karsztvízszint süllyedése, a segédüzemekből és ipari létesítményekből pedig jelentős szennyeződés is jutott a vizekbe, így az Öreg-tóba is, amiért vízvédelmi tervet kellett kidolgozni és kivitelezni.¹⁹ A vértesszőlősi észlelő fúrások vizsgálatai alapján a bányavíz termelésének hatására még 1965 első hónapjaiban is süllyedt a víznívó. Bár ezt követően történt több mint 2 méter emelkedés, jórészt a vízemelés délre tolódása miatt, 1966 második felében ismét leszálló ágba került a vízszint.²⁰

A tatai Öreg-tó az 1960-as évek második felében kezdett halastóból üdülő-, strand-, és vízisportközponttá válni. Ezzel megváltozott a vízháztartással kapcsolatos elvárás. Az Észak-Dunántúli Vízügyi Igazgatóságnak vizsgálatot kellett készítenie a vízháztartásról és ez alapján megállapíthassa, hogy mekkora mennyiség lesz hasznosítható mezőgazdasági célokra a 87,5 m³/perc vízhozamú elfolyó bányavízből. A terveik szerint 20 m³/perc, ami 500-1000 ha öntözéshez, illetve tógazdasághoz lesz, elegendőnek gondoltak.²¹

Az ipari vízfogyasztás rendjét 1964-ben az ivóvízzel való fokozott takarékoság és az ivóvíz minőségű víz ipari felhasználásának csökkentésének érdekében külön szabályozta az Országos Vízügyi Főigazgatóság. Ez kötelezte a fogyasztókat, hogy az ivóvíz-minőségű vízszükségletet havi szintű bontásban jelezze a vízszolgáltatónak. A vízszolgáltatónak július 31-ig a felhasználó részére vízfelhasználási kontingenst állapított meg, amit a felügyeletet ellátó tanácsi szakigazgatási szervhez fel kellett terjesztenie jóváhagyásra és módosításra. Ezt követően kellett a fogyasztók felé ezt közölni augusztus 31-ig, és december 1-ig szerződést kötni a következő évi vízszállításra.

A vízszolgáltatónak a fogyasztóval a kontingens alapján vidéken 30 m³/nap, Budapesten pedig 200 m³/nap, vagy azt meghaladó vízmennyiség esetén vízszállítási szerződést kellett kötni. Ha a fogyasztó igénye nőtt év közben, ezt jelezni kellett a szolgáltató felé és a vízszállítási szerződést módosítani kellett és a vízfelhasználási

18 Becker (1967) 34–37. o.

19 Szakváry (1967) 137–138. o.

20 Böcker (1967) 100. o.

21 Budavári (1967) 172. o.

kontingenst is újra meg kellett állapítani, amennyiben rendelkezésre állt az elegendő kapacitás. Ha nem volt meg a megfelelő kapacitás, azt a fogyasztó vagy saját vízművel tudta megoldani, vagy anyagi hozzájárulás mellett a szolgáltatót kapacitás bővítésére kérhette. A fogyasztó emellett hatóságilag megállapított vízdíjat is köteles volt fizetni az ivóvízminőségű ipari víz után, amit elszámolhattak anyagköltségként. Ha a tényleges vízfogyasztás nem érte el a szerződésben megkötött mennyiséget, akkor a felhasznált mennyiség után kellett befizetni a vízdíjat.

A fogyasztást vízmérővel mérték, ahol ez nem volt, a felszereléséig más módon oldották meg (közvetetett számítás csőátmérőből, szivattyúk méretéből stb.). A vízmérőkért külön díjat kellett fizetni. Az egy hónapnyi vízkontingens mennyiségének 10%-ot meghaladó túlfogyasztása után büntető vízdíjat kellett befizetnie a fogyasztónak, amit nem tervezhet meg előre. Ez vonatkozott arra az esetre is, ha a fogyasztó saját víznyerő berendezésének átmeneti kiesése miatt következne ez be. Emellett a vízműnek is jogában állt a fogyasztó részére a szolgáltatást a szerződésben megszabott mennyiségre korlátozni, akár műszaki intézkedések árán is.²²

1966-ban Tatabányán a városi vízmű 2,83 Ft/m³ vizet számlázott a bányavállalatnak. A magas egységarak és a túlfogyasztási büntető vízdíj miatt szükséges volt a lazaságok kezelése. Az ivóvíz felhasználásának csökkentésére a saját termelésű ipari víz felhasználását javasolták (Fatelep, Gépkocsiüzem). Emellett 1966. április 1-től a vállalat a Műszaki Főosztály irányítása mellett a Gazdasági Irodát bízta meg az ivóvízgazdálkodás megszervezésével. Az iroda feladata lett az üzemek vízigényének felmérése, majd ez alapján vízfelhasználási kontingens benyújtása a vízmű felé és vízszállítási szerződés kötése, valamint a kapcsolattartás az üzemekkel a vízigények változásának felmérésére és a szükséges változtatások elvégzése a szerződésben. Az egyes üzemeknek is jobban ellenőrizni kellett a vízfogyasztást, amire egy felelőst kellett kijelölni. Az ő feladata lett a vízzel kapcsolatos berendezések karbantartása, az üzemi ivóvízfogyasztás ellenőrzése, valamint a Gazdasági Iroda felé végzi az adatszolgáltatást.

A vízfogyasztóhelyen levő vízórákról a havi kezdő és záróállást fel kellett jegyezni a számlázási fordulóponttal. A 30 m³-t rendszeresen meghaladó nagyobb mennyiségű fogyasztók esetében 2-3 naponta kellett ellenőrizni a fogyasztást. A 10% feletti túlfogyasztás esetén az üzemnek hónap közben kellett jelezni a Gazdasági Irodának és gondoskodni kellett a túlfogyasztás megszüntetéséről. A Gazdasági Irodának feljegyzéseket kellett vezetnie üzemenként a vízfogyasztásról a felhasznált mennyiség ellenőrzésére. A vízmennyiségi kontingenst a tárgyév megelőző év december 15-ig kellett közölni. Az iroda feladata volt felelősségre vonási javaslatot tenni eseteként a Műszaki Főosztály felé.

22 MNL OL XXIX/107 p. Tatabányai Szénbányák Vállalat rendezetlen iratok 20. doboz. 1/1964. / VE. 2. sz./ OVF számú utasítása az ipari vízfogyasztás rendjéről. 1964. január 2.

A vízórával nem rendelkező üzemekre és lakótelepi fogyasztásokra ezek a rendelkezések nem vonatkoztak. A lakótelepi vízfogyasztásra nem kellett ugyan kontingenst megadni, de ezen a téren is takarékoskodni kellett. A Gazdasági Iroda vízellátási ellenőr dolgozójának a városi vízmű egy megbízottjával együtt kellett ellenőriznie a vízórával ellátott lakótelepi helyeken a vízállásokat (Ságvári-lakótelep, Paradicsom-telep). Ellenőrizni kellett a lakótelepek víznyelőberendezéseit is, a meghibásodásokat pedig ki kellett javítani.²³

A vízjogi engedélyek beszerzését az 1/1961, 9/1961 és 61/1961 kormányrendeletek határozták meg. Ezek elmulasztása esetén bírságot kellett fizetni. Ezért 1970-ben arra utasították minden üzem vezetőjét és az engedély beszerzésében érdekeltet, hogy minden vízkibocsátás vagy vízvezetési munka előtt értesítsék az Újrahasznosítási Osztályt, akinek a feladata lett a bejelentések, adatszolgáltatások és tervek után szerezze be a vízjogi engedélyt és juttassa el az igénylő részére.²⁴

A vízbányák bekapcsolása a komplex térségi vízműrendszerbe

XIV-es aknai fúrólyuk	3,7 m ³ /p	5300 m ³ /nap
Sasbérci akna	2,5 m ³ /p	3600 m ³ /nap
XV/b akna	7,0 m ³ /p	10000 m ³ /nap
Összesen	13,2 m ³ /p	18900-19000 m ³ /nap

6. táblázat: Tatabánya 1967-ben kiemelt bányavíz mennyisége

1967 nyarán a városban maximumban 25-26 ezer m³/nap volt a kiszolgáltatót víz mennyisége, így nagyjából 75% volt bányüzemekből kiemelve. A vízemelés eddig a biztonságos bányaművelés érdekében történt, ezért szennyezettnek minősült, viszont a város ivóvizének 75%-a a bányától lett átvéve. Ez csak akkora mértékben történt, amekkora nem akadályozta a bányászatot és nem járt túlzott többletköltséggel. 10 évvel korábban 100-ból csak 6-7 m³/p víz volt ivóvíz minőségű, ami csak a XV/b akna üzembe helyezése után javult.

Az előzetes tervek szerint XV/b aknából 20 m³/p víz kiemelését tervezték, amiből a vízjogi engedély alapján 8 m³/p ivóvízként, 12 m³/p pedig a bányahidai erőmű

23 MNL OL XXIX/107 p. Tatabányai Szénbányák Vállalat rendezetlen iratok 20. doboz. Ivóvíz fogyasztásának rendje. (Tatabányai Szénbányák Tröszt Igazgatói utasítások 17/1966.) 1966. március 7.

24 MNL OL XXIX/107 p. Tatabányai Szénbányák Vállalat rendezetlen iratok 20. doboz. Tatabányai Szénbányák Igazgatói utasítások 9/1970. Vízjogi engedély /bányavíz, szennyvíz stb./ beszerzésének rendezése. 1970 március 11.

pótvizeként lett volna hasznosítva. A bánya végül a kiépített főműveknél nagyobb mennyiséget, $39 \text{ m}^3/\text{p-t}$ termelt ki, azonban az igény fokozatosan növekedett, növelése pedig nem volt lehetséges az aktív vízvédelem bevezetéséig.

A vízfogyasztási igényeket így nagymértékben a szénbányászat alakulása befolyásolta. Tatabánya és a térség vízellátása még mindig nem volt egyértelműen megoldott, ráadásul a XIV. és a sasbérci vízaknák 1967-ben beszüntették a víztermelést. Az 1967. évben kiadott csúcsvízmenyiségnek 58%-át tudta a vízmű a város részére biztosítani, miközben a 65000 fős város 85%-a közműves vízellátásban részesült. Az vízfogyasztás ugrásszerűen kezdett növekedni (1962/63-ban $14\text{--}15000 \text{ m}^3/\text{nap}$, 1967-ben már $26000 \text{ m}^3/\text{nap}$) az országos átlag fölé. A lakosság nagyrésze a legnagyobb vízigényű összkomfortos lakásokba vagy kertes házakba költözött Újvárosba és Kertvárosba, míg a régi, legkevésbé vízigényes bányász-lakásokat és telepeket szanálták.

	Fogyasztás	Csúcsfogyasztás
Tatabánya-Újváros	$6200 \text{ m}^3/\text{nap}$	$7800 \text{ m}^3/\text{nap}$
Tatabánya-Kertváros	$1250 \text{ m}^3/\text{nap}$	$1900 \text{ m}^3/\text{nap}$
Tatabánya-Óváros	$2200 \text{ m}^3/\text{nap}$	$2700 \text{ m}^3/\text{nap}$
Alsógalla	$150 \text{ m}^3/\text{nap}$	$200 \text{ m}^3/\text{nap}$
Felsőgalla	$300 \text{ m}^3/\text{nap}$	$400 \text{ m}^3/\text{nap}$
Bánhida	$900 \text{ m}^3/\text{nap}$	$1200 \text{ m}^3/\text{nap}$
Lakossági felhasználás összesen	$11000 \text{ m}^3/\text{nap}$	$14200 \text{ m}^3/\text{nap}$
Ipari üzemek felhasználása	$5500 \text{ m}^3/\text{nap}$	$6800 \text{ m}^3/\text{nap}$
Összes évi felhasználás	$16550 \text{ m}^3/\text{nap}$	$21000 \text{ m}^3/\text{nap}$

7. táblázat: Tatabánya 1966. évi vízfelhasználása városrészenként

A vízmű 14 db, főként az Által-ér mellé telepített sekély mélységű, parti szűrésű kúttól kapta a vizét, amit magas vas és mangán tartalma miatt még egy vas-és mangántalanító berendezésen vezettek át. A kutak vízhozama azonban folyamatosan csökkent, 1967 nyarán pedig már szükségmegoldásokat kellett bevetni, így például vízdúsítással kísérleteztek. Ennek eredményeként sikerült csak maximumban $6200 \text{ m}^3/\text{nap}$ hozamot elérni, de így is $2000 \text{ m}^3/\text{nap}$ hiány volt. A folyamatosan növekvő, és az intenzív hálózatba még be nem vont Óvárossal Tatabánya igényét 1980-ra $10000 \text{ m}^3/\text{nap}$ -ra tervezték, ami kétszerese volt az 1967-es mennyiségnek.

A víznyerőhelyek átlagos termelése $18650 \text{ m}^3/\text{nap}$ volt 11%-os veszteséggel. 1967-re megyei határozat alapján az egész városban vízkorlátozást kellett elrendelni, ami közületek, magánterületek és házi kertek locsolásának megszüntetésé-

re terjedt ki. A korlátozást megsértőknek 3000 forintig terjedő büntetést kellett befizetnie. Ez vonatkozott a bányavállalatra is, ahol az üzemvezetők felelősége volt a dolgozók rendeletről való tájékoztatása és az előforduló szabálysértésekért is őket vonták felelősségre.²⁵

A város térségében tehát nagy gondot jelentett a kellő mennyiségű és minőségű víz beszerzése, különösen a csúcsfogyasztási időszakban erőltetett vízkivétellel. Szennyeződést is megfigyeltek, ami állandó, de kis mennyiségű volt és csak nagyobb depresszió esetén fokozódott. Ezért állandó bakteriológiai megfigyelés vált szükségessé.²⁶

Oroszlány esetében a várossá fejlesztéssel együtt építették a vízhálózatot, de a szükséges víz beszerzése problémát jelentett. Emellett Tata igényeinek is csak 40%-át tudta ellátni a vízműve, ami 3, elapadt külszíni forrásokat föld alatt megcsapoló angolparki kútra épült. Ezek hozama maximum 3000 m³/nap volt. A nehezen megállapítható hidrológiai védőövezet miatt azonban ismeretlen eredetű szennyeződések is megjelentek, és a szénbányászat következtében vízszintsüllyedés is fellépett, amit kutakkal már nem lehetett követni. A Fényes-forrásoknál levő nagy forráscsoportnál forrásfoglalással próbálták megoldani a vízellátást, aminek kialakítása költséges és elhúzódó folyamat lett volna, emellett az egyre vonzóbbá váló fürdőtelep felszámolásával járt volna. Az üdülő- és idegenforgalomból fejleszteni tervezett város vízellátását így regionális rendszerből lehetett a leggazdaságosabban ellátni.²⁷

Az Országos Vízügyi Főigazgatóság a VIZTERV-el készítette el a térség komplex vízgazdálkodási tervét. 1967-ben a bányák által szolgáltatott víz 19%-a volt ivóvíz, 81% pedig ipari, az aktív vízvédelem által kitermelt karsztvíz hasznosításával ennek az aránynak a megfordulását várták 67–33% aránnyal. Emellett így az új vízaknák a szénbányászattól elkülönültek, így a telep kimerülése és bánya felhagyása után is tovább folyhatott a víztermelés.

A bányavállalat a XIV. és XV/c aknán szénvagyonkészletét vízszintsüllyesztéssel kapcsolatos aktív vízvédelemmel tervezte lefejtetni, mivel már a szomszédos aknákat (XV/b) több vízbetörés sújtotta, komoly károkat és termelés kiesést okozva. Így előre számított mennyiségű vizet emelnének ki a két aknából, ami így pozitív hatással lenne a medence többi vízveszélyes területeire. Ennek alapján készült el Tatabánya és vidéke vízellátási terve. Ebben azonban túlságosan nagy szerepet kapott a XV/b akna vízkészlete, ami mellé csak tartaléknak szánták a XV/c akna készletét. A bánya szakemberei szerint azonban a XV/b akna fejlesztése nem megoldható,

25 MNL OL XXIX/107 p. Tatabányai Szénbányák Vállalat rendezetlen iratok 20. doboz. Tatabányai Szénbányák Igazgatói utasítások 25/1967. sz. Kötelező vízkorlátozás. 1967. augusztus 15.

26 Varró (1967) 156. o.

27 Ivanics (1967) 210–219. o.

a XV/c aknai depresszió hatására pedig jelentősen lecsökkenhet a vízszintje, és el is apadhat, legfeljebb csak ez jöhet szóba tartalék víztározóként. Ezzel szemben a XV/c akna megfelelő mennyiségű vizet tudna szolgáltatni. A víz elvezetésére Oroszlány felé pedig a Somlyó-bánya felé levő meddő területet javasolták, hogy elkerüljék az alábányászt.²⁸

A vízrendszer vízigénye az előzetes számítások szerint 51 342 m³/nap lett volna. Ebből 5000-500 m³/nap mennyiséget az Oroszlányi Vízmű és a tatabányai Karsztakna szolgáltatva volna, a fennmaradó mennyiséget pedig a vízaknák adták volna. Elsődlegesnek a kieső két akna (XIV és Sasbérci) 1968-as pótlását jelölték meg a XV/b akna átemelőteleppel történő bővítésével és 3,5 km hosszú vezeték építésével. Ezzel jelentős vízmennyiséget (230-250 l/s, 14-15 m³/s, 21000 m³/nap). A XIV/a akna bekapcsolását 1970-re, a XV/c-t 1971-re tervezték, a regionális vízmű kialakítása pedig ezután indulhatott volna el.

A XIV/a aknánál a vizet 234-es, a XV/c-nél 184-es, a XV/b-nél pedig 165-ös te-repszintre emelték fel. A XIV/a esetében a víz a legtöbb helyre gravitációsan eljuthat, a másik kettő esetében azonban emelni kell, ezért az előbbi teljes mennyiségét teljesen felhasználnák és csak efölöttieket emelnék ki az utóbbiakból a vízhasználati jogok figyelembevételével. Tata-Tatabányát a XIV/a, Oroszlányt a másik kettő látná el. A XV/b akna 14-15 m³/s víznyerési kapacitására az idő rövidsége miatt volt szükség a XV/c bekapcsolásáig, de utána is üzemben maradhat, amíg a másik akna termelésének hatására ki nem apad. Ezt követően a XV/c aknából is lenne lehetőség gravitációsan a vizet a központba vezetni.²⁹

A XIV. bányauzemben a felhagyott területeik helyett új lefejtető széntelepek feltárása, elsősorban a II. lépcső területén már régóta folytak. A terület egy részének felmérése már 1952-1953-ban elkezdődött és 1959-ig el is kezdték az iszapolását, majd 1961-ben művelés alá is vonták. Azonban nagyobb része rendkívül vízveszélyes volt, aminek leműveléséhez már aktív vízvédőmellettel víztelenítő akna üzemelésére is szükség volt, amit 1960-ban kezdtek mélyíteni.³⁰

A XIV/a vízaknát a XIV aknától keletre produktív területen kívül kezdték súlylyeszteni 1960-ban. A 252 méteres mélységből 155 métert triász kori mészkőben mélyesztettek és állandó problémát jelentettek a nagy mennyiségű fakadó vizek. Hosszas cementálás és több elfulladás után 1964 őszén sikerült elérni a kívánt mélységet és a -10-es szinten kezdték a minden oldalról lezárt szivattyúház kiépítését. 1964. december 25-én azonban a falazatot áttörve 18 m³/p vízbetörés történt a munkálatok helyszínén, ami aztán az egész aknát elöntötte. Nem sikerült fúrólukkal csapolást végrehajtani, a bűvárszivattyúk használatával pedig annyira

²⁸ Becker (1967) 37-38. o.

²⁹ Ivanics (1967) 203-210. o.

³⁰ MNL OL XXIX/107 j Tatabányai Szénbányák Vállalat Termelési Főmérnök iratai. 24. doboz. A XIV bányauzem biztonsági terve. 1961 február 14.

megnőtt a vízhozamnövekedés ($40 \text{ m}^3/\text{p}$), ami már meghaladta a kiszívás lehetőségének a kapacitását. Így hosszú idő után csak zúzott kővel és homokkal sikerült tömedékelni és cementdugóval lezárni. Ezután kezdődhetne meg a víztelenítés, majd szivattyúkamra kiképzése, a vízzáró gátak építése és a csapolóvágatok kihajtása. A csapolóvágatok befejezését 1970-re tervezték. A beindulása után $50 \text{ m}^3/\text{p}$ vízmennyiség állna rendelkezésre, azonban a csapolás 30%-os visszaesésével számoltak néhány éven belül, így $35 \text{ m}^3/\text{p}$ ($50 \text{ ezer m}^3/\text{nap}$) vízmennyiséggel számoltak hosszabb távon.

A XV/c-akna mélyítése ehhez képest sokkal kedvezőbben történt a Síkvölgy II. akna területén 1964-től kezdve. A szivattyúkamra és a biztonsági zsompok kihajtása, illetve a védőgátak építése és a csapolóvágatok kihajtása is fedőkőzetben történt. A csapolóvágatokat maximális csapolás biztosítására tervezték, amiket mélyített fúrólukakkal terveztek megcsapolni, hogy a fejtési területektől távolabb egy-egy fúróluk lezárható is legyen. A Bányászati Kutató Intézet $60 \text{ m}^3/\text{p}$ kezdeti vízfakasztást prognosztizált, ami $40\text{--}45 \text{ m}^3/\text{p}$ -re állandósulhat.

A tervek szerint együtt kezdetben $110 \text{ m}^3/\text{p}$ -t szolgáltatna a két akna, ami $80 \text{ m}^3/\text{p}$ -re állandósulna. Így jelentősen csökkenne a többi aknán várható vízbe-törés. A XIV-es aknán $1\text{--}2 \text{ m}^3/\text{p}$, a VI aknán pedig $9\text{--}10 \text{ m}^3/\text{p}$ víz maradásával számoltak, míg a XV/b déli vízbetörés elapadását jósolták a víztükör 40 méteres süllyedése esetén. Újabb vízfakadásokkal a Somlyó-bányában, VI-os akna északi részén, és a Patár-hegyi területen, a maximálisan kiemelt víz mértéke azonban nem haladná meg a $130\text{--}160 \text{ m}^3/\text{p}$ -t.

A vízigény tervek szerint 66,4%-a ivóvíz lenne, a fennmaradó mennyiség pedig elegendő lenne ipari célokra. Emellett mezőgazdasági célokra is felhasználható lenne $58 \text{ ezer m}^3/\text{nap}$ mennyiségű víz öntözés céljára Tatabányától északra az Által-ér völgyében.³¹

A víztermelő bányaiüzemek első évei (1970–1973)

1971-ben Tatabánya vízellátási helyzete az alábbiak szerint alakult. A tározó kapacitása 4260 m^3 . A hálózatra 15400 lakás volt kapcsolva, az összes állomány 73,3%-a. Ez 65070 fő-t jelentett, ami a lakosság 95,4%-a. Az egy főre eső napi lakossági vízfogyasztása 177 liter, lakossági és közintézményi fogyasztás napi 214 liter. Ekkor történt a hálózat hidraulikai vizsgálata és rekonstrukciója, 1 m/s -os vízsebesség kialakulása.

³¹ Becker (1967) 38–43. o.

VI. ipari segédakna	9300 m ³ /nap
Karsztakna	5500 m ³ /nap
XV/b. akna	12000 m ³ /nap
1038-as mélyfúrás	2200 m ³ /nap
Összesen	29000 m ³ /nap

8. táblázat: Tatabányán vizet szolgáltató üzemek 1971-ben

Lakossági fogyasztás	11500 m ³ /nap
Közüintézményi fogyasztás	2400 m ³ /nap
Ipari fogyasztás	9500 m ³ /nap
Hálózati veszteség	3000 m ³ /nap
Összesen	26400 m ³ /nap

9. táblázat: Tatabánya város vízfogyasztása 1971-ben

A Komárom Megyei Vízmű Vállalat látta el a vízszolgáltatást, mindenhol karszt-víz termelésével. További 9400 m³ tartókapacitás vált szükségessé. Elég nagy volt a minimális és maximális vízfogyasztás közti különbség, 1970-ben a maximális 30026 m³/nap, a minimális 19216 m³/nap, főleg a nyári locsolások miatt. Nagyarányú volt az ivóvíz minőségű víz ipari felhasználása, ami népgazdasági okok miatt problémás.³²

A XIV/a vízakna bekapcsolása az ivóvízhálózatba csak a KÖJÁL engedélyével történhetett. Ehhez a gát mögötti részből ki kellett szállítani minden szennyező anyagot és a zompokat ki kellett takarítani, a vágatokat klórmentes oldattal fertőtleníteni kellett, ezt követően a gát előtt a 20 milliméteres lyukakkal ellátott rácsos ajtót zárva kellett tartani, a szívó és nyomócsöveket nátrium hipokloritos vízzel fertőtleníteni kellett, a védőterületnek számító gáton belüli vágatrendszer megjelölését táblával biztosítani kellett, a védőterületen belül munkát végzőket kötelező orvosi vizsgálatra kellett küldeni és egészségügyi könyvvel ellátni, amivel minden, rendszeres munkát végzőnek rendelkeznie kellett, előírt fertőtlenítő szereket és kellő számú fertőtlenített ruházatot a gátnál biztosítani kellett, a vizet bekötése előtt be kellett vizsgáltatni a KÖJÁL laboratóriumában és csak három negatív minta után lehetett felhasználni, valamint a gáton belüli munkavégzések esetén az állandó felügyeletet biztosítani kellett, hogy szennyeződés ne kerüljön a vízbe.³³

³² Antalóczy (1972) 288–290. o.

³³ TMJVL XXIX/1.5 Tatabányai Szénbányák Vállalat Bányaföldtani és Geológiai Osztály 17. doboz. Utasítás a XIV/a vízaknai ivóvízszolgáltatáshoz. 1974. július 1.

1972. szeptember 5-én kezdődött a vízcsapolás a XIV/a aknán. Percenként 50-60 m³ víz került kiemelésre az aknából. A víz fogadására egy nagyobb is készült, ahonnan gravitációs módon jutott a regionális rendszerbe. A vízszint csökkenése a várakozásoknak megfelelően történt meg, amit két vízmegfigyelő helyen is folyamatosan ellenőriztek. A széntelep sikeres kifejtéséhez újabb vízcsapoló fúrások mélyítésére volt szükség.

A XV/c aknán 1973. január 2-án 4 lecsapoló fúrásból 40 m³ víz került kiemelésre percenként. A vízszint csökkenést itt is figyelemmel kísérték, a sikeres fejtéshez pedig szintén újabb lecsapoló fúrásokat telepítettek.

A Tatabányai Szénbányák Vállalat 1970-ben kérte az Észak-Dunántúli Vízügyi Igazgatóság engedélyét csapoló vágatok kihajtásához, 1974-ben a hosszabbításért kellett folyamodni, mivel az engedély hatályát veszítette.³⁴

1974-ben négy akna szolgáltatott ipari- és ivóvizet: VI/a, XIV. ipari akna, XIV/a vízakna, XV/c vízakna. VI/a Tatabányai Erőművet, az Alumíniumkohót, a Karbidgyárat, Cementgyárat és a Palahányó Üzemet látta el ipari vízzel. Ezeknek a vállalatoknak 6,5-10,5 m³/p a bejelentett vízigénye, azonban ettől az év első nyolc hónapjában jelentős elmaradás volt az átvett mennyiség tekintetében a XIV. ipari aknával együtt is.

I. hónap	5,13 m ³ /p
II. hónap	5,23 m ³ /p
III. hónap	5,36 m ³ /p
IV. hónap	5,26 m ³ /p
V. hónap	5,27 m ³ /p
VI. hónap	5,65 m ³ /p
VII. hónap	6,33 m ³ /p
VIII. hónap	6,07 m ³ /p
Havi átlag	5,51 m ³ /p

10. táblázat: A Tatabányai Szénbányák által szolgáltatott ipari víz 1974 első nyolc hónapjában

Állandó problémát jelentett a VI/a akna esetében a bányaművelés miatt, hogy a zsomprendszer hiányából eredően sok a szennyezett víz. Ezért a Központi Műhelyüzem egy nyitott acéltartályt épített a vizek felfogására, amibe bekötötték a szivattyú szívóvezetékét, a Beruházási Főosztály megrendelésére pedig az Építészeti Üzem elkezdett építeni egy eternit csövet a XIV-es ipari vízakna és az Erőmű

³⁴ TMJVL XXIX/1,5 Tatabányai Szénbányák Vállalat Bányaföldtani és Geológiai Osztály 17. doboz. a Tatabányai XIV/a és XV/c vízaknák.

tartálya között, hogy az üzemek ellátása teljesen megoldható legyen ebből az aknából. Az Erőműnek átadott vizet a szivattyúházban és kazánházban levő víz-órákon mérték, ezért csak a felhasznált mennyiséget fizették ki, a tartálytúlfolyásból származó veszteséget nem. Ezzel szemben az Alumíniumkohó szivattyú meterszámláló alapján számolt el, a Karbidgyár pedig általányt fizetett 32000 m³/hó figyelembevételével. A XIV. ipari akna ipari víz mellett a Városi Vízmű klórozó medencéjének is szolgáltatott vizet, amit a klórozó utáni nyomóvezetékben mértek a túlfolyás fizetése nélkül.

I. hónap	5,32 m ³ /p
II. hónap	4,64 m ³ /p
III. hónap	5,79 m ³ /p
IV. hónap	5,55 m ³ /p
V. hónap	6,30 m ³ /p
VII. hónap	8,24 m ³ /p
VIII. hónap	9,09 m ³ /p
Havi átlag	6,45 m ³ /p

11. táblázat: A tatabányai városi vízmű részére XIV. ipari aknától átadott víz 1974 első nyolc hónapjában

A XIV/a vízakna a Keleti I. bányauzem részére szolgáltat 3 m³/p vizet iszapolásra, valamint a VI-XIV légsűrítők részére hűtővizet. Emellett 12 m³/p víz szolgáltatása van tervezve a Vízmű részére, amit 25 m³/p-re akarnak növelni. A mérőóra a klórozó medence befolyó vezetékében van. A vízmű elsődleges ellátója a XV/c vízakna, ahonnan az alábbiak szerint vett át vizet:

I. hónap	11,10 m ³ /p
II. hónap	10,62 m ³ /p
III. hónap	11,48 m ³ /p
IV. hónap	12,92 m ³ /p
V. hónap	12,96 m ³ /p
VI. hónap	12,50 m ³ /p
VII. hónap	14,75 m ³ /p
VIII. hónap	15,93 m ³ /p
Havi átlag	12,53 m ³ /p

12. táblázat: A tatabányai városi vízmű részére XV/c ipari aknától átadott víz 1974 első nyolc hónapjában

Az igény $20 \text{ m}^3/\text{p}$ lenne, amit csúcsidőben a város fel is használt, a névleges kiemelő kapacitás pedig $24 \text{ m}^3/\text{p}$ volt. Itt is csak felhasznált vízért fizettek. A negyedik $8 \text{ m}^3/\text{p}$ névleges teljesítményű szivattyú a Tömedéktermelő Üzem részére termelt vizet.

Probléma volt a vízórák elhelyezkedése és az is, hogy az igényeltékhez képest kevesebbet használnak fel a fogyasztók. A tartálybefolyásokhoz át lehetne helyezni, de ezzel a fogyasztók saját maguk szabályoznák a mennyiséget, ami hatással lenne a szivattyúkra és a kitermelhető víz mennyiségére. Ezért az Üzemviteli és Fejlesztési Főosztály javaslatot tett Solymos András műszaki igazgatóhelyettes részére egy készenléti alapidj befizetésére a fogyasztók részéről a csúcsidőben igényelt mennyiségre, és emellett fizessék ki a ténylegesen felhasznált mennyiséget is.³⁵

Az ipari víz szolgáltatására szerződéseket kötött a bánya a vállalatokkal, amibe belefoglalták a Bányatörvény és vízügyi törvény arra vonatkozó kitételeit, hogy a bánya nem felelős a szolgáltatott víz mennyiségi változásaiért. A jelentősebb mértékű ivóvíz minőségű bányavíz átadására azonban nem lett szerződés kötve a vízművel. Az egyik átadási pont a XIV/a vízakna Felsőgalla felé ($4 \text{ m}^3/\text{perc}$) és a Vízmű vízáttemelőjéhez ($8 \text{ m}^3/\text{perc}$) volt, a másik pedig a XV/c vízakna akna Oroszlány felé ($3 \text{ m}^3/\text{perc}$) és a XV/b akna átemelőjébe, ahonnan klórozottan került átadásra a II. főnyomó vezetékbe ($5 \text{ m}^3/\text{perc}$) és a Gőzfürdői vezetékbe ($2 \text{ m}^3/\text{perc}$). A XIV/a akna 1974 szeptemberétől állt üzemben, mérését már úgy alakították ki, hogy a fogyasztásnak megfelelő mennyiséget vegyék át.

A XV/c akna vizét a Vízmű szabadra folyó vezetékekből vette át a XV/b akna szivattyúházán keresztül. A mérés már csak az átadott klórozott vízre korlátozódott, a felhasználni nem kívánt vízmennyiség mérés nélkül távozott. Az Oroszlány felé leadott mennyiség közvetlen a vízaknán történik a méréssel kölcsönös műszaki megoldások alapján. A vízmű-bázis megépülése után hasonlóan történt az átadott víz mérése, mint a XIV/a vízaknánál.³⁶

Tatabánya és Oroszlány 1974 évi vízigényei. Az elszámolás a mérőóra állása szerint történt. Az oroszlányi vezetékbe került a víz, a vízátadás ekkor még nem volt lehetséges.

35 TMJVL XXIX/1.2. Tatabányai Szénbányák Vállalat Műszaki vezérigazgató helyettes iratai 14. doboz. Feljegyzés Solymos András műszaki igazgatóhelyettes részére. 1974. szeptember 11.

36 TMJVL XXIX/1.2. Tatabányai Szénbányák Vállalat Műszaki vezérigazgató helyettes iratai 14. doboz. Tájékoztatás az ipari- és ivóvíz szolgáltatás jelenlegi helyzetéről. 1974. október 24.

Víztermelő akna	Mennyiség		Átadás iránya
XIV/a	4 m ³ /perc	6000 m ³ /nap	Felsőgalla
	8 m ³ /perc	12000 m ³ /nap	Vízátemelő
XV/c	10 m ³ /perc	14000 m ³ /nap	XV/b aknai átemelő
	3 m ³ /perc	4000 m ³ /nap	Oroszlány
XV/b	5 m ³ /perc	7000 m ³ /nap	II. sz. nyomóvezeték
	2 m ³ /perc	2500 m ³ /nap	Gőzfürdői vezeték

13. táblázat: 1974. évi vízigények³⁷

A két vízakna vízmű részére történő majdani átadásáról 1973 végén egyezett meg a vállalat.³⁸

1972 októberében mind a XV/b, mind a XV/c aknák esetében az aktív vízvédlem érdekében homokkal történő tömedékelésekre volt szükség, ami a következő év júniusáig tartott.³⁹ A következő évben XIV/a vízaknai vízelvezető csatorna magasítása is szükségessé vált egy idomkövel, mivel a víz elvezetése már nehézségekbe ütközött, emellett a balesetek elkerülése végett kerítéssel való elzárása is szükségessé vált.⁴⁰ 1974-ben összeköttették a XV/c aknaüzemet és a XV/c vízaknát oly módon, hogy aknaüzem védelme biztosítva legyen a vízakna segítségével, de a kikerülő szennyvíz vezetéke ne keveredjen sz ivóvízével, illetve elúszás és a majdani feladás esetén után is zavartalan tud maradni az ivóvíz termelése.⁴¹

1973-ban egyedül a XV/b aknába volt nagyobb karsztvíz-betörés. Kisebb vízszivárgások voltak még a XI/a, XII., XII/a és XV/c üzemekben, ezek azonban fekvő fedővizek voltak, nem a főkarsztvíztárolóból jöttek és komolyabb veszélyt sem jelentettek.⁴²

Tatán jelentősen csökkent a fő víznyerőnek számító Fényes-források vízszintje. Bár 1973-ban a Pokol- és Tükör-források vízszint süllyedésének csökkenését vár-

37 TMJVL XXIX/1.5 Tatabányai Szénbányák Vállalat Bányaföldtani és Geológiai Osztály 17. doboz. 1974. évi vízigények. 1973. október 4.

38 TMJVL XXIX/1.5 Tatabányai Szénbányák Vállalat Bányaföldtani és Geológiai Osztály 17. doboz. XIV/a és XV/c vízaknák átvétele. 1973. december 13.

39 TMJVL XXIX/1.5 Tatabányai Szénbányák Vállalat Bányaföldtani és Geológiai Osztály 17. doboz. Tömedékelési munkálatok befejezésének bejelentése. 1973. november 27.

40 TMJVL XXIX/1.5 Tatabányai Szénbányák Vállalat Bányaföldtani és Geológiai Osztály 17. doboz. XV/a aknai víz elvezetése. 1973. január 17.

41 TMJVL XXIX/1.5 Tatabányai Szénbányák Vállalat Bányaföldtani és Geológiai Osztály 17. doboz. XV/c. akna üzem és XV/c. vízakna összeköttetése. 1974. május 9.

42 TMJVL XXIX/1.5 Tatabányai Szénbányák Vállalat Bányaföldtani és Geológiai Osztály 17. doboz. Beszámolójelentés a vállalat 1973. évi vízvédelmi helyzetéről. 1974. január 7.

ták a megyei vízművállalatnál,⁴³ egyedül a Katona-forrással számoltak. Azonban ehhez szükség volt a forrásmeder agyagos-paplanos kezelésére, amit a VIZTERV dolgozott ki. A bánya vállalat ezt kiváltandó javaslatot tett kísérleti jelleggel a karsztjáratok betonitos elzárására.⁴⁴ A tatai Fényes-forráscsoport Katona-forrásának sikertelen betonitos kísérletének vizsgálata,⁴⁵ majd intézkedési terv a város ivóvíz ellátásának problémájára.⁴⁶ A Fényes fürdőnél is bányakár jelentkezett a vízelvonás miatt.⁴⁷

Ennek hatására a karsztvíz kiemelési munkáinak csökkentése érdekében a bányavállalat a karsztjáratok elzárását célzó kísérleteket végzett. Azonban a XV/b akna vizében zavarodást észleltek. Ezért a cementálási munkák átmeneti felfüggesztését és felülvizsgálatát kérte a Komárom Megyei Vízmű a végleges vízaknák vízjogi engedélyeknek megfelelő mennyiségű és minőségű víz zavartalan átadására.⁴⁸

A kiépülő vízműrendszer ennek ellenére is beváltotta a hozzá fűzött reményeket. 1973 nyarán már elkezdte a megyei tanács megbízásából a bányavállalat Beruházási Osztálya a tatai vízellátás Vértesszőlös felé bővítésének tervezését.⁴⁹ Emellett a Bokod-Kisbér vidéki távvezetők is úgy lettek kialakítva ugyanebben az évben, hogy a bakonyszombathelyi és igmándi térség is ellátható legyen a koppánymonostori és a bokodi vízmű mellett a tatabányai vízaknákról. A vízműrendszer bővítésének tervezése során az ellátás elosztásáról 6 darab tervet és biztonsági tervet is készítettek. Legkedvezőbbnek azt találták, amiben Ács és Bokod kivételével a kérdéses térségeket a XV/c akna látná el, zavar esetére és biztonsági tartásként pedig a koppánymonostori vízmű szállítana vizet az igmándi és kisbéri térségeknek, Bokodot pedig teljes egészében kiszolgálja saját vízműve. Ugyanakkor felmerült további községek bekapcsolása is a regionális vízrendszerbe, ahol problémákat jelentett az ellátás (Kocs, Bana, Bábolna, Mocs).⁵⁰

43 TMJVL XXIX/1,5 Tatabányai Szénbányák Vállalat Bányaföldtani és Geológiai Osztály 17. doboz. Pokol- és Tükör-források vízszintsüllyedése. 1973. április 20.

44 TMJVL XXIX/1,5 Tatabányai Szénbányák Vállalat Bányaföldtani és Geológiai Osztály 17. doboz. Kísérleti munkák elvégzése a tatai Fényes-forrásoknál. 1973. április 13.

45 TMJVL XXIX/1,5 Tatabányai Szénbányák Vállalat Bányaföldtani és Geológiai Osztály 17. doboz. Betonitos szigetelési kísérlet és annak értékelése. 1973. október 13.

46 TMJVL XXIX/1,5 Tatabányai Szénbányák Vállalat Bányaföldtani és Geológiai Osztály 17. doboz. Emlékeztető. 1973. június 18.

47 TMJVL XXIX/1,5 Tatabányai Szénbányák Vállalat Bányaföldtani és Geológiai Osztály 17. doboz. Fényes fürdőnél jelentkezett bányakár. 1973. december 13.

48 TMJVL XXIX/1,5 Tatabányai Szénbányák Vállalat Bányaföldtani és Geológiai Osztály 17. doboz. Komárom Megyei Vízmű jelentése. 1973. november 19.

49 TMJVL XXIX/1,5 Tatabányai Szénbányák Vállalat Bányaföldtani és Geológiai Osztály 17. doboz. Tatai vízellátás tervezése Tata és Vértesszőlös között. 1973. június 9.

50 TMJVL XXIX/1,5 Tatabányai Szénbányák Vállalat Bányaföldtani és Geológiai Osztály 17. doboz. Tatabánya-Tata-Komárom regionális vízművek összekötése. 1973. október 3.

Összegzés

Mint azt a tanulmányban láthattuk, a tatabányai széntermelés már a kezdetektől magas karsztvíz-fenyegetettség és gyakori vízbetörések mellett folyt. A termelés érdekében kiszivattyúzott vizet már a 20. század elejétől kezdve elkezdték az egyre növekvő ipari és lakossági célokra hasznosítani. Az így történő vízemelés azonban csak akkora mértékben történt, amekkora a sikeres bányaműveléshez szükséges. 1967-re ez már nem volt elegendő és a környék több települése is vízellátási gondokkal küszködött. Ugyanakkor a bányavállalat is ekkor tért át két üzemnél aktív vízvédelem kiépítésére, amivel a XIV/a és XV/c aknák nagyobb mértékben szivattyúzták a karsztvizet a területről. Ezeket már függetlenítették a szénbányászattól, így nagymértékű bekapcsolásuk a kiépülő térségi vízműrendszerbe lehetségessé vált, az igényeket pedig Tatabányán és a környék településein is kielégítette. A két üzem teljes mértékű bekapcsolása 1972–1973-ban történt meg, új fejezetet nyitva a térség vízellátásának történetében.

Felhasznált források

Kiadatlan források:

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL)

XXIX/107 j Tatabányai Szénbányák Vállalat Termelési Főmérnök iratai

XXIX/107 p Tatabányai Szénbányák Vállalat Rendezetlen iratok

Tatabánya Megyei Jogú Város Levéltára (TMJVL)

XXIX/1.2. Tatabányai Szénbányák Vállalat Műszaki vezérigazgatóhelyettes iratai

XXIX/1.5 Tatabányai Szénbányák Vállalat Bányaföldtani és Geológiai Osztály iratai

Felhasznált irodalom:

Antalóczy Albert: Tatabánya vízellátása. In.: Tatabánya története II. Szerk.:

Gombkötő Gábor – Horváth Géza – Ravasz Éva – Rozsnyói Sándor – Szántó Ferenc. Tatabánya, 1972 285–290 o. (Antalóczy 1972)

Becker Ferenc: Bányavíz-fakasztás és hasznosítás helyzetképe a tatabányai szénbányák területén. In.: Bányavizeink hasznosítása ankét. Budapest, 1967 november 2–3. 31–40 o. (Becker 1967)

Böcker Tivadar: Bányavíz-fakasztás hatásának ellenőrzésére kialakított vízszint-észlelő hálózat működése és feladatai. Budapest, 1967 november 2–3. 95–104 o. (Böcker 1967)

Budavári Kurt: Bányavizek mezőgazdasági lehetőségei. Budapest, 1967 november 2–3. 167–176 o. (Budavári 1967)

Ivanics János: Tatabányai térség vízellátása regionális vízrendszerrel. Budapest, 1967 november 2–3. 203–218 o. (Ivanics 1967)

Kessler Hubert: A bányavíz-fakasztás hatása a Dunántúli Magyar Középhegység vízháztartására és a karsztvízszint alakulására. Budapest, 1967 november 2–3. 81–94 o. (Kessler 1967)

Szakvály Jenő: Bányavizek komplex hasznosításának jelenlegi és távlati gazdaságossági kérdései. Budapest, 1967 november 2–3. 131–148 o. (Szakvály 1967)

Tóth József: Bányavíz-védelem és bányavíz-hasznosítás műszaki-gazdasági jelentősége szén- és ércbányászatunkban. Budapest, 1967 november 2–3. 105–118 o. (Tóth 1967)

Varró István: A bányavíz-felhasználás vízminőségi hatásai és vízkezelési technológiai problémái. Budapest, 1967. november 2–3. 149–160 o. (Varró 1967)

Molnárné Somogyi Csilla

Mozgáskorlátozottak Komárom-Esztergom Megyei Egyesülete

„Semmit rólunk nélkülünk”

Köszönetnyilvánítás

Hálámat és köszönetemet szeretném kifejezni Iván-Kodaj Melindának, aki szakmai segítséggel látott el, ha kellett, akár az éjszaka közepén is, beszámolt a Korlátok Nélkül projektben és a Sorstári Tanácsadásban végzett tevékenységéről és felhívta a figyelmemet arra, hogy sok esetben a köznyelvi megfogalmazások kifejezetten sértően hatnak a fogyatékkal élő embertársaink számára. Köszönettel tartozom továbbá Válóczy Ferencnek, az egyesület alelnökének, hogy időt szentelt a kérdéseim megválaszolására. Nélkületek sokkal nehezebben született volna meg ez a tanulmány.

Előszó

Mikor meghalljuk azt a szót, hogy mozgáskorlátozott, rengeteg dolog jut az eszünkbe. Egy kedves barátnőm például kiemelte, hogy a helyes megfogalmazás a mozgásukban korlátozott emberek, hiszen, ha valakit bezárnak valahová és nem tud kimenni, az a személy is a maga nemében mozgáskorlátozottá válik. Igaza van. Mindazonáltal a tanulmányom során én magam is biztosan többször fogom használni – helytelenül – a mozgáskorlátozott kifejezést. Hálát adok a Teremtőnek, hogy én nem élek ebben személyesen csak közvetetten vagyok érintett a témában, így a tanulmányom írásánál rengeteg utánajárássra volt szükségem a megfelelő szóhasználatok miatt. A mai köznyelvben nagyon sok olyan kifejezést használunk – én magam is –, ami igazából sértő esetleg pejoratív értelemmel bír a fogyatékos-sággal élő embertársaink irányába. Erre én is akkor jöttem rá, mikor tüzetesebben beleástam magam a témába.

A teljesség igénye nélkül mutatok néhány példát arra, hogy milyen kifejezéseket használ a köznyelv és mi az, amit helyette kellene.¹

- Egészséges (a fogyatékos-ság nem betegség, hanem állapot) helyett ép, épek, azaz nem fogyatékos emberek.

¹ Terminológia: <https://rehabportal.hu/tudastar/terminologia/?fbclid=IwAR3lbq4y3s7pb33JyDg4sFn0iG9-V6kQR05UhDGz9u9XIdXa2UhvTTq7MIY> (letöltés ideje 2022. november 4.)

- Fogyatékos szervezetek helyett fogyatékos emberek szervezetei
- Fogyatékos, fogyatékkal élő helyett fogyatékosággal élő
- Béna, nyomorék, hülye, elmebeteg, bolond helyett halmozottan sérült, halmozottan fogyatékos
- Tolószék, toló kocsi, rokkant kocsi helyett kerekesszék
- Tolószékes helyett kerekesszékes
- Csökkent képességű, csökkent munkaképességű helyett megváltozott munkaképességű személy
- Béna, nyomorék helyett mozgáskorlátozott, mozgássérült

Most nézzük meg, hogy jogilag kit lehet mozgásában korlátozott személynek nevezni! A MEOSZ (Mozgáskorlátozottak Egyesületeinek Országos Szövetsége) weboldalán az alábbi megfogalmazás olvasható arra vonatkozóan, hogy ki tekinthető mozgásszervi fogyatékkal élő személynek: a mozgásrendszer károsodása, illetőleg funkciózavara miatt helyváltoztatása a külön jogszabályban meghatározott segédeszköz állandó és szükségszerű használatát igényli, vagy a külön jogszabály szerinti mozgásszervi betegsége miatt állapota segédeszközzel eredményesen nem befolyásolható.

Sajnos azt nem szabad elfelejteni, hogy sok olyan halmozottan sérült embertársunk van, akik egyéb egészségügyi károsodások miatt tartozik a mozgásfogyatékkal élő emberek közé. Ilyen emberekről beszélünk például a látáskárosultak, halláskárosultak vagy értelmi sérültek esetében. A fogyatékosággal élő embereket orvosszakértői bizottság vizsgálja, hogy milyen százalékban veszítette el a látását, hány decibellel csökkent a hallása, milyen az IQ szintje, illetve mozgásfunkciója. Súlyos, vagy enyhén súlyos az ő állapota. Az szakértői bizottság kiállít egy szakvéleményt, ez az úgynevezett komplex minősítés ez alapján kapja meg az adott személy az ellátást² is. A komplex minősítésben meg van adva, hogy ki milyen kategóriába esik. Ez lehet rokkantsági vagy rehabilitációs. Régebben ezt a folyamatot úgy hívták, hogy MÜCSŐ. Ez a szlengnek tűnő megnevezés egy rövidítést takar mégpedig Munkaképtelenség-csökkenést Véleményező Orvosi Bizottságot melyet 1951. év végén hoztak létre.³

² Az ellátás megállapításának összege még egyéb jogszabályi tényezőktől is függ.

³ Iván-Kodaj Melinda szíves közlése.

Tanulmányom során, ahogyan azt a címben is megjelöltem, a Mozgáskorlátozottak Komárom-Esztergom Megyei Egyesületéről, azon belül is legfőképpen a tátabányai tevékenységekről fogok bővebben beszélni. Ezt azért is tartom fontosnak, hiszen az egyesület tavaly ünnepelte fennállásának 40. „születésnapját”.

Az egyesület megalakulása

„Minden területen az érintett a legjobb szakértő.” – olvashatjuk a kemroky.hu oldalon. Senki nem tudja és sehol nem tanítják, hogy egy fogyatékkal élő embernek mire van szüksége. A saját érdekeit mindenki saját maga tudja legjobban képviselni. Többek között ez a nagyon helyes észrevétel vezetett ahhoz, hogy hosszadalmas előzetes törekvések után 1981-ben sor került a Mozgáskorlátozottak Komárom Megyei Egyesületének⁴ megalapítására.

Egy kitekintés erejéig szót kell ejteni arról is, hogy az egyesület nem egyéni törekvés, sokkal inkább egy országos akció volt, ha ezt annak nevezhetjük. Több fogyatékkal élő ember korházakban, közintézményekben stb. dolgozott együtt megfelelő érdekképviselő nélkül, így egy idő után egyre fontosabbá vált, hogy érdekeiket megfelelő képen érvényesíteni tudják. Ebből a problémából forrta ki magát, hogy szükségszerűen megyénként kellene egy-egy egyesületet alapítani, ami segíti őket. A szerveződések 1979-ben kezdődtek meg országszerte, melynek köszönhetően minden megyében sorra alakultak az egyesületek.⁵ Ezeknek az egyesületeknek a vezetői döntötték el, hogy szövetséget hoznak létre egymással. Az eredmény az lett, hogy egy alulról fejlődő országos érdekvédelmi szövetség jött létre. Ebből az alulról növekvő szerveződésből alakul meg a MEOSZ.⁶ Azok a leendő tagok, akik jelentkeznek az egyesülethez, a jelentkezési lap aláírásával kijelentették a szövetséghez való tartozásukat is. Ez a kezdetektől fogva érvényben van.

4 Csak később nevezték át az egyesületet Komárom-Esztergom Megyei Mozgáskorlátozottak Egyesületére.

5 19 megye + a főváros.

6 Mozgáskorlátozottak Egyesületeinek Országos Szövetsége (MEOSZ) hazánk egyik legnagyobb közhasznú civil szervezete, mely a mozgássérültek érdekeinek képviseletével és védelmével foglalkozik. Megalakulására 1981 májusában került sor.

A Mozgáskorlátozottak Komárom- Megyei Egyesületének alakuló közgyűlése 1981. március 7-én került sor Dr. Körmendi Géza⁷ vezetésével. Az alakuló közgyűlést a Tata Városi Kórház ebédlőjében tartották. A közgyűlést megelőzően felhívást tettek közzé a Komárom megyei Dolgozók Lapjában, hogy minél több érintetthez eljuthasson az alakulás híre. Ennek köszönhetően február 24-ig 310 belépési nyilatkozat érkezett a tatai postafiókba.⁸ Dr. Körmendi Géza szerint ez a szám a megyében élő mozgásukban korlátozott embereknek mindössze az egy-harmadát tette ki.⁹

Az alakuló közgyűlésen a hetven tanácsi településről hetven fő írta alá a belépési nyilatkozatot, ezzel a hetven fővel alakult meg az egyesület. Ezen alkalmon jelen volt Hartmann Márton elvtárs az MSZMP megyei Bizottságának részéről, Papp Gabriella tanácselnök helyettes, dr. Monos Rudolfné a megyei Egészségügyi Osztály részéről, dr. Kiss Juhász István a Városi Tanács Igazgatási Osztály vezetője, dr. Szilágyi Imre elvtárs a Hazafias Néppárt részéről. A közgyűlés levezető elnöke Dr. Tóth Béla volt.

A közgyűlés napirendi pontjai:

1. Tájékoztató az egyesület megalakulásáról
2. Az egyesület alapszabály-tervezetének ismertetése, megvitatása, elfogadása
3. Javaslat az Országos Szövetséghez való csatlakozáshoz
4. Az egyesület vezetőjének és küldötteinek megválasztása
5. Hozzászólások

7 1929. június 1-én született Tatán iparos szülők gyermekeként. Édesapja úri szabó, édesanyja háztartásbeli volt. Tanulmányait a református elemiben kezdte, majd a helyi piarista gimnáziumban tanult tovább. Közben Bodmérre költöztek, ahonnan naponta vonatozott és gyalogolt be az iskolába. 1945-ben a háború kényszerű fordulatot hozott életében. 16 évesen leventének, majd önkéntes katonának állt. Kisigmádon szolgált a tábori pékségnél. A háború szele Ausztriába, majd Csehszágba is elrepítette. Az amerikai hadsereg fogságába került, akik átadták az oroszoknak. Így jutott el Máramaroszigetre. Szerencsére 18 éven aluli katonaként nem tekintették felelősnek a háborúért és elengedték. A háború után folytatta középiskolai tanulmányait. 1948-ban sajnálatos módon baleset érte, amikor egy vasúti szerencsétlenség következtében elveszítette fél karját, és egyik lába is maradandóan károsodott. 1967 és 1983 között a tatai Eötvös József Gimnázium és Kollégium igazgatója. Aktív közéleti tevékenységének eredményeként alapítója volt, a Tatai Gimnázium Öregdiákjai, a Mozgáskorlátozottak Komárom-Esztergom Megyei Egyesületének és Tata Baráti Körének. Helytörténeti, néprajzi, nyelvészeti könyvei jelentek meg, tanulmányainak és cikkeinek száma meghaladja a százat. Számos kitüntetés jelzi elismertségét: legmagasabb állami kitüntetés a Magyar Köztársaság Arany Érdemkeresztje. Elnyerte a legrangosabb szakmai díjakat, az Apáczai Csere János-díjat és az Eötvös József-díjat. A helyi közösség 2013-ban Tata Város Zsigmond Király Díját adományozta munkássága elismeréseként. 2015. január 21-én, életének 86. évében hunyt el.

8 Dolgozók Lapja 1981. február 24. kedd, 46. szám. 4. o. – Tata postafiók 89.

9 Jegyzőkönyv, 1981. március 7. Mozgáskorlátozottak Komárom megyei Egyesületének alakuló közgyűlése.

A napirendi pontok egyhangúlag el lettek fogadva, azok megvitatását követően az alapszabály az eredeti javaslat alapján elfogadásra került. Az Országos Szövetséghez való csatlakozás zöld utat kapott. A levezető elnök javaslata szerint a vezetőség és az Ellenőrző Bizottság tagjai lettek:

Elnök: Dr. Körmendi Géza

Elnökhelyettes: Szekeresné dr. Nyiszler Mária

Titkár: Szabó Miklós

Gazdasági vezető: Hollós Endréné

További tagok: Halász Zoltán, Hédai Éva, Ország László, dr. Szigeti László, dr. Tóth Béla

Az Ellenőrző Bizottság elnöke: Komáromi József

Az Ellenőrző Bizottság további tagjai: Barsi Gabriella és Oláh Kálmánné

Az Országos Szövetség küldötteire az alábbi javaslat érkezett: Andalik Sándor, Barosházi Tamás, dr. Körmendi Géza, Méhes Gusztáv, Szabó Miklós, Szekeresné dr. Nyiszler Mária, melyet a közgyűlés egyhangúlag meg is szavazott.

A közgyűlés ötödik, egyben utolsó napirendi pontja szerint a tagság javaslatokat tehetett. Ez minden területre kiterjedt. Ilyen volt például a tagdíjak mértékének felvetése. Mészáros István 5 forintos tagdíjat javasolt, Kéri József jövedelemtől tette volna függővé a tagdíjak mértékét. Végül ezt 10 forintban állapították meg, azzal a kitétellel, hogy aki 1300 forintnál kevesebbet jövedelemmel rendelkezik, levélben felmentését kérheti a tagdíj fizetése alól. A tagdíjon felül, aki szeretné és van lehetősége, pénzüsszeggel is támogathatja az egyesületet.

Méhes Lajos kiemelte, hogy fontos könnyítést nyújtana, ha a lejárt jogosítványok után a szükséges orvosi vizsgálatokat, illetve a jogosítvány érvényesítését egy helyen lehetne elvégezni, mert a mozgásukban korlátozott embereknek a különböző helyeken végzett orvosi vizsgálatokon történő megjelenés rendkívüli nehézségeket okoz.

Lázárovics Nándor és Kővári Jenő javasolta, hogy a VOLÁN autóbuszjáratain a láthatóan mozgásukban korlátozott emberek az első ajtón szállhassanak fel illetve le. Továbbá, a közforgalmi járműveken legyen fenntartott hely, amit csak a mozgáskorlátozottak vehetnek igénybe. Felmerülő téma volt a benzinpénz is, melyet benzinjegyek használatával kívántak megvalósítani. A közgyűlés jegyzőkönyve szerint minden témát alaposan és kielégítően megbeszéltek, megválasztak.

A tagsággal járó lehetőségek és kötelezettségek

Az eltelt negyven évben három elnök követte egymást, az első, mint már említettem Dr. Körmendi Géza volt 1981–1991-ig, A második 1991–2016-ig Válóczy Ferenc, őt követte 2016- tól Fink István, aki jelenleg is az egyesület elnöke.

Az egyesülethez való tartozás nem járt és nem is jár csak egyetlen kötelezettséggel, mégpedig az éves tagdíj megfizetésével. Azok a tagok, akik ennek eleget tesznek, díjmentesen vehetik igénybe az egyesület szolgáltatásait. Ezek közé tartozik többek között a tanácsadás, nyomtatványok kitöltése, megfelelő helyre irányítás, segédeszköz kölcsönzés, programokon, rendezvényeken való részvétel. Az egyesületnek több klubja is van. Ezekhez is lehet csatlakozni. Tatabányán a Békesség, Tatán a Sorstársak, Komáromban a Kapocs, Oroszlányban pedig az Optimisták klubja. Ezek között teljesen szabad átjárásra van lehetősége a tagoknak.

Az egyesület által megszerzett javak, illetve jogok közösek. A közlekedési támogatás kibővült egy életmódjavító támogatásra, azaz fogyatékosági támogatásban részesülnek az erre rászoruló emberek. Erre a támogatásra az a 18. életévét betöltött, súlyosan fogyatékos személy jogosult, akinek állapota tartósan vagy véglegesen fennáll, önálló életvitelre nem képes, vagy mások állandó segítségére szorul.

A múlt és a jelen – Beszélgetés Válóczy Ferencsel, az MKEME leköszönt elnökével

A megalakulást követően a közgyűlésen felmerülő problémák megoldása következett. Válóczy Ferencsel, beszélgettem a témával kapcsolatban, aki korábban 1991–2016-ig volt elnöke az egyesületnek, jelenleg pedig elnökhelyettese, ő emlékezett vissza az akkori eseményekre.

„A megalakulás célja az érdekképviselet volt. Vannak nagyon, de nagyon áttörő dolgok. Mint tudjuk, kishazánkban semmit nem adnak kérvény nélkül. A jogalkotók felé olyan kéréseket kellett benyújtani, amit ők nem vettek észre, mert nem átélték. Például azt, hogy közlekedési támogatásra szükség van. A jogalkotók automatikusan úgy gondolták és ma is úgy gondolják, hogy a közlekedési eszközöket mindenki igénybe tudja venni.”¹⁰

Ezt ép emberként magam is látom és tapasztalom, hogy nem így van, pedig a mai tömegközlekedési eszközök jelentős részben akadálymentesek.

„Áttörő volt a benzinpénznek nevezett utazási támogatás. Évente minden orvosi vizsgálaton áteső, akiről megállapították, hogy mozgáskorlátozott az kapott benzinutalványt, amit az ÁFOR¹¹ benzinkutakon tudott beváltani. Az utalványokat márciusban kapták meg és decemberben is annyit ért. Negyven liter üzemanyagot. Mindegy volt, hogy volt árváltozás vagy nem.”¹²

„Másik nagyon égető probléma volt az oktatás. Az oktatáshoz való jog, az akadálymentesítés. Olyan oktatási intézmények kialakítása, ahol integráltak

¹⁰ Válóczy Ferenc szíves közlései.

¹¹ Ásványolajforgalmi Rt. azaz Áfort, később Áfor, a MOL elődje.

¹² Válóczy Ferenc szíves közlései.

folyhat az oktatás. A magyar állam adott lakás átalakítási támogatást is, hogy az, akinek erre szüksége van, életvitelének megfelelően át tudja alakítani a lakását. Ma már az esetek többségében ezeket a kérelmeket lesöprik az asztalról sajnos. Néhány tíz évvel ezelőtt sokkal könnyebben adtak erre támogatást. Bizonyos fokig még ma is küzdeni kell azért, hogy a megszerzett jogokat meg is tartsuk.”¹³

Megalakul a Mozgáskorlátozottak Egyesületeinek Országos Szövetsége (MEOSZ)

A Mozgáskorlátozottak Egyesületeinek Országos Szövetsége hazánk egyik legnagyobb közhasznú civil szervezete, mely a mozgássérültek érdekeinek képviseletével és védelmével foglalkozik. Esetünkben azért fontos, mert munkássága szorosan összefonódik az egyesület munkásságával. Miután a megyei egyesületek sorra megalakultak, 1981 májusában zászlót bontott a MEOSZ is. Tagjai az egyesületek, melynek száma jelenleg megközelíti a kilencvenet és olyan emberek, akik mozgássérültek, vagy mozgássérült gyermekek szülei. Pártfogóként hozzátartozók is csatlakozhatnak, illetve olyan személyek is, akik szimpatizánsok, illetve a mozgáskorlátozottak ügyét támogatják. Már az egyesületekhez való csatlakozásnál is alá kellett írni egy nyilatkozatot, melyben a szövetségi tagsághoz is hozzájárulnak a jelentkezők. Kezdetben minden megyei egyesület tagja volt a szövetségnek, ez azonban mára megváltozott. Már nem feltétele az egyesületi tagságnak, hogy szövetségi tag is legyen az illető.

A MEOSZ-nak köszönhetően több fontos dolog is megvalósulhatott. Az 1998-ban megszületett fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségéről szóló törvény¹⁴ is többek között a szövetség határozott fellépésének volt köszönhető. Ez egy nagy mérföldkő volt a hazai fogyatékosügyben. Ennek volt eredménye a fogyatékosági támogatás és az is, hogy intézményesültek a fogyatékos emberek önálló életvitelét segítő támogató szolgáltatások. A súlyosan mozgássérült emberek számára lakás-akadálymentesítési támogatást harcoltak ki, a közlekedési hátrányok csökkentését,¹⁵ parkolási igazolványt az akadálymentesítésre vonatkozó építési szabványok első ajánlásai is a szövetség vívmányai.¹⁶

A Mozgáskorlátozottak Egyesületeinek Országos Szövetségével kapcsolatban két dolgot tartok fontosnak kiemelni. Mindkét dolog szorosan kötődik Tatabányához

¹³ Uo.

¹⁴ Fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségéről szóló törvény: <https://net.jogtar.hu/jog-szabaly?docid=99800026.tv> (letöltés ideje 2022. november 26.)

¹⁵ Gépjárművek speciális átalakítására támogatás.

¹⁶ A MEOSZ bemutatása <http://www.meosz.hu/rolunk/meosz-bemutatas/> (letöltés ideje 2022. november 26.)

és mindkét esetben szorosan közreműködik barátnóm, Iván-Kodaj Melinda is. Ő volt segítségemre a két témát illetően. Az egyik a Sorstársi Tanácsadás a másik a Korlátok nélkül elnevezésű országos projekt. Ezekről a továbbiakban külön fejezetekben fogok említést tenni.

Támogatói és Személyi segítő szolgálat

A szolgálatot az egyesület hozta létre 2000-ben, vezetője Fink István volt. Célja a mozgáskorlátozott, elesett emberek támogatása. Ennek keretein belül több szolgáltatást is igénybe lehetett venni. Ehhez azonban az ügyfeleknek mindenekelőtt bizonyítani kellett, hogy valóban jogosult e a szolgáltatásra. Fogyatékosági támogatásra vagy egyéb olyan orvosi dokumentumra volt ehhez szükség, ami igazolja az egészségkárosodást, ezáltal megállapítható lett, hogy indokolt számára a segítés. Abban az esetben, ha a segítségkérő még nem töltötte be a 18. életévét, úgy az emelt családipótlékot igazoló dokumentum bemutatása volt szükséges. Mindenképpen igazolni kellett, hogy miért akarja az adott személy igénybe venni a szolgálatot, fogyatékoságot igazoló dokumentummal. Erre azért volt szükség, hogy kiszűrjék az olyan embereket, akik csak „taxiztatni” szerették volna magukat és közben nem voltak rászorulva. Ha ezek megvoltak, akkor az adott személlyel egy teljes mértékig egyénre szabott együttműködési megállapodást kötöttek. Ebben pontosan le volt írva, hogy miben fogja a szolgáltatás segítségét kérni. Ide tartozott például az ebédszállítás, bevásárlás, kliensek szállítása, ahová kérték, gyerekek iskolába, rehabilitációra szállítása, takarítás stb. Fontos volt előre pontosan lefektetni, hogy ki milyen szolgáltatást kíván igénybe venni, egyrészt szervezési kérdése, másrészt lehet, hogy valaki ki tud otthon takarítani, de kimozdulni nem tud a házból így bevásárlásra van szüksége. Az összes szolgáltatásnak volt egy jelképes díja. A fuvarköltséget kilométerenként, a többit óránkénti díjszabások alá vették. Sajnos ezekről pontos számadatot nem kaptam.

Ez egy diszpécseri rendszerben működő szolgáltatás volt, de ez nem azt jelentette, hogy bármikor lehetett telefonálni, és valaki tudott menni. Hétköznapiakon reggel hét és délután három között volt diszpécseri szolgálat. Néhány kivételes esettől eltekintve előre kellett jelezni, hogy ki mikor és milyen típusú segítséget szeretne. Azokat szállították rendszeresen, akiknek ez benne volt az együttműködési szerződésében. Más személyeket, akik egyébként például takarítást kértek, csak olyan rendkívüli esetben tudtak szállítani, ha betelefonált, és pont volt egy szabad autó, ami rendelkezésre állt. Az eddig leírtak a szállító szolgáltatást jelentették.

A másik rész a személyi segítő szolgálat. Ez azt foglalta magába, hogy a fogyatékosággal élő emberhez kijártak házhoz takarítani, különböző feladatokat ellátni, elmentek bevásárolni stb. Az otthon végzett feladatokat úgy kell elképzelni, hogy

közös tevékenység folyt. A segítő olyan feladatokat végzett el, amit az ottélő nem tudott önállóan. Ez tényleg egyfajta segítség volt. Hogy kinél milyen feladatokat kellett elvégezni az mindig egyéni volt, és ezeket előre le is fektették a megállapodásba.

A Támogatói és Személyi Segítő Szolgálat mindig egy húzóerő volt, hogy minél többen csatlakozzanak az egyesülethez. Sajnos, amikor az állami pályázati támogatások megszűntek, a civil szervezetként működő egyesület számára elapadt minden forrás, amiből egy ilyen nagy kaliberű szolgáltatást finanszírozni tudott, így a támogatások megszűnése a szolgálat végét is jelentette.¹⁷

Sorstársi Tanácsadás

Sorstársi Tanácsadója minden olyan egyesületnek lehet, amely erről szerződést kötött a Mozgáskorlátozottak Egyesületeinek Országos Szövetségével. Ehhez arra is szükség van, hogy a tanácsadó egy képzett személy legyen, aki maga is sérült, hiszen „mindig az érintett a legjobb szakértő.” Fontos, hogy a tanácsadó átérezze a tanácskérő problémáját, és ehhez elengedhetetlen, hogy olyan emberhez tudjanak fordulni, aki maga is nap, mint nap hasonló gondokkal szembesül a saját életében. A tanácsadás célja, hogy a mozgássérültséggel született, vagy betegség, baleset miatt frissen sérült ezáltal megváltozott élethelyzetbe került embereknek segítsenek. Ez mind lelki, mind fizikai segítséget is jelent, melynek köszönhetően a jövőben is képessé válik az érintett személy beilleszkedni a társadalomba és minél kevesebb akadállyal élhesse tovább mindennapjait. Tehát valóban sorstársak és valóban hitelesek!¹⁸

Erre a feladatra 2010-től kezdték el képezni a szakembereket országosan. Tabányán is ekkor kezdődött meg a tanácsadás. Akkor Fekete Gyöngyi jelenleg Pedig Iván-Kodaj Melinda látja el ezt a feladatot az egyesületnél, hozzá tudnak fordulni a tanácskérők a megváltozott élethelyzetükkel kapcsolatban felmerülő kérdéseikkel. A megkeresések témája például a tájékoztatás gyógyászati segédeszközök fajtáiról, ezek felírásának lehetőségeiről, tájékoztatás a mozgássérültekre vonatkozó rendeletekről és támogatásokról. Lelki támogatás a kialakult új élethelyzet feldolgozásához, praktikus tapasztalatok átadása az önálló életvitel kialakításához.¹⁹

A Sorstársi Tanácsadó legfőbb célja tehát az, hogy a megváltozott élethelyzetű vagy vele született mozgássérültek számára megfelelő útmutatást és támogatást

¹⁷ Fekete Gyöngyi szíves közlései.

¹⁸ Sorstársi Tanácsadó Szolgálat <http://www.meosz.hu/mozgaskorlatozott-vagyok/sorstarsi-tanacsado-szolgalat/> (letöltés ideje 2022. november 24.)

¹⁹ Iván-Kodaj Melinda szíves közlései.

adjon, hogy a társadalomban egyenrangúként vegyen és vehessen részt újra a helyreállított vagy megmaradt képességei felhasználásával. Újra elfoglalhassa helyét a családjában, a munka világában. A tanácsadás minden esetben egy személyre szabott tájékoztató tevékenység elsősorban súlyosan mozgássérült emberek részére, de természetesen a hozzátartozó is felkeresheti a tanácsadót.²⁰

Korlátok nélkül projekt

A Mozgáskorlátozottak Országos Egyesületeinek Szövetségével szorosan együttműködve 2018-ban elindították a Korlátok nélkül – Mozgáskorlátozott emberek infokommunikációs akadálymentesítésre című projektet. A projektnek köszönhetően a négyvégtag-sérült és kommunikációs nehézségekkel küzdő emberek számára is elérhetővé váltak azok a kommunikációs eszközök és alkalmazások, amelyek számukra is lehetővé teszik az önrendelkező életet. A program célja, hogy a mozgáskorlátozott embereket elősegítsék a társadalmi felzárkóztatásban és könnyebbé tegyék számukra a közszolgáltatásokhoz való hozzáférést. A program módszertani segítséget nyújtott, mely révén a mozgáskorlátozott és halmozottan sérült emberek számára is elérhetővé vált az önálló ügyintézés.²¹ A projektben országos szinten 600 ember vehetett részt.

Mit jelent az, hogy infokommunikációs akadálymentesítés? Ezt ketté lehet bontani, egyrésztől magát az ember és a közvetlen környezete közötti akadályok lebontását jelenti. Ez a projekten belül például olyan alternatív egereket jelent, mint a szemmel vezérelt egér, vagy joystick, amely az összes egérfunkciót ki tudja váltani, illetve olyan számítógép beállításokat is, mint mondjuk a nagyobb kurzor vagy a nagyobb billentyű méret, amit jól lehet látni. Másrésztől, olyan kommunikációs alkalmazásokat is jelent, amit akár a beszéd helyettesítésére, pótlására is alkalmasak. A projekten belül nem csak ez az egy iránya volt az akadálymentesítésnek, hanem szeretnék volna magát a befogadó környezetet is akadálymentesíteni vagy annak az akadálymentesítésére is felhívni a figyelmet, tehát hogy a közszolgáltatásokban is legyenek akadálymentes honlapok illetve, hogy az ügyintézők tudják fogadni azokat az ügyfeleket, akik valamilyen speciális eszközzel, tablettel kommunikálva szeretnének segítséget kérni tőlük.

Kik juthattak hozzá ezekhez a speciális eszközökhöz és mi alapján választották ki, hogy ki kaphatja meg őket? Olyan emberek jelentkezhettek, akiknek van valamilyen mozgássérülési vagy mozgáskorlátozottságuk, akár a számítógép használata során például nem tudja egyedül bekapcsolni. Egy alap – ép emberek által

²⁰ Egyesületről-Sorstársi Tanácsadás http://kemroky.hu/?fbclid=IwAR34OQeJuYBWPZ591g-dArDLiY5EFX2T8AolqVckjRJx2eHR1zC_RZopQfzc (letöltés ideje 2022. november 24.)

²¹ Uo.

is használt – beállítás számára nagyon-nagyon meglassítja számítógép használatát. Azokat is várták a programba, akiknek kommunikációs nehézsége van, tehát mondjuk nem érthető a beszéde, vagy a beszéd helyettesítésére képi kommunikációt kell használnia. Széles a spektrum és nem beszélhetünk egy egységes célcsoportról, vagy egy egységes állapotról, de pont ez a szép a történetben, hogy az akadálymentesítési szükségleteket vizsgálták. Azt is szerették volna, hogy aki belép a programba az vállalja azt a nyitást, hogy valamelyik közszolgáltatás igénybevételénél kipróbálja az eszközt. Tehát vállalja azt, hogy együttműködik, a sorstársakkal, sorstársi mentorokkal abban, hogy teszteli az eszközt, hogy a mindennapokban hogyan tudja ezt alkalmazni és erről a MEOSZ-nak visszajelzést ad, hiszen ez egy modellprogram volt. A MEOSZ ezt szeretné hosszútávon is a mindennapok részévé tenni úgy, hogy akár állami segítséggel, folyamatosan bárki akkor vehessen igénybe eszközt, amikor éppen szüksége van rá.²²

Az eszközökre 2018 áprilisától lehetett jelentkezni. Ezzel párhuzamosan indultak el a toborzónapok is országszerte, ahol ki is lehetett próbálni az eszközöket, hogy melyik lehet a legjobb az adott ember számára. Tatabányáról is több jelentkezés érkezett a projektbe, de a tesztelések során a jelentős részüket sajnos elutasították, végül mindössze 5 jelentkező kapott eszközöket. Laptop, tablet, tablettartó hámok, kerekesszékre szerelhető kisasztal, illetve egy verbalio szoftver²³ került kiosztásra.²⁴

Rehabilitációs kertészet

A Mozgáskorlátozottak Komárom Esztergom Megyei Egyesületének Rehabilitációs Kertészete egy régi álom megvalósulásaként 2016-ban tudott gyökeret verni magának. A kertészet mintegy 3000 négyzetméteres területen helyezkedik el, mely mind az egyesület saját tulajdonát képezi. A kertészkedés nem csak az ép emberek kiváltsága, ezért is nagy lehetőség, hogy megvalósulhatott ez az álom. A kert

22 Miklós Kata, a Korlátok nélkül -a mozgáskorlátozott emberek infokommunikációs akadálymentesítése c. projekt szakmai vezetője nyilatkozott a Karc Fm rádiónak a MEOSZ egyedülálló infokommunikációs akadálymentesítéséről. <http://www.meosz.hu/blog/miklos-kata-a-korlatok-nelkul-a-mozgaskorlatozott-emberek-info-kommunikacios-akadalymentesite-c-projekt-szakmai-vezetoje-nyilatkozott-a-karc-fm-radionak-a-meosz-egyedulallo-infokommunika/> (letöltés ideje 2022. november 26.)

23 Könnyen felismerhető rajzok ábrák kiválasztásával a program használója képessé válik a magyar nyelvű mondatok megszólaltatására. A program három üzemmódban használható: 1. Szótanuló üzemmód: segítséget nyújt a szűkebb és tágabb környezet megismeréséhez, a szavainak elsajátításához. 2. Egyszerű kommunikációs üzemmód: lehetővé teszi a kérések, szükségletek, érzések gyors, egy gombnyomással történő kifejezését. 3. Mondatszerkesztő üzemmód: lehetővé teszi a több képből felépülő mondatalkotást

24 Iván-Kodaj Melinda szíves közlése.

teljesen akadálymentes járókerettel, kerekesszékekkel is lehet benne közlekedni. A kert területén magaságysok lettek kialakítva, körbe lehet járni őket így a súlyosan mozgássérült emberek akár kerekesszékből is tudják gondozni. A közhasznúság és az integráció jegyében bárki részt vehet a kert gondozásában.

A termesztett zöldségeket és gyümölcsöket a kert gondozói teljes mértékben nyomon tudják követni, hiszen már a magokat is saját maguk gyűjtik be, a legszebb, legegészségesebb növényekről. A kertben ezáltal egy állandó körforgás alakult ki az évek során. A magokat megfelelő módon és körülmények között szárítják és őrzik meg a következő szezoni, mikor megkezdődik a magok ültetése, a palántázás. Mikor már elég nagyok a palánták, kikerülnek a fóliasátorba ahol tovább nőhetnek és erősödhetnek. Amint eléri a szükséges fejlettségi szintet, innen kerülnek ki a szabad földbe, a kert területére a növények. Így garantálható, hogy mindig a lehető legjobb minőségű zöldség és gyümölcs kerüljön ki a kertészetből a piac standjaira. A nem állandó hellyel rendelkező növényeket szakemberek segítségével a vetésforgó alapján helyezik el.

A kert locsolását három saját kútból oldják meg csepegtető rendszerrel, ami nem csak gazdaságos, de nagyon praktikus is. A növények célzottan vannak öntözve, közvetlen a gyökereikhez kapják az éltető folyadékot, így egyáltalán nincs vízpazarlás és sokkal kedvezőbb is a zöldségek számára ez a módszer, főleg a nyári nagy melegekben. Ezt a rendszert úgy kell elképzelni, mint egy infúziót, annyi különbséggel, hogy ezt a földre fektetik. Perforált csöveket helyeznek le a növények gyökereihez, amely, ha nyomás alá kerül a perforációnál megnyílik és szivárogni kezd belőle a víz.

A kertben rengeteg növény megtalálható, többek között egy nagy levendula ültetvény, mely teljes mértékben képes ellátni a környék igényeit. Évente akár kétszer is lehet szüretelni a virágokat, ha erre igény van. Kísérleti jelleggel 2017-ben feketeberkenye is lett telepítve a kertbe melyet a Keszthelyi Kutatóintézet adott, hogy megvizsgálhassák, a dunántúli klímát hogyan bírja. A feketeberkenye jó esetben öt éves korától hozza az első terméseit, de itt a kertben már három éves korukban elég jó terméssel ajándékozta meg a gondozóit. Ahogy haladunk tovább a kertben, láthatunk egy eper ültetvényt is, ahol a termés hozam szintén meghaladja az igényeket. Van továbbá káposzta, fekete ribizli ültetvény, ami rendkívül hasonlít a berkenyéhez, paradicsom, paprika, padlizsán, cukkini, tök és minden olyan zöldség, amire a konyhában szükség lehet.

A kert területén helyet kapott egy komposzttelep is, mely a Tatabánya Megyei Jogú Város támogatásával valósult meg.²⁵ Ez a telep két részre van osztva, egy 6 négyzetméter és egy 12 négyzetméter alapterületű komposztra. A kisebb területűben van a már érett komposzt, ami át lett forgatva a nagyobb területű az éret-

25 Rehabilitációs kertészet bejárása Válczi Ferencsel 2020. december 10-én.

lenebb származványokat foglalja magába. Ezt komposztgilisztákkal telepítették be, ami azért fontos, mert így sokkal gyorsabb a komposztálás folyamata. Ennek köszönhetően a kertészet lehetőséget nyújtott a helyi lakosok számára, hogy az otthoni zöldség és gyümölcs maradványokat bevigyék a kertészetbe komposztálás céljából. Erre az egyesület nyitvatartási idejében van lehetőség, a kihelyezett ládába, melyre a „Komposzt is érték” feliratot írták. Ezeket a ládákat a csütörtöki piac nap után ürítik. Általában 15-20 kiló komposztot visznek be hetente a lakosok. Van olyan is, aki a friss zöldségmaradványokat egyből a kecskének adja, de olyan is van, aki lefagyasztja, és hetente egy alkalommal viszi el a ládába.

A kert része továbbá egy fűszerültetvény. Az ültetvényben szinte minden, a hétköznapiakban használt fűszernövény fellelhető, mint például a menta a kakukkfű a rozmaring, bazsalikom, csombor, lestyán, metélőhagyma stb. Az akadálymentesség természetesen itt is elengedhetetlen volt. Ebben a kertrészben az újrahasznosítás is szerepet kapott. A kialakítás során használaton kívüli gumibroncsok segítettek, hogy a növények ne tudjanak elburjánozni, és körbejárható maradjon a terület.

Ha tovább haladunk a kertben, egy pihenőkert részben találhatjuk magunkat. Ez a terület már szerves részét képezi a Gördülő Piacnak is, hiszen a melegebb időszakokban ide van kikészítve a piacra látogató gyerekeknek és felnőtteknek egyaránt mindenféle játékszer és padok. Minden évben elmaradhatatlan a bemutató jelleggel kitelepített nyúlketrec, melyben a kis nyuszikat az odaérkező gyerekek és felnőttek egyaránt megsimogathatják, illetve a kotlós tyúk a kiscsibékkal. Sokszor magam is részese vagyok a piaci forgatagnak, így pontosan látom, hogy mekkora sikere van nem csak a kitelepített állatoknak, hanem a sok játéknak és a padoknak is. Valóban kikapcsolódás az egész családnak a pihenőkertben töltött idő. Ezeken a napokon a kertet is szabadon meg lehet nézni.

Számomra rendkívül fontos, hogy milyen élelmiszereket vásárlók, így mikor megtudtam, hogy részesei a Magyar Madártani Egyesületnek, melynek köszönhetően a kertészet területén kihelyezett odúk vannak és több méhkirálynő kapár is, még nagyobb kedvvel fogyasztottam az ott vásárolt termékeket. Ezt nem csak azért fontos kiemelni, hogy az odalátogatók figyeljenek, hanem azért is, mert a méheknek köszönhetően a növények beporzása és a madarak által való féregtelenítés is vegyszer és mesterséges beavatkozás nélküli megoldást kapott.

Az integráció jegyében a kertészet gyakran fogad óvodás és kisiskolás csoportokat, hogy betekintést nyerhessenek a kertészkedésbe. Megnézhessék, hogyan tevékenykednek a fogyatékkal élő emberek. Ennek tudatában mikor a zöldségek és gyümölcsök fajtáit tervezik, nagy figyelmet fordítanak arra, hogy a mindennapi szükségleteket kielégítő fajtákat telepítsék a kertbe. Erre azért van szükség, hogy a gyerekeknek be tudják mutatni, hogy ezek a termékek nem az üzletláncok polcain teremnek, hanem a kertben, jó esetben emberek gondoskodásának

köszönhetően. Ugyan ilyen megfontoltságból kerültek különböző háztáji állatok is a területre, például kecskék, fűjek, nyulak, tyúkok. Ezeket az állatokat látogatásaik során meg is etethetik, simogathatják. A csoportok érkezése évszaktól független, hiszen minden időben megvan a kert maga szépsége. Tavasszal a természet ébredését, a palántázást, nyáron az érett zöldségeket, gyümölcsöket, ősszel a termények betakarítását, a kert szunnyadását, télen pedig a madáretetők vendégeinek népes csivitelését nézhetik meg a gyerekek az állatok mellett.

Gördülő Kosár Termelői és Közösségi Piac

Az egyesület Rehabilitációs kertészetében már az első évben olyan bőséges volt a termés, hogy a tagság nem tudta elfogyasztani. Mikor már a családtagjaik és barátaik is el voltak halmozva a termesztett növényekkel, és még mindig volt belőle, jött a gondolat, hogy értékesíteni kellene. Ehhez azonban rengeteg engedélyre volt szükség, ami rövid idő alatt beszerzésre került, azonban a vásárlóknak más, és több igényük volt, mint amit az alapvető többlet tudott nyújtani nekik. Az első próbálkozás egy teljesen a hagyományostól eltérő piac gondolata volt. Ez úgy nézett ki, hogy a vásárló bement a kertbe, rámutatott az adott zöldségre, azt leszedték neki és haza vihette. Ebben a formában végül nem lett működőképes az árusítás. A kertészet 2016-ban indult be a piac pedig rá egy évre, 2017 decemberében nyitotta meg a kaput a jelenlegi formában.

Ami az egyik oldalon soknak, az a másikon kevésnek bizonyult. A környezet-tudatosság jegyében a megoldás egyszerű volt. Be kellett lépni a REL-be. A REL, a Rövid Ellátási Láncot jelenti. Negyven kilométeres körzetből őstermelőket és kézműveseket kerestek, hogy bővítsék a piaci kínálatot. Mivel ez nem egy egyszerű piac, mint ahogy a neve is jelöli, hanem egy közösségi piac, így a termelőknek volt és van beleszólási joguk, hogy kit és milyen termékekkel fogadnak a soraikba. Mikor egy adott termelő csatlakozik a közösséghez, el kell fogadnia a piaci rendtartást, vagy nevezhetjük házirendnek is. Olyan termelőket és kézműveseket kerestek kezdetben, akik az alapvető élelmiszereket tudják biztosítani a vásárlók igénye szerint. Ilyen volt például a füstölt árú, a pék árú, tejtermékek stb. A piacnak állandó 12 termelője volt és ez a szám máig nem változott. Az alap élelmiszerek mellett megjelennek idényszerű termékeikkel különböző kézművesek is.

Mivel ez nem egy nyitott piac, hogy bárki, bármikor bármit vásárol valahol és azt el tudja ott adni, ezért fontos kihangsúlyozni, hogy itt ellenőrzött termelőről van szó. Van a piacnak egy piacgazdája, Válóczy Ferenc személyében, aki folyamatosan ellenőrzi, hogy valóban őstermelő, kistermelő, készítő és nem viszonteladó, aki a piac standjaira hozza a portékáját. Ez úgy történik, hogy a piacgazda rendszeresen kimegy személyesen az adott termelőhöz, és ellenőrzi, hogy valóban ott van e például a tehén, ott van e a sajt készítő műhely, hogy valóban ő készíti a ter-

mékeket. Az ilyen ellenőrzésekre körülbelül negyedévente kerül sor. Ennek köszönhetően ellenőrzött, biztos forrásból lehet vásárolni, közvetlenül a termelőtől.

A közösségi piac azt is jelenti, hogy a termelők saját maguk felelnek a termékeik kifogástalan minőségéért és a saját engedélyeik beszerzéséért. Az egyesület pedig biztosítja az állandó helyszínt és a piaci napok színesítését. Ezekhez hozzá tartozik az idény szerű ételek kóstolása, szüreti alkalmakkor a szőlőpréselés, zenés piaci napok, a termelők termékeinek kóstolása, adventi programok. A nyári időszakban a gyerekeknek játszótér van kialakítva, trambulinnal, homokozóval, csúszdával, árnyékolókkal és elmaradhatatlan a kiállítási jelleggel telepített kisállat ketrec, melyben nyuszik és kotlós tyúkok szoktak mosolyt csalni a gyerkőcök arcára.

Ha egy termelő termékeire panasz érkezik, akkor a piaczagzának ki kell vizsgálnia, hogy a panasz valóban jogos volt-e. Amennyiben háromszor is negatív visszajelzés érkezik egy termelőre, abban az esetben ki lehet zárni őt a közösségből. A jelenlegi piaczagza szerint erre még nem volt precedens.

Ha már közösségről beszélünk, akkor természetes, hogy vannak termelői özszejövinek is. Ezeken a gyűléseken többek között arról is döntenek, hogy ha volt jelentkező, akkor csatlakozhat e közéjük. Ha például jelentkezett egy pék termékeket árusító termelő, akkor őt nem fogják beengedni a közösségbe, legfeljebb abban az esetben, ha olyan termékei vannak, ami a már ott lévő pék termékeket árusító termelőnél nincs. Jelentkezni tehát jobbára úgy érdemes a közösségbe, hogy olyan portékát kínál, ami a piacon még nem megtalálható. Ez egy törzsvásárlói piac is egyben, persze mindig vannak új vásárlók is, de jelentős részük visszatérő vendég. A termelők így mindig erre a piacra tudják termelni az áruikat. A konyha egész vertikumát lefedi a 12 termelő, aki állandóként van jelen a piaci forgatagban.

A piaci napokon gyakran találkozhatnak az odalátogatók különféle rendezvényekkel. Ezek a rendezvények tulajdonképpen az egyesület szervezésében valósulhatnak meg. A piac annyi szerepet játszik ebben, hogy az egyesületben és a kerítészetben dolgozók ezekkel köszönik meg a vásárlók hűségét. Ez egyfajta hálás gesztus, amiért a vásárlók is adnak a közösséghez.²⁶

Összegzés

Az egyesület megalakulása óta rengeteg törekvés ért révbbe. Az alakuló közgyűlésen még arról beszéltek az akkori fogyasztékkal élő emberek, hogy jó lenne a buszokon számukra fenntartott helyet biztosítani, ez például mára teljesen hétköznapi dologgá vált. Negyven évvel ezelőtt a mozgásukban korlátozott emberek jelentős részükben rejtve voltak a társadalom előtt, mára viszont a modern újításoknak köszönhetően – gondolok itt a különböző mopedekre például- kitárult a világ. Azok

26 Interjú Válczi Ferencsel, az MKEME elnökhelyettesével 2022. november 14. (hangfelvétel)

az emberek is megmutatkozhatnak a társadalomban, akik sokáig a négy fal közé voltak kényszerülve otthonaikban.

A korlátok nélkül projektnek köszönhetően nem csak a mozgásukban sérült emberek, de a beszédjükben akadályozottak is új lehetőségeket kaptak. Tatabánya városában is kiosztásra került egy verbalio eszköz is többek között, ami rendkívüli módon segíti használóját a mindennapi kommunikációja során.

A sorstársi tanácsadásnak köszönhetően egyetlen fogyatékkal élő személy sincs magára hagyva, akinek igénye van a segítségre. Valódi szakértőtől valódi tanácsokat kaphat a mindennapjaiban történő problémákkal kapcsolatban, hiszen a tanácsadó is hasonló problémákkal küzd, mint az a sorstárs, aki felkeresi őt. Az egyesületnek hála segédeszközök kölcsönzésére is van lehetőség.

Számomra két legkedvesebb fejezet a Rehabilitációs Kertészet és a Gördülő Kosár Termelői és Közösségi Piac volt. Egyik részről azért, mert rendkívül szerelem a növényeket másrészt pedig azért, mert én magam is gyakran megfordulok a piacon. Mikor néhány évvel ezelőtt Válóczy Ferencsel körbe sétáltuk a kertet, éppen szunnyadóban voltak a még megmaradt növények, őszt volt. Az akkori beszélgetésünket videóban rögzítettem, mely fel is került a piac facebook oldalára. Tanulmányom ezen fejezeteihez nagy segítséget nyújtott az akkori bejárás.

A piac nem csak a vásárlóknak fontos, hanem azoknak az embereknek is, akik a háttérben munkálkodnak. Akik a piacra érkeznek, azok tulajdonképpen a fogyatékkal élő emberek közösségébe érkeznek. Ott, azokban a percekben, amíg a vásárló, a látszólag ép ember eltölti az idejét, és kapcsolatba kerül a fogyatékkal élő emberekkel, ezek esélypercek. Ezekben a percekben egyenlő esélyekkel kell elfogadni mindenkit. Ezekben az ott töltött percekben az épek láthatják, hogyan munkálkodnak a fogyatékkal élők és elfogadják őket. Elfogadják egymást. Ha egy mottót kellene választanom a tanulmányom végére, ezt választanám: Látni és látszani. Mert ez nem csak a közlekedésben fontos!

Felhasznált források

Kiadatlan források:

Interjú Válóczy Ferencsel, az MKEME elnökhelyettesével 2022. november 14.
(hangfelvétel)

Iván-Kodaj Melinda, az MKEME jelenlegi egyesületi ügyintézője és Sorstársi Tanácsadója, a Korlátok Nélkül projekt tatabányai koordinátora szíves közlései

Interjú Fekete Gyöngyivel az MKEME korábbi gazdasági ügyintézőjével és Sorstársi Tanácsadójával 2022. december 02. (hangfelvétel)

Jegyzőkönyv, 1981. március 7. Mozgáskorlátozottak Komárom megyei Egyesületének alakuló közgyűlése (Mozgáskorlátozottak Komárom-Esztergom Megyei Egyesülete)

Felhasznált irodalom:

Dolgozók Lapja 1981. február 24. kedd, 46. szám. 4.o., Tata postafiók 89.

Online források:

A MEOSZ bemutatása <http://www.meosz.hu/rolunk/meosz-bemutatas/> (letöltés ideje 2022. november 26.)

Egyesületről-Sorstársi Tanácsadás http://kemroky.hu/?fbclid=IwAR34OQeJuYBWPZ591gdArDLiY5EFX2T8AolqVckjRJx2eHR1zC_RZopQfzc (letöltés ideje 2022. november 24.)

Fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségéről szóló törvény: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99800026.tv> (letöltés ideje 2022. november 26.)

Sorstársi Tanácsadó Szolgálat <http://www.meosz.hu/mozgaskorlatozott-vagyok/sorstarsi-tanacsado-szolgalat/> (letöltés ideje 2022. november 24.)

Rehabilitációs kertészet bejárása Válóczy Ferencsel 2020. december 10.
<https://www.facebook.com/watch/?v=436824917324000>

Miklós Kata, a Korlátok nélkül -a mozgáskorlátozott emberek infokommunikációs akadálymentesítése c. projekt szakmai vezetője nyilatkozott a Karc Fm rádiónak a MEOSZ egyedülálló infokommunikációs akadálymentesítéséről. <http://www.meosz.hu/blog/miklos-kata-a-korlatok-nelkul-a-mozgaskorlatozott-emberek-info-kommunikacios-akadalymentesitese-c-projekt-szakmai-vezetoje-nyilatkozott-a-karc-fm-radionak-a-meosz-egyedulallo-infokommunika/> (letöltés ideje 2022. november 26.)

Terminológia <https://rehabportal.hu/tudastar/terminologia/?fbclid=IwAR3Ibq4y3s7pb33JyDg4sFno1G9-V6kQRo5UhDGz9u9XIdXa2UhvTTq7MIY> (letöltés ideje 2022. november 4.)

Tatabánya Megyei Jogú Város Levéltára munkatársainak tudományos publikációs jegyzéke (2020–2021)

Összeállította: Tám Erzsébet

Dr. B. Stenge Csaba

2020

Fejezetek a Rongyos Gárda kárpátaljai bevetésének történetéből I.: A salánki megadás

LIMES: A II. RÁKÓCZI FERENC KÁRPÁTALJAI MAGYAR FŐISKOLA TUDOMÁNYOS ÉVKÖNYVE 7: 1 pp. 15–41., 27 p. (2020)

Fejezetek a Rongyos Gárda kárpátaljai bevetésének történetéből II.: Térkép-helyesbítők a „vízkereszti csatában”, 1939. január 6-án

LIMES: A II. RÁKÓCZI FERENC KÁRPÁTALJAI MAGYAR FŐISKOLA TUDOMÁNYOS ÉVKÖNYVE 7: 1 pp. 43–58., 16 p. (2020)

Súlyos határincidensek Csehszlovákia és Magyarország között 1938 végén

In: Hajagos, Csaba (szerk.) *Akik bátrak és hősök voltak: Honvédelem és nemzeti ellenállás az első világhégés utáni Magyarországon (1919–1939)*
Budapest, Magyar Patrióták Közössége (2020) 298 p. pp. 153–213., 61 p.

Előszó

In: B., Stenge Csaba (szerk.) *Tanulmányok Tatabánya történetéből II.*
Tatabánya, Tatabánya Megyei Jogú Város Levéltára (2020) 132 p. pp. 7–10., 4 p.

Puskás Sándor, a budapesti forradalmi események első halottja 1956. október 23-án

In: B., Stenge Csaba (szerk.) *Tanulmányok Tatabánya történetéből II.*
Tatabánya, Tatabánya Megyei Jogú Város Levéltára (2020) 132 p. pp. 69–96., 28 p.

B. Stenge Csaba (szerk.): *Tanulmányok Tatabánya történetéből II.*
Tatabánya, Tatabánya Megyei Jogú Város Levéltára (2020), 132 p.

A szobrász, mint repülőtiszt a második világháborúban
SIÓPART 3 : 1 pp. 85–92., 8 p. (2020)

Demise of the cameraman: The death of Peter Lysiuk in Khust on 14 March 1939
LIMES: A II. RÁKÓCZI FERENC KÁRPÁLTALJAI MAGYAR FŐISKOLA TUDOMÁ-
NYOS ÉVKÖNYVE 7: 2 pp. 27–38., 12 p. (2020)

*Sources about the Voloshyn regime's concentration camp at Dumen hill in
1938–1939*
LIMES: A II. RÁKÓCZI FERENC KÁRPÁLTALJAI MAGYAR FŐISKOLA TUDOMÁ-
NYOS ÉVKÖNYVE 7: 2 pp. 39–48., 10 p. (2020)

2021

*Lehetőségek és korlátok: helytörténet- és családkutatás Tatabánya Megyei Jogú
Város Levéltárában*
In: B., Stenge Csaba (szerk.) *Helytörténet és családkutatás határok nélkül*
Tatabánya, Tatabánya Megyei Jogú Város Levéltára (2021) 86 p. pp. 35–44.
10 p.

Előszó
In: B., Stenge Csaba (szerk.) *Helytörténet és családkutatás határok nélkül*
Tatabánya, Tatabánya Megyei Jogú Város Levéltára (2021) 86 p. pp. 7–9. 3 p.

B. Stenge Csaba (szerk.): *Helytörténet és családkutatás határok nélkül*
Tatabánya, Tatabánya Megyei Jogú Város Levéltára (2021), 86 p.

Tanulmányút vezetett Nyitraiváncára
Jó szerencsét: Tatabánya önkormányzatának ingyenes lapja 2.: 6. p. 21
(2021)

Kovács Gergely

2020

Kovács Gergely (gyűjtötte): *Tatabánya Megyei Jogú Város Levéltára munkatársainak publikációs jegyzéke (2017–2019)*

In: B., Stenge Csaba (szerk.) *Tanulmányok Tatabánya történetéből II.*
Tatabánya, Tatabánya Megyei Jogú Város Levéltára (2020) 132 p. pp.
125–131., 7 p.

Történelemoktatás a tatabányai Állami/Rákosi Mátyás Gimnáziumban
(1946–1956)

In: B., Stenge Csaba (szerk.) *Tanulmányok Tatabánya történetéből II.*
Tatabánya, Tatabánya Megyei Jogú Város Levéltára (2020) 132 p. pp. 39–67.,
29 p.

Összegzés (15 db):

Év:	2020	2021
Könyv:		
Tanulmány:	8	3
Idegen nyelvű tanulmány:	2	
Recenzió:		
Szerkesztett könyv:	1	1

Tanulmányok Tatabánya történetéből III.

ISSN: 2560-0524

